

RAST – L. I, ŠT. 2
MAJ 1990

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

LITERATURA

Za še boljšo rast Rasti

Pesnik

Rab

Češnja

Svet večer

Portret

Oko in svetloba

Jožetu Zakrajšku z Mirne

Pripoved o drevesu

Trave in veter

Kozolec

Alkozof

Iz cikla Noči z očetom

Vampir

Kvas

83 JOŽE ŠKUFECA

85 IVAN GREGORČIČ

86 JANEZ KOLENC

87 FRANCE REŽUN

88 FRANCI ŠALI

88 JOŽE SEVLJAK

89 JADRANKA MATIČ-
ZUPANČIČ

Dolenjske razglednice:

Moja dolina

Pota in razmišljanja: Kitajska

Med praukazi in možnostmi

89 VINKO BLATNIK

93 FRANCE REŽUN

S srečanja literatov začetnikov
na Vinici 1989

Slaba igra

Modrovanje

Po poteh brezpotja

103 MARJANCA ŽVAR

103 JELKA ZALETEL

KULTURA

Pogledi v preteklost

Časnikarstvo v Novem mestu

Dr. Fran Rosina – soustanovitelj

sokolske organizacije v Novem

mestu in sopotnik generala

Rudolfa Maistra

Podobar Jakob Kobe

Vladimir Štoviček – mojster

medaljske umetnosti in kipar

Nova odkritja v šentjernejški

cerkvi

110 MILOŠ JAKOPEC

121 LUDVIK TONČIČ

123 IVICA KRIŽ

125 JOŽEF MATIJEVIČ

131 MARINKA DRAŽUMERIČ

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Organizacijski razvoj kot

pripomoček pri razvoju

Dolenjske in Bele krajine

Sodobna urbanizacija v občini

Novo mesto ter posledice za

planiranje

Izobraževalna srečanja na

Dolenjskem

136 JANEZ GABRIJELČIČ

142 MARJAN RAVBAR

150 MARIJA GABRIJELČIČ

Šolstvo

NAŠ POGOVOR

Dražljivi vidiki trajanja

– Pogovor s filmskim režiserjem

Filipom Robarjem-Dorinom

156 MILAN MARKELJ

ODMEVI IN ODZIVI

Zastopanost Dolenjske in

Bele krajine med NOB v

162 ZDENKO PICELJ

D2007/1940

učbenikih osnovnih in srednjih
šol v Republiki Sloveniji
Mokronožci v plesu
Strokovna publikacija o
Ajdovski jami
O knjigi Andreja Kranjca
Dolenjski kras

163 ANDREJA TAUBER
164 MILAN MARKELJ
165 Iz recenzije D. Novaka

KULTURNA KRONIKA

Januar—april 1990

Kronika prireditev v občini
Litija v letu 1989

168 IVAN ZORAN
TATJANA LAMPRET
ROSANA MAČEK-KRISTAN
174 ROSANA MAČEK-KRISTAN

Sodelavci te številke

176

SLIKOVNO GRADIVO

naslovnica:

Torso

VLADIMIR ŠTOVIČEK

Primož Trubar

84 VLADIMIR ŠTOVIČEK

Jehanne Leloup

102 VLADIMIR ŠTOVIČEK

Ob obletnici prve slovenske
tiskane knjige

109 VLADIMIR ŠTOVIČEK

Dr. Fran Rosina

120

Rezbar Jakob Kobe in njegova
dela

122

Avtoportret

124 VLADIMIR ŠTOVIČEK

Janez Vajkard Valvasor

128 VLADIMIR ŠTOVIČEK

Dr. Joseph Edgar Leopold-Lavov

130 VLADIMIR ŠTOVIČEK

Akademik Božidar Jakac

135 VLADIMIR ŠTOVIČEK

Filip Robar-Dorin

156

Iz filma Veter v mreži Filipa

155

Robarja-Dorina (Izbor fotografij
in besedilo — avtor filma)

158

161

167

Torso

177 VLADIMIR ŠTOVIČEK

ZA ŠE BOLJŠO RAST RASTI

Ob izidu prve številke Rasti smo sklenili, naj revija v tem letu štirikrat obišče bralce. Drugič že v maju in to se je tudi zgodilo.

Trdno upamo, da bodo gmotne razmere njenim nadaljnjim pogankom bolj naklonjene kot na primer prvemu. Avtorji prispevkov in drugi sodelujoči pri oblikovanju prve številke so se namreč odpovedali honorarju in s tem omogočili snovanje druge številke.

Tarnanje o denarju, ki ga ni ali pa ga je malo, je vedno nehvaležno početje. Z več naročniki bi se ta težava precej omilila. 75 do sedaj naštetih rednih naročnikov je za moralno spodbudo še kako dobrodošlih, toda za trdnejšo finančno držo bi morala imeti revija vsaj 200 rednih naslovnikov. Ker tudi tej periodiki neizprosne ekonomske zakonitosti niso prizanesene, računamo, da bomo za posamezno številko pridobili tudi naklonjenost sponzorjev.

Ob izročitvi prve številke javni presoji je bilo danih nemalo pobud in izraženih vrsto želja, naj revija raste z močmi ustvarjalcev in strokovnjakov iz okolja, ki ga pokriva. Samo tako bo opravičila svoj namen in potrdila obstoj, so zatrjevali ljudje, večji dela na takih področjih.

Za tak način koncipiranja Rasti se je pravzaprav od vsega začetka zavzemal tudi uredniški odbor. Nesporno pa je, da mu ob dveh porojenih številkah še ni uspelo pridobiti sodelavcev iz vseh okolij in tudi ne za vsa pomembnejša družbena in gospodarska področja. Da bi to neprijetno stanje popravili in zadrego presegli, pričakujemo večjo zavzetost tudi članov sveta revije iz posameznih občin. Odveč je pisati in govoriti o območju enajstih občin, kamor vse naj bi revija segla, če pa posamezni predeli z njo še niso zaživi. Izreden uspeh bi doživeli, če bi bila v naslednjih številkah podoba teritorialne odzivnosti in zastopanosti skladna s predvidevanji od takrat dalje, ko se je Rast postavljala na noge. Neodpušljiva škoda bi bila, da bi ji ožili življenjski prostor in jo tako tudi vsebinsko siromašili. Taki odmiki bi kaj kmalu postali usodni za njen obstoj.

Tudi dve lastovici še ne prineseta pomladi, lahko pa nekaj več upanja in zaupanja. V drugi številki se je tematski razpon že opazno razširil, tudi z novimi imeni.

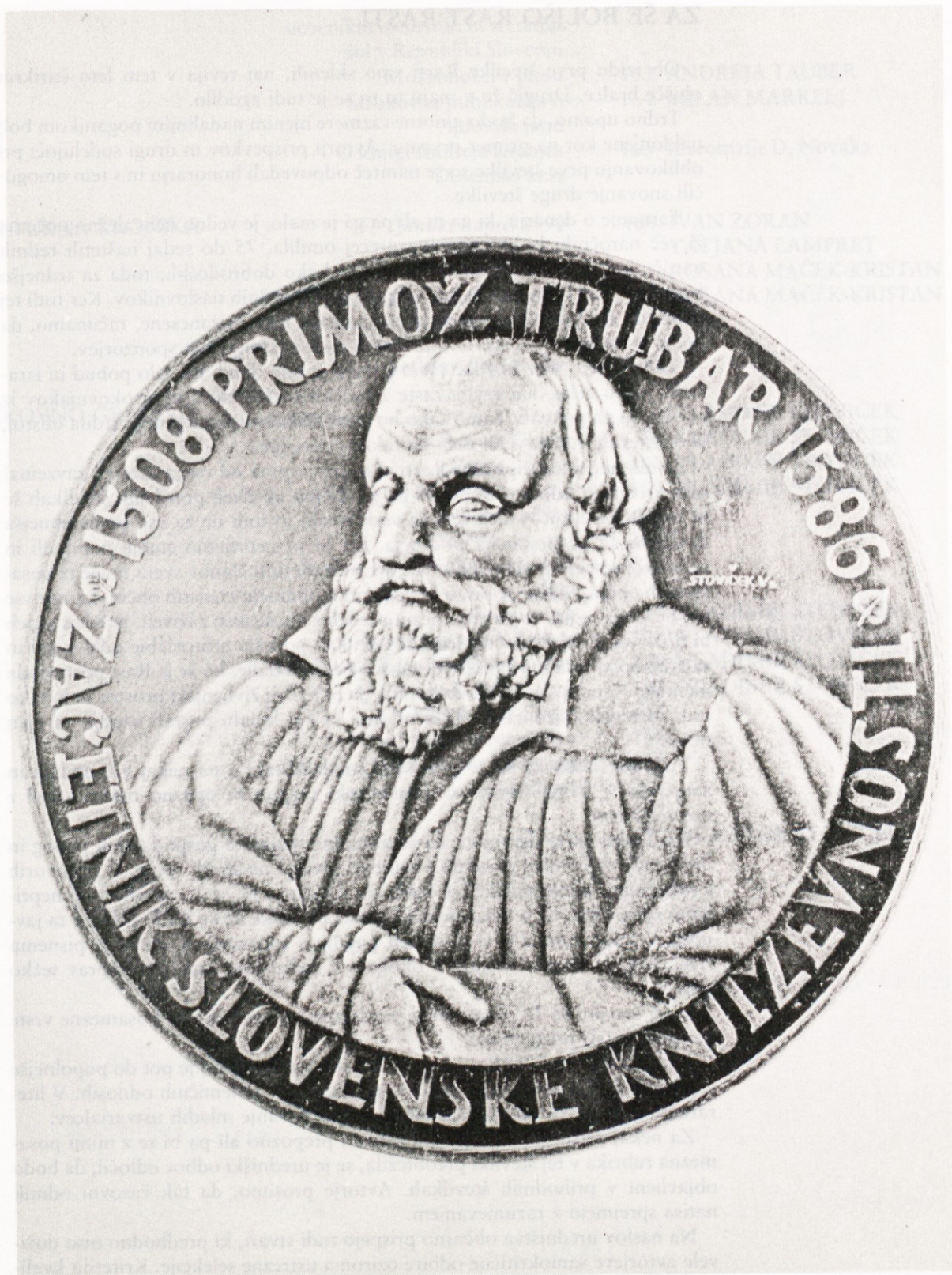
Kaj lahko pa je ugotoviti, da se aktualna tematika gospodarskih panog in družbenih dejavnosti premalo pogumno prebija na strani revije. V pogovorih s priznanimi strokovnjaki kot možnimi sodelavci pa se je razkrilo tudi neprijetno spoznanje, da se posamezniki iz osebne stiske težko lotijo pisanja za javnost. V takih primerih je potreben pogum s spoznanjem, da se je pisnemu strokovnemu komuniciranju z okoljem v sodobnem času pravzaprav težko odreči.

V tej številki so že precej jasno razdelane tudi rubrike za posamezne vrste oziroma zvrsti prispevkov.

Revija naj prinaša tudi zapise s kritičnimi nastavki, saj je pot do popolnejše resnice najčesče povezana z močjo argumentov v polemičnih odnosih. V literarnem delu pa so odprte tudi strani za potrjevanje mladih ustvarjalcev.

Za nekaj prispevkov, ki so bili oddani prepozno ali pa bi se z njimi posamezna rubrika v tej številki preobtežila, se je uredniški odbor odločil, da bodo objavljeni v prihodnjih številkah. Avtorje prosimo, da tak časovni odmik natisa sprejmejo z razumevanjem.

Na naslov uredništva občasno prispejo tudi stvari, ki predhodno niso doživele avtorjeve samokritične odbire oziroma ustrezne selekcije. Kriteriju kvalitete se revija ne more odreči.

Vladimir Štoviček PRIMOŽ TRUBAR, 1986, bron (foto Branko Babič)

*Pesnik iz groze bivanja prižiga z besedami skrivnostni sij,
ki prihaja od kdovekod in odhaja kdovekam, kot neulovljiva
večnost.*

*Pesnik je velika zenica sveta, z veko neba, ki odstira
nova obzorja.*

*Stvari se dotika z besedo in jih drami. Drami, da bi
stvari v besedi srečale človeka na samem, da bi mu
povedale o njegovi samotni, zapuščenosti in prevari.*

*Da bi izkričale svojo lakoto po biti in bivanju v
svetu, kjer postaja vse le sredstvo za nekaj drugega.
V svetu, oslepelem od kalejdoskopskih senzacij na ekranih
kvaziživljenja, pesnik dela slepim stvari vidne, gluhim
slišne.*

*Začaran in očaran od sveta tudi sam čara.
Tipa in sega z besedami v srce. V srce stvari. Da žari,
da se iskri. Da prasketa. Na robu prepada. Na krožnici
sveta.*

*In strmi v stvari, ki jih ni.
In strmi v prepad, ki zija kot velika maškara.
In meče vanj zvezde, ki jih ni; in od njih slepi.*

*A glej, zvezde vseeno padajo tiho v žametno globino
in se nežno rimajo.*

Na dnu srca?

Na dnu neba?

*Skrivnostno sveti tam nekje tudi severnica Severina Šalija. **

Povedano na literarnem večeru,
ob izidu 1. številke Rasti, posve-
čenem Severinu Šaliju, v knjižnici
Pavel Golia v Trebnjem.

RAB

Lojzki Marin

*Jasne oči,
a pravi,
ne vidijo jasno,
samo obrise meglene.
A beseda vsaka je jasna
z globino neba
z bolečino peklà
z ostrino noža
preklana resnica.
Iz njih raste
otok
do neba jasno*

do pekla strašno.

*Tam so delali
božji rob.
Tam so vsak dan
kopali
grob pa grob pa grob
(do peklà).
Tam je umrl bog
do kosti nag.
Tam je bil križ.
tam je do križa križ.
Tam je R a b.*

ČEŠNJA

Stricu, padlemu v 17. letu

LITERATURA
Rast 2/1990

85

*Bila bilka je takrat,
ko v cvetu let
zadet,
padel je pred njo
v temo
mlad fant
brez besed.*

*Že mnoga leta se razcveta –
on bil bi hrast.*

*Brez besed cvete
tudi to pomlad.*

Ne ve za plod.

SVET VEČER

Stari mami

*Prsi
so nam bile odprte
jaslice;
vso noč
nismo pogasili luči.
Oči
so mehko sedale
na krispan
in bele prte
in krotko gledale
kot drobne lučke
iz daljnih pozlačenih sanj.
V izbi
je bilo vse belo belo
kot da iz nekih drugih daljnih sanj
toplo toplo sneži.*

*Toplina je legala
z iskrečimi očmi
kot muc k nogam
in dremala.*

*Še zdaj je tam
vse belo belo
in ni še dogorelo.
Tja zdaj vodi
drobna bela gaz
in kraguljčki drobni na saneh
hodijo potrkovat
pod drobno brleče okno
sred zasneženega spomina.
Okrog praznina.
V meni mraz
in hladna hladna zima.*

PORTRET

starega očeta in stare mame

* Osrednji prostor v kmečki hiši

*Na mizi
lopata
ne roka*

*Smolnati duh
in smreke
do stropa*

*Vsa bela
je hiša*
od sklode
mleka*

OKO IN SVETLOBA

*J. U.
Hladna britev
lepote
reže zenico.
Svetloba
z drobnim glasom
zveni*

1986

*v tanki tkanini noči.
Smrt
prinaša darove
z daljne pojoče elipse.
Potopljena
v globino našega diha
brez zrna
kali
v čisto svetlobo
večnosti.*

Janez Kolenc **JOŽETU ZAKRAJŠKU Z MIRNE**

LITERATURA
Rast 2/1990

*Skoz steklo... V ločenem svetu,
v svetu venečih rož,
spletenih za vence trohneče,
med šopki obraz posušen.*

*Lica mu mir stekleni
in vek pokrovi*

86

*zakrivajo zemske stvari.
Zazrt v novo odkriti svet.
Življenja iskanje
natanko zdaj ve,
zakaj skopal grobar je
natanko po meri
za zemske želje.*

Roke povešene... odrevenele
za vse šopke.
In noge iztegnjene... Do konca prišle so.
In usta zaprta... Vse izrečeno:
ukaz in poslušnost. V nemi zarezi
usten zdaj vse je vseeno.
Vse zapečatenost
in večnosti izrečeno.

Sva drugovala.

Sva pila in klela in se smejala.
Zdaj groza grozi grozi.
Jaz štejem čas,
ti zreš si le v jaz.
Jaz iščem se od sekunde do sekunde,
a ti zazrt nadčasovju v obraz.
Jaz slišal še bom
poslednjo sekundo,
a ti...? Kdo si zdaj – Ti?!
In kdo v resnici je mrtev?!

France Režun **PRIPOVED O DREVESU**

Bilo je srečno drevo:
podnevi ujeto v skrivnostno snovanje tal
in zazrto v luč sonca,
ponoči zaljubljeno v mesečino
in daljne zvezde
in včasih v zelo mlad veter.

Jutra so ga odevale z roso
in večeri z zarjo.

Vedelo je
za vsak oblak na sinjem nebu,
za vsako kapljo dežja,
za ptice, ki so sedale v veje,
za njihov vrišč in radosti
in če je bila kdaj noč zelo tiha
tudi za sanje...

Samo o ljudeh,
ki so s hrupom prihajali v njegovo senco,
je vedelo zelo malo.

Zdaj,
ko je razkosano in ubito,
ve tudi o ljudeh.

TRAVE IN VETER

Še preden so,
vedo,
da jih bo nekega dne zbudilo sonce
in da bodo postale rast.

Tudi za veter vedo
in za oblake
in dež.

Zato vedno ubogajo svoj začetek
in svoje življenje stko že v semenih.

Vedo,
da morajo biti stebila votla,
listi močni
in cvetovi polni nemira.

Za tisti dan,
ko pride veter
in za njim dež,
in za pozno poletje.

Če ne bo kôš,
lahko dozore tudi v sonce
in z zlatimi stebli
zazvene v pesem.

Franci Šali **KOZOLEC**

Prihajam
po mili volji.
Tam si,
med drevjem,
med polji –

ob trti.
Nagnjen,
kot da bi...
Hudo mi bo
za teboj,
prijatelj moj.

ALKOZOF

Tropinovec
diši...
Ob zgrbljeni hiši
kaplje, kaplje.

On pa sede
metlikavo zre
v kaplje bledice.
Sede zre, zre;
tam srka
poslednje resnice.

Jože Sevljak **IZ CIKLA NOČI Z OČETOM**

* * *

Ostala mi je
bolečina.
Samo njo
še poznam.
Zavita je
v tvojo
milo podobo.
Sleherni dan
prihaja k meni
ljubi obraz.
Bolečina, ključ,
naj te ne zabriše
čas!

* * *

Pokazal si mi
vse poti.
In zdaj,
ko te več ni,
ko zeva
v prsih rana,
ne veš,
kako boli.

Pokazal si mi
vse poti.
Srce se ne boji,
saj zadnja pot,
do včeraj še neznana,
drži, kjer zdaj si ti.
Pred mano je
in čas beži.

* * *

Darovali smo ti,
zemlja,
dragocena semena,
da je vzkliko življenje,
da je bilo vsega obilo.

A ta daritev
je zaman!
Jemlješ nam,
kar smo ljubili
z vso silo!

Bele so širne
planjave,
brezup je v prsi
zarit,
oče leži v črnini,
obraz je ves bel
in z robcem
prekrit.
Zvonovi drhte
v bolečini.

Zemlja,
kaj smo ti
storili?

Jadranka Matić- **VAMPIR**

Zupančič

*V trdnjavi živi starec
oklepniki na zidovih
mislijo, da on
razločno izpolnjuje ukaze
(voda je stalno v rovih
most dvignjen – starčevi vzvodi)
sovražnik poslušen na*

*oni strani
pripravljeno razporejen v
bojne vrste
pa vse je videti
kot v slikanici
premočno od resnice
z zgodovino v masovnih scenah*

KVAS

*Dolgo bučno dviganje
na deski
zjutraj ko so
večerne besede
narasle od sna
(samostojna nabrekla ozvezdja)*

*pa sijejo skozi testo
tisoči kiklopskih oči
zabodenih gusarskih namer
vse v blagih trhljih luščinah
opn
kruh razsutih cirkuških
zrcal*

Prevod: Nataša Petrov

Vinko Blatnik: **DOLENJSKE RAZGLEDNICE**
MOJA DOLINA

Le redko imamo ljudje srečo, da lahko povrnemo dolgove svojim prednikom, učiteljem, prijateljem in drugim dobrotnikom, ki so nam na pragu zrelega življenja ali v drugačnih hudih časih »stali ob strani« in z nami iskali pravo pot. Takšne sreče jaz nimam: revna bera mojih mladostnih zgodb – vse so izšle v letih med 1953 in 1958 (in še enkrat v zbirki Siga (1987) pod naslovom Visoko so zvezde – že ne zasluži (za)upanja tistih, ki so pričakovali, da bodo izpod mojega peresa tudi v kasnejših letih prihajali »kleni leposlovni sestavki.« Življenje je hotelo drugače, ubirati sem moral druge poti; zdaj je, kar je!

Eden tistih, ki je tudi pričakoval, da morda »iz fanta kdaj tudi kaj literata bo,« je moj profesor in prijatelj Karel Bačar. Svojega razočaranja niti ne prikriva, in to je med prijatelji prav in pošteno. Ob mojem srečanju z Abrahamom mi je pisal:

»Prepričan sem bil, da se za svoj pomembni življenjski praznik oglasiš na Dolenjskem, da v kakem dolenjskem ali belokranjskem hramu obnoviva spomin na tista leta, ki se jih jaz nadvse rad spominjam, pa jih ne bo nikoli več nazaj. Spadal si namreč med tiste moje učence, na katere sem največ gradil in ki mi še na jesen mojega življenja izkazujejo pozornost in prijaznost.

Kar dobrih petintrideset let je od tega, kar ste sedeli v klopih pred menoj: Ti, Brezovar, Ferkolj, Krhin in nešteti drugi, ki jih živo vidim pred seboj – kakor bi bilo včeraj. Danes ste vsi dozoreli moške, s svojim položajem, ugledom, večinoma tudi z družinami. Tudi starejši ste precej več, kakor sem bil jaz, ki sem vas tedaj učil. Zate sem zmeraj mislil, da boš ubral pisateljsko pot. No, Ti si si izbral drugačno, morda zložnejšo in trenutno uglednejšo. Glavno je, da si osebno zadovoljen. Najbrž pa bo Tvoj sin nadaljeval delo, kjer si Ti popustil. In tako vse ostane pri hiši, kakor pravi ljudski rek.

LITERATURA
Rast 2/1990

Ampak če se spomnim naloge, v kateri si kot šestnajstleten fantič s prežihovsko barvitostjo očrtal vinske bregove, izpod katerih si izšel, mi je pa vseeno žal, da si ubral drugačno pot...

Tvoj stari prijatelj

Karel Bačer

V Novem mestu, 10. 5. 1981

Ta srčni zbodljaj ni minil brez učinka. Začel sem brskati po predalih, če je kaj iz mladih let še dobrega za današnjo rabo. Nabralo se je za dobro prgišče odbranega, in to je leta 1987 izšlo v zbirki Siga.

A dolgovi?

Ne, dolgovi niso poravnani! Na prizoriščih mojih zgodb ni tistih barvitih vinskih bregov, ki jih je morda takrat moj profesor in prijatelj resnično ugleдал v šolskem pisanju mladega Dolenjca. Ko se mladost izteče, ko stopimo v zrela leta, je KONEC PRAVLJICE. Žive barve se začno prelivati v motne, sivkaste; vile in škrti v dolenjskih globačah se zaklepajo v svoje temačne domove. Ljudje v zrelih letih živimo živo vsakdanje življenje; sanjarjenje odlagamo za kasnejše čase...

Zdaj, v jeseni življenja, pa iz mojega spomina spet vznikajo podobe, ki jih je v mojo zavest nekoč vtisnila radovedna mladost. Če zamižim, se mi pred očmi razgrne moj rojstni kraj Lubanec, položno nagnjen proti večernemu soncu sredi rebri nad Gorenjimi Sušicami. Obkrožajo ga vasi: Uršna sela, Dobindol, Pleš, Verdun, Bušinec in Drganja sela. Od nas se lepo vidi toplaška dolina, na Hrib in Pogorelec, na Rigelj in na vrh Kočevskega Roga.

V te naše kraje je prihajal napredek tudi po drugi vojni po koščkih in z zamudo. To smo domačini še posebno močno občutili v zadnjih letih, odkar Partizanska magistrala po sosednji črmošnjiški dolini povezuje Ljubljano in kraje ob Krki z Belo krajino. Kakšna samo je bila in je ponekod še v primerjavi s to novo asfaltirano cesto na Dolenjskem cesta od Dolenjskih Toplic do Uršnih sel! Toliko spustov in klancev na tako kratki razdalji zlepa ne premore kakšna podobna dolina na Slovenskem!

Še kot otrok, ki je moral po tej cesti na vozičku cijaziti žito v topliški, meniški, rumanjski ali podturnški mlin, sem se spraševal, zakaj niso naše ceste ravne, brez ovinkov, dolin in vzpetin. Laže nam je bilo oprtati si vreče z žitom in jih po zaraščenih stezah nositi skozi hoste v te okoliške mline in v Stare Žage in Vavto vas, kot pa jih v cizah tovoriti navkreber po neštetih cestnih klancih. Tudi besede odraslih niso imele nikakršne moči, če je šlo za cesto. Resda so pred vojno žugali poslancu, naj doseže, da bi država speljala cesto iznad Gorenjih Sušic počez čez Lubansko gorico na Uršna sela, vendar po volitvah ni bilo kruha iz te moke. Nekaj malega se je na naši cesti zgodilo šele prve mesece po vojni: največje klance na njej med Dolenjimi in Gorenjimi Sušicami – bili so nad Jankovim mlinom – smo presekali z novo cesto v pobočju nad staro in jo tako skrajšali za nekaj sto metrov. Takrat je to za nas veliko pomenilo – že zaradi poslanca, ki je pred vojno samo govoril o cesti, pa tudi pripragati ni bilo več treba pod klancem nad mlinom. Iz kasnejših povojnih let pa je bila sprva omembe vredna novost v prometu po sušiški dolini le asfaltna prevleka ceste po vaseh. Vasi same je še dolga leta svobode povezoval prašni makadam. Promet po naši dolini je vse do leta 1984 še naprej ubiral isto vijugavo smer, iste spuste v kraške vrtače in klance iz njih, kot nekdanji kolovozi med zaselki naših prednikov, ki so si okrog leta 1300 v gozdu izkrcili zemljo za oranje in pašo ter svoje in svojih potomcev domačije.

Kaj posebno zanimivega v naših krajih ni moč ugledati ali raziskati. Ni razvalin starih gradov ali globokih kraških jam. Sredi Gorenjih Sušic, na Bekovi zemlji, so pred tridesetimi leti, ob kopanju temeljev za prizidek k hiši, našli nekaj človeških kosti. Veliko govoric o tej najdbi ni bilo. Nekdo je rekel, da

so se znašle v zemlji sredi vasi in ne na pokopališču, kjer bi se morale, zaradi kuge v starih časih, in to je obveljalo. Tudi cerkev svetega Roka je vas dobila leta 1650 ali kakšno leto čez, menda zaradi strahu pred kugo. Iz tistih časov so imeli v Stončevi hiši velikega lesenega svetega Roka in velik rog iz volovskega roga, s katerim je nekoč grajski skrbnik sklical vaščane na tlako. In še nekaj železja so imeli za vklepanje tlačanov, kadar se na te klice niso dovolj naglo zbrali z motikami v rokah na graščinskem. Kje je bilo to graščinsko, nihče ne ve. Tudi železja in roga ter lesenega svetega Roka ni nikjer več.

Naše cerkve in kapelice so revne; v njih ni kaj najti. Moj stric Martin pa je pred čebelnjakom za hišo le imel nekaj imenitnega; imel je lesenega francoškega vojaka s čebelami v trebuhu. K nam, na Sušice, k stricu je menda po neznanih poteh prikorakal od Štularjevih s Škrjanč pri Novem mestu. Da je bil prej tam, trdi Jože Dular v knjigi Krka teče dalje. Leseni Francoz je zdaj v Dolenjskem muzeju. Čebel pa ni več v vasi. Tudi strica Martina ni več.

O dogodkih v starih časih in nenavadnih rečeh ljudje v naših krajih ne pripovedujejo tako radi kot Podgorci v Trdinovih časih. Morda je Trdina zvon Svetega Vida z Lubenske gore tudi zato rad poslušal kar na Gorjancih. Beraška bera narodnega blaga pri nas mu ni dišala, sicer bi bil stopil kdaj tudi k nam. Prelital sem njegove Zapiske iz let 1870–1879, vendar nikjer imen vasi iz naše doline. Da naši kraji živijo bogu za hrbtom, potemtakem nismo krivi le Dolenjci, ki nam Trdina pripisuje vse grehe sveta, marveč tudi Trdina sam.

Človeku, ki je v sušiški dolini doma ali naše kraje pozna, še najbolj razvnama domišljijo pogled na Lubansko in Lubensko goro, na Makute, na vrsto zidanic, ki se sredi obeh vinskih goric položno spuščajo proti Uršnim selom. Nekoč je vinsko trtje rastlo do vrha Lubanca in Lubna; zdaj sta glavi obeh vinskih goric poraščeni z gozdom. Pod praprotjo in hostno spodrastjo se prepredajo opuščeni kolovozi, robidovje prerašča kupe kamenja, ostanke nekdanjih vinskih hramov. Vremenske ujme so že zdavnaj odplavile zemljo z vrhnjih vrst vinogradov v dolino, za zemljo pa je v dolino spolzela tudi trta cepljenka. Stari ljudje pripovedujejo, da so kmetice z jerbasi na glavah nosile rodovitno prst k vrhnjim brajdam, pa ni pomagalo. Potem je prišla trtna uš in pobrala še tisto, kar je ostalo cepljenega. Po Lubanski in Lubenski gori raste zdaj samorodno trtje: izabela, amerikan ali kakšna druga trta, še bolj čudnega imena...

Po vsaki hujši pomladanski ali jesenski plohi privre na dnu naše doline na dan Sušica. Največ vode prihrumi iz Zelenca, Rupe in Fajfarja; ima pa ta naš potok še veliko drugih vrelišč in požiralnikov. Iz globin je voda v prejšnjih časih kdaj pa kdaj prinesla tudi človeške ribice. Stari ljudje pripovedujejo, da je bilo nekoč v dolini veliko izvirov žive vode, ne le današnje, ki se že ob prvi suši skrije v zemljo. Tudi kamenja po njivah na rebri je bilo menda tiste čase manj, kot ga je dandanes. Pa zemlja, da je veliko bolje rodila...

To, da je bila naša dolina v davnih časih bolj imenitna, kot katera druga na Dolenjskem, vem že dolgo; od takrat že, ko sem med nabiranjem gob srečeval Suhokranjce, ki konj in volov na metliške sejme niso gnali po ovinkasti glavni dolinski cesti, marveč po bližnjici – po ravni, stari, mimo Bušince, nad Sušicami, skozi Verdun in Dobindol na Laze in naprej. Tod, po tej stari cesti, gre zdaj tudi ena izmed spominskih poti na drugo vojno. Ljudje še vedno pripovedujejo, da bi bila naša dolina lahko uporabna tudi za ravno dolenjsko železnico, če bi jo speljali na Hrvaško tako, kot bi jo morali – po dolini Krke in od Dolenjskih Toplic naprej naravnost v Belo krajino. Pa je zaradi trmoglavosti novomeških poslancev in lege Novega mesta morala napraviti hud ovinek.

Kdor je v starih časih hotel iz ljubljanske kotline čimhitreje pripotovati v balkanske krajine, si takšnih ovinkov ni smel privoščiti: moral je naravnost.

Za ravno cesto so se odločili tudi rimski vojščaki in si zato zgradili cesto po naši, sušiški dolini. Tako vsaj trdim jaz, ki sem to cesto že nekajkrat prehodil. Naši zgodovinarji pa domnevajo, da se rimska vojaška cesta, ki je potekala po dolini Krke, ni nadaljevala po sušiski, marveč po črmošnjiški dolini. Takole (vsi po vrsti) pišejo: »Nekje med Dvorom in Sotesko je morala rimska cesta priti v dolino, kjer je vodila čez reko Krko pri Soteski. Od tod se je nadaljevala mimo Meniške vasi na Turen, Poljane, Črmošnjice, Brezje, Gaber pri Semiču itd. itd.

Kdor pozna to pokrajino, se lahko zaradi »naravnostne« linije — ceste Meniška vas—Podturen — samo imenitno zabava.

Eden izmed zgodovinarjev pa je leta 1899 k tej domnevi le zapisal: »Vse to pa je še jako neraziskano.« Vendar mu doslej od stanovskih kolegov še nihče ni prisluhnil.

In tako zdaj, ob toplih pomladanskih večerih, ko nad Pogorelcem sonce zahaja, pogosto razmišljam, po kateri dolini in cesti so dvorski železarji tovorili topove v Srbijo, ko se je ta bojevala s Turki: po črmošnjiški ali naravnost po sušiški? Ali pa morda res po ovinku — mimo Novega mesta, čez Gorjance in neznano kod naprej?

Kako to, da so pri razširjenju pokopališča na Uršnih selih leta 1899 in tudi še po drugi vojni odkrili rimske grobove — kar uro hoda in več daleč od črmošnjiške doline, koder naj bi (po domnevah naših zgodovinarjev) rimske legije v davnih časih hitele na pomoč branilcem vzhodnih meja propadajočega rimskega cesarstva? Mar vse do prihoda Slovanov in Kočevarjev črmošnjiška dolina ni bila poraščena s pragozdom?

Kaj Verdun ni langobardsko ime in tako, kot vsa imena krajev s končnico na »un«, ne pomeni...

Vendar bôdi tega mojega pripovedovanja o davnini naše doline dovolj! Zakaj v današnjih časih »znanstveno dognanih resnic« po nepotrebnem vznemirjati ljudsko domišljijo!

Še najbolj bo, če se do konca pomudimo le še pri Trdinovih (in naših dolenskih) Turkih.

Da so Turki mojim prednikom povzročali velike skrbi, je leta 1870 v Dolenjskih Toplicah zvedel tudi Janez Trdina, saj o tem v Podobah prednikov piše: »V celi okolici nahajajo se ostanki in spomini nekdanje kulture in brambe zoper Turke, n. pr. od Gradišča na levi pri globokem dolu, na hribu, pri preseku med Toplico in podturnsko ravnino, pa na hribu Cerovcu. Tu raste zdaj le leščevje in nekaj sadja, na onem hribu bil je kloster, še je nasip vara zoper Mujata. Na Cerovcu kopali so železo, drugej ostanek dobrega pota, ali po vrsti zasajeno drevje spričuje nekdanje naselbe v krajih, kjer ni zdaj žive duše.«

Kot vidimo, je v časih Janeza Trdine oko spomina mojih prednikov seglo še vse do turških časov; globlje v temo zgodovine ne. Škoda... Če bi bolje vedeli, kako smo v naši dolini živeli od davnine do današnjih dni, bi nas morda ne bilo strah, kaj in kako bo jutri.

* * *

— Ja, trije smo jamo kopali; kmalu po vojni je bilo, dobro se spominjam. V nekaj trdega sem prvi zadel jaz. Mislil sem, da je kamen ali strohnela grča od krste, pa so bile le črne črepinje, nekakšen ribniški lonec. Notri in okrog pa nekaj zarjavelega železja. Kaj tako čudnega še nikoli v nobeni novi jami! Smo poklicali tovariša z okraja, ki je bil kovač, da bi povedal, kaj napraviti z vsem tem, in če je kaj vrednega. Je rekel, da železje ni več za kovanje uporabno; sama rja. In smo potem vse skupaj po bregu pod britof zmetali...

Večerjamo v veliki hotelski restavraciji. Kljub napornemu dnevu smo zelo sproščeni. Veliko govorimo: o vtisih s poleta, o razlikah med Pekingom in Nankingom, o novih spoznanjih, največ pa o ukrepih kitajske vlade v zvezi z omejevanjem rojstev.

Ukrepi so zelo ostri, saj več kot dva otroka v družini skoraj prepovedujejo.

Čeprav smo si enotni v tem, da so ti ukrepi nujnost, da je naraščanje prebivalstva problem, ki izstopa in ga ni mogoče nikamor odložiti in da se človek mora soočiti z omejenimi možnostmi, je naš čustveni in moralni odnos do tega vprašanja drugačen. V nekem delu svoje zavesti pojav obsojamo: Ni usklajen z našim pojmovanjem svobode in zdi se nam kot zoperstavljanje naravi, kot upor proti absolutnemu in hkrati proti človeku samemu. Zdi se nam, da spravlja človeka v stisko — ali naj ravna v skladu z razumom in spoznanjem omejenih možnosti ali naj sledi ukazom, ki so zasejani že v njegove temelje!?

Človeka v sebi doživljamo dvojno: kot gospodarja nad naravo in hkrati kot njen del. Toda močnejše od občutenja ujetosti je občutenje, da smo določeni za gospodstvo, močnejši od dojemanja nujnosti je občutek svobode in s tem videz odločanja in odgovornosti, zasluge in krivde. Občutimo se kot vrh, kot krona stvarstva. To nam pripoveduje tako Sveto pismo kot tudi moderni dialektični materializem, omamljeni smo od tega. Naravo doživljamo kot danost, s katero lahko glede na svoje potrebe tudi razpolagamo, moč svoje zavesti spreminjamo v pravico močnejšega, zavest dojemamo kot pojav, kot danost, ki prihaja od nekod izven narave.

Družbi pripovedujem zgodbo o harmoniji v stvarstvu. Oče in sin in sprehod v lep pomladni dan. Oče pripoveduje sinu o tem, kako je bog vse pravilno uredil. Da bi bil prepričljivejši, opozori sina na ptico, ki je prav takrat ujela črva. Sinu razlaga, kako je ptica vesela in kako bo v svoji pesmi slavila boga. Ko pa sin vpraša očeta, ali je vesel tudi črviček, oče obnemi in je prepričan, da je v sinovi vzgoji nekaj pogrešil. Zgodba je samo prisposoba. Kadar se počutimo kot krona stvarstva, smo vedno v vlogi očeta in ptice.

Toda zakaj smo pri vprašanju omejevanja rojstev kljub spoznanju nujnosti čustveno in moralno vendarle prizadeti, zakaj se nam zdi to naše početje neneravno, zakaj se počutimo krive, zakaj so čustvene sfere naše zavesti v navzkrižju s sferami razuma? Se v vsem tem izraža obrambni mehanizem narave, je razraščanje razuma in vedenja v programih narave stranpot, je ta stranpot v navzkrižju z njenimi temeljnimi stremljenji, ubija izbor, slabi človeka kot vrsto? Izvira ta naša prizadetost iz občutja, da vendarle odločamo in da smo zato, kam bo šel svet v svojem nadaljnjem razvoju tudi odgovorni, ali iz občutenja, da nismo sami stkali semen in jih zato tudi nimamo pravice razdirati!?

Je človek res krona stvarstva, vrh, s katerega lahko obvladuje stvarstvo in sebe, gospodar narave, sam sebi zadosten, sam sebi vzrok, je res njegova zavest, s katero menda v naravi izstopa, res njegova, je njegova stvaritev, ima človek zanjo kakšno zaslugo ali krivdo?

Ali ni ta zavest, glede na svoj izvor, v bistvu zavest narave kot celote in s tem tudi njena volja, hotenje in sredstvo za doseganje njenih smotrov? Ali ni človek oboje: rezultat in sredstvo naravnih prizadevanj? Seveda pri tem mislimo samo na določen izsek razvoja, ki pa vendarle traja že milijarde let, ne pa razvoja, ki nima začetka in ne možnosti kakršnekoli dokončne uresničitve. Misel, da smo tudi sredstvo, nam je tuja, zdi se nam, da z njo izgubljam o na svoji veličini.

Hotelska soba po večerji. Klimatske naprave motijo, preglasne so in njihov ritem ni usklajen z naravo noči. Vem, da bom v tej prvi noči v Nankingu zaspal šele jutru.

Premišljam o pogovorih pri večerji. Vprašanja so ostala odprta, kdo naj jim tudi seže do dna, vendar se misli kljub neodgovorljivostim ne da ustaviti, kljub vsemu iščem nek izhod, neko ravnovesje: med svobodo in nujnostjo, med praukazi in možnostmi. Poskušam se celo zapustiti in razmišljati izven ujetništva v prostor in izven zgodovine, etike in morale, izven zavesti, ki jo je v meni stkal ves dosednji razvoj.

Človek kot del narave se nam v naši lastni zavesti največkrat zazdi kot svet s povsem protislovnimi dogajanjem: narava kot celota ga poraja, determinira in programira v vseh njegovih razsežnostih in globinah, njen otrok je, absolutno ujet v njeno snovanje in ničesar ne more spremeniti, ne teže, ne dihanja, ne nasilja lakote, ne kroženja krvi, ne bitja srca, ne misli, ki se mu porajajo, ne da bi jih hotel, ne nagonov po samoohranitvi in nadaljevanju..., narava mu ukazuje, po teh ukazih se rojeva, dorašča, zaljublja, pari, ima potomce, odмира in umira.

Toda ta ista narava razvija v njem tudi zavest in tega istega človeka vsaj navidezno spreminja tudi v upornika, ki se zoperstavlja njenemu programu.

Kako zoperstavlja? Človek prodira v skrivnosti narave in v njej vedno bolj odkriva tudi svoj položaj, svoje možnosti, svoj razvoj in tudi zapreke v tem razvoju. Da bi izboljšal ta svoj položaj in si zagotovil eksistenco, spreminja svet, toda pri tem je največkrat zelo neroden, kajti narave kot celote ne obvladuje, kar je tudi razumljivo, saj je samo njen del in tako zelo ujet vanjo, da je ne more doživeti od zunaj, izven njenih ukazov. In zdi se, da človek s svojimi posegi napravlja tudi škodo, saj ruši odnose, ki so nastajali v milijarde let trajajočem razvoju in so bistveni za to, da svet je in da je z njim lahko tudi človek.

Seveda je to zoperstavljanje nehoteno, vendar posledic to ne spreminja, ostajajo in se množijo v neobvladljive razsežnosti. In oblik zoperstavljanja je nešteto: od zatiranja plevla in uničevanja žuželk do razdiranja atomov in celo semen v človeku samem!

Osnovni razlog za poseganje človeka v naravo je nagon po ohranitvi in nadaljevanju. To je tudi zahajajoči ukaz iz dna in celote, ki se mu kot pojav, kot bit in danost ne more ustavljati. Iz tega temeljnega naravnega ukaza izvirajo vsi drugi: nagon po razmnoževanju, fizična lakota in lakota po spreminjanju oziroma poustvarjanju sveta. Navedeni pojavi so seveda nerazdružljivo ujeti drug v drugega in so hkrati harmonija in navzkrižje: razmnoževanje sprošča še več lakote, lakota še več aktivnosti in iskanja novih možnosti, uresničevanje teh možnosti pa spet nove možnosti za razmnoževanje.

Toda v tem razvoju vzrokov in posledic prihaja tudi do neuravnovešenosti in hujših navzkrižij. Če poustvarjanje sveta ne dohiteva naraščanja prebivalstva, so ljudje ogroženi fizično in duhovno, fizično predvsem zaradi pomanjkanja hrane in energije, duhovno pa zaradi občutenja nemoči pri obvladovanju narave kot celote. Določena stopnja človekovega spoznanja namreč ni vedno v skladu s celostno in objektivno naravno resničnostjo. Zdi se, da se absolutna naravna resnica v človekovi zavesti ne zrcali v celoti. V kriznih obdobjih človek to odkriva in takrat še tudi njegova umska samozavest močno poruši.

Omejevanje rojstev je samo ena izmed mnogih oblik navideznega upora proti naravi. Pri tem pojavu je dogajanje v človeku dejansko povsem protislovno: kljub praukazom po razmnoževanju, kljub nagonom, ki ga silijo v objem, kljub krikom v krvi, se človek temu tudi upira in celo razdira že začeta življenja. Razpet med praukaze in možnosti postaja spopad med nagoni in

spoznanji. Nagoni ga silijo k parjenju, spoznanje omejenih možnosti in strah pred lakoto pa ga od tega odvrača. Spopad med biloškimi in zavestnimi sferami v človeku samem!?

Ali je omenjano navidezno zoperstavljanje naravi, omejevanje rojstev in ves ta spopad, v človeku res upor proti naravi ali pa so morda vsa ta navzkrižja v programih celote tudi prispevek k harmoniji?

Če pristajamo na to, da je človek del narave, njen ujetnik in hkrati njen vrh, potem seveda nobeno dogajanje v njem ne more biti upor, ampak je lahko samo del tistega naravnega programa, ki ga narava uresničuje preko človeka. Kadar obravnavamo človeka kot del narave, nikakor ne smemo misliti samo na našo biološko naravo. Res je, da smo z njo popolnoma determinirani in da so vezi v tej sferi najbolj očitne, toda ali ni v enaki meri kot naša biološka narava del širše narave tudi naša zavest, razvejana v mišljenje, voljo, hotenja, razpoloženja, v strah in pogum, v radosti in obup, v slo po lepoti in ustvarjanju, v želje po spoznanju absolutnega in v še nepregledno množico drugih pojavov naše nedoumljivosti. Ali ni del širše narave tudi vsa zgodovina, civilizacija, kultura, religija, etika, morala, pojmovanje dobrega in zla, naše sanje in hrepenenja... Domnevamo, da sfere človekovega duha niso svet zase, sam sebi zadosten ali iztrgan iz narave kot celote ali morda izvirajoč iz drugačnih brazd od tistih, iz katerih je vzniklo naše dihanje, kroženje krvi, utripi srca, naše videnje, slišanje, nemir v semenih..., domnevamo, da v človeku ni ničesar nenaravnega, ničesar, kar bi bilo nadnaravno, ničesar, s čimer bi lahko ušli vesolju, neskončnosti, ujetosti v celoto, ničesar, s čimer bi se lahko uprli svojim koreninam. Če je v nas upor, je ta upor samo navidezen, v resnici je tudi ta upor samo del programa celote.

Izjemno vlogo, ki naj bi jo imel v naravi, ustvarja človek sam, iz sebe in za sebe. Ta vloga mu v sferah njegovega doživljanja sveta tudi najbolj ustreza in tako se mu zdi, da je nad naravo, da naravo lahko tudi obvladuje, podreja, se ji upre in spreminja svet po svoji volji. Toda pri tem, ko v svoji zavesti vse to doživlja, prezre bistveno, namreč to, da je ta ista njegova zavest hkrati tudi zavest narave, njeno samozavedanje, preko katerega narava sama sebe vidi, se občuti, sliši, sama sebe odkriva in prepozna in se trga iz anonimnosti in samote.

Če torej domnevamo, da je človek s svojo zavestjo vred samo del narave in da s svojimi odločitvami izvršuje program, ki obstaja izven njega in neodvisno od njegove volje in hotenj, program, ki je hkrati vzrok in posledica celotnega razvoja narave, potem seveda omejevanje rojstev ni več samo človekova zadeva, ni več samo njegovo odločanje, ni več samo njegova krivda ali zasluga, ampak se nam pokaže bolj kot ukrep narave same. Zdi se, da narava kot celota uporablja v tem primeru človekovo zavest tudi kot sredstvo za doseg smotrov v svojem programu. Ti smotri so nam neznani in samo domnevamo lahko, da hoče narava spriči omejenih možnosti hrane s temi ukrepi podaljšati obstoj človeške vrste. Seveda je lahko tudi obratno, ukrep je lahko programiran tudi na manjši naravni izbor in na to, da se vrsta izloči iz nadaljnega dogajanja.

Razmišljanje o človekovem uporu proti naravi bi lahko tudi skrajšali v pripodobo: človek je v naravi kot list ali cvet na drevesu, neizmerno vsajen v veje, debla in korenine in tla in hkrati razpet med sonce in dež, oblake in nevihte, svetlobo in temo... in kako naj se cvet upre soncu in koreninam, če pa je vsa njegova volja tudi volja sonca, korenin in tal?!

Hladilne naprave so vedno glasnejše. Njihov ropot me odnaša v nek tuj, razmišljanju in sanjam sovražen svet. Se hoče ropot maščevati človeku za njegovo stvariteljstvo in njegovo preveliko lakoto po udobju? Morda zato tako nasilno razdira stebela miru in ubija pripovedi zvezd in semen. Da ne bi zmogle

v človeka in mu odkrivala še drugačna življenja. Hkrati se zbuja tudi neobčutenje: padam v tiste globine in v meni je vedno manj vedenja. Zaspim, ne da bi slišal en sam glas iz sanj v cvetočih grmih za oknom, ali vsaj en sam srebrn zven svetlobe, ki se že vso noč trga iz svetov tam zunaj.

Čudovit poletni dopoldan v Nankingu. Naša skupina je na poti k budističnemu templju, ki ga obdajajo prekrasni parki. V njih se nebo in zemlja stapljata v eno: korenine grebejo v tla, veje v nebo, vmes pa so samo še zeleni vrtinci strasti in pohlep po jemanju. Razdajajo se menda samo sence in vonji in barve cvetov.

Sprašujem se, od kod barve in kam odhajajo v nočeh. Park je naseljen z živalskimi skulpturami v podobah levov, slonov, zmajev, kamel. Tu so tudi živali, ki požirajo zemljo in izločajo zlato in hkrati blato, v katerem je baje vsa modrost sveta, živali, ki združujejo lastnosti vseh bogov, skratka: neizmerna galerija materializiranih idej. Je bila tudi to ena od poti, da bi človek prišel do odgovorov na temeljna življenjska vprašanja, je človek dopuščal možnost, da živali o nekaterih razsežnostih življenja vedo več kot ljudje, podobno kot mrtvi in še nerojeni, je v svoji človeški naravi videl tudi oviro pri odkrivanju resnic, se je zavedal, da obstaja še drugačen svet od tistega, ki ga ustvarja človek, se je zato dopolnjeval z vedenjem živali, rastlin, teme in zvezd, je razmišljal o tem, da samo vse stvari in bitja vse vedo in da morda cvet več ve o svojem namenu kot človek?

Vse poti so preplavljene z romarji, tudi tu z vseh koncev sveta. Vprašujem se, zaradi česa smo prišli sem. So to res samo naše radovednosti, da vidimo deželo, ki je drugačna, in spomenike, ki pripovedujejo o človekovem doživljanju sveta v preteklosti, njegovih stiskah in iskanju rešitev ali pa je tudi ta naša pot prav tako iskanje, iskanje rešitev za nas. Morda pričakujemo, da bomo iz iskanj v preteklosti lažje našli svojo pot. Razlago in pripoved o živalskih simbolih sicer sprejemamo kot pravljico, kot nekaj, česar človek ne more jemati resno, vendar hkrati nismo trdno prepričani, da so vsi ti pojavi vznikli samo iz sanj, iz človekove fantazije in da v njih ni nobenega izkustva. Vprašanja, na katera so iskali odgovore stvarniki teh skulptur, so ostala odprta; v dvajsetem stoletju jih skušamo odpraviti z znanostjo, vendar tudi nismo prepričani, če lahko s tem ključem odpremo vsa vrata.

Tudi star budističen tempelj, ujet med zelenje, rože in oblake in sinjino nad njimi, učinkuje kot pravljica, kot v les in barve izvezene sanje. V njem so še vedno prisotni glasovi davnine in vonji po oblačilih kraljev in bogov. Toda kljub tej nenavadnosti je skladnost z obdajajočo živo naravo popolna. Brez teh templjev, pagod, poti, stopnišč, ograj in skulptur bi bil park revnejši, menda zato, ker so tudi ideje, verovanja, razmišljanja, želje in hotenja del narave. Čeprav so nevidna in neotipljiva in vsa pretkana s svobodo in neukročenostjo, jih človek zna tudi ukrotiti in njihova bistva vsaditi tudi v snov. In potem postanejo v vidnem in otipljivem svetu razsežnost, ki podobo sveta ne samo dopolnjuje in bogati, ampak tudi razsežnost, ki je nepogrešljiva. Materializacija idej opozarja tudi na to, da so razsežnosti sveta neizmerne in da je samo delček teh razsežnosti zburjen v videnje, občutenje, slišanje, v vonje in okuse, v oblike in barve – skratka: v človekovo doživljanje.

Pred templjem snemam sopotnike, spet za spomin in obenem za dokaz o stapljanju pravljič z resničnostjo in nedoživetega z doživetim.

Notranjost templja me povede spet drugam. Svetloba v njem živi drugače, počasneje, z manj nemira, ukročeno. Premešana je z barvami na stenah in stebrih, s pripovedjo simbolov, z utrujenostjo barv in z vonji po kadilu. Pred Budovim kipom se gnetejo verniki in radovedni turisti. Verniki odlagajo darila in prižigajo dišeče paličice, ki počasi tlijo in se spreminjajo v tanke

dime, katerih gostota vonjev omamlja. Nekateri verniki zamaknjeno zrejo v Budov kip, potopljeni so v nek drug svet, ustnice se jim premikajo, molijo in zdi se, da verjamejo v odrešitev.

Premišljam o Budovem nauku in njegovih štirih resnicah.

Če je življenje zlo in bivanje trpljenje, kot pravi Buda v svoji prvi resnici, kaj je potem druga možnost? Začeti svet znova? Kdo ga bo začel? Da se življenje ubije, prekine? Saj to je vendar že danost. Ves čas, kar obstoja, se hrani iz smrti kot nujnega nasprotja! Da bivanje v celoti nadomestimo z nebivanjem? Le kako in kdo naj to zmore? Samo del dogajanja smo, s koreninami v nedoumljivosti in z začetki, zbujenimi že zdavnaj pred nami. In kadar hočemo, da postanemo nebivanje, nirvana, kaj pričakujemo od tega? Spet neko doživljanje, torej bivanje, drugačno sicer, brez bolečin in radosti, upanj in obupa, brez samote in občutenja omejenosti in nepopolnosti, pa vendar še vedno tako, da v njem smo, da smo še vedno prisotni – vsaj kot nič. Celo nič hočemo naseliti s svojo nepogrešljivostjo, celo v razsutosti v pramolk in temo hočemo živeti, še bolj raznoliko kot zdaj, kot bit in nebit hkrati, kot občutenje in neobčutenje, kot valovanje, ki ne ve zase, pa se vendarle dotika vseh obal, vseh stvari in bitij, jih občuti in se z njimi staplja v popolnost in harmonijo, kot popolna razbitost jaza in osvobojenost občutenja, pa vendarle spet zrenje vase in prizadevanje, da smo središče vsega, kar je in edini stvarniki sveta.

Je res življenje zlo in bivanje trpljenje, je res ideal nič, nebivanje, osvoboditev iz kletke, s katero se občutimo, zavedamo, iz katere zremo svet? O tem razmišljamo in razsojamo samo živi. Je potem dobro tisto, kar smo bili v razsutju in nezbujenosti in spet dobro tisto, kamor odhajamo? Iz svojega bivanja pred rojstvom se ne spomnimo ničesar, ne dobrega, ne slabega in tega, kaj doživljajo mrtvi, tudi ne vemo – tudi do tja so razdalje neznanske.

In življenje ni samo naš človeški utrip! Da smo se zbudili, je morala napraviti svojo življenjsko pot vsa celota, ves kozmos. V eni od vej smo, zakoreninjeni v deblo galaksij, ujeti v luč sonca in v vse stvari in bitja in v vse pojave, ki so vznikli in vznikajo iz njegovega božanskega ognja, poganjek na drevesu narave, neločljiv del celote, neomejene in absolutne. Je tudi življenjski utrip vse te celote zlo in bivanje, bit že v svojem bistvu, že s tem, da je, trpljenje? Nasproti čemu, za koga?

Za bogove? Domnevamo, da izven kletke celote ni ničesar, tudi bogov ne. Če pa ves kozmos, vsa celota kot bit in bivanje, trpi, potem mora nujno obstajati tudi svet, ki ne trpi. Je ta svet v posebnih sferah te iste celote, ki trpi, ali naj ga iščemo izven vsega, kar je? V primeru, da so to posebne sfere celote, ki trpi, tudi celota ne trpi več kot celota, če pa ta srečni del sveta prestavimo izven celote, ki trpi že s tem, da je, potem seveda tudi celote sveta ni več. Toda kako naj človek pride skozi vse te razbitine do »tam«?

In še razmišljam. Bivanje vendar ni pretkano samo z bolečino, lakoto, nepotešenostjo strasti, občutkom ujetništva, omejenostjo spoznanja in z napori prebujanja iz nebiti v zavedanje in iz zavedanja v ponovno razsutje, bivanje so vendar tudi radosti, upanja, odkrivanja lepote in ustvarjanja, vsajenost v rast in prebujanja, slast razmišljanja, nadaljevanje življenja in vzcvetanje semen, nepogrešljivost v svetovnem redu, zadoščenje ob zvestobi praukazom, bivanje so tudi sanje o nirvani, slutnja o novih, še neznanih in božanskih zbujenostih, o novih oblikah bivanja... Odkod naj vznikajo te sanje in slutnje, če ne iz bivanja? In če kljub vsemu le pristajamo na to, da je bivanje samo trpljenje, kot pravi Buda, ali ni s tem, da je v to trpljenje zasejan že tudi privid nirvane, to isto trpljenje hkrati tudi pogoj nirvane!?

V svoji drugi resnici pravi Buda, da je življenje nenehno prerojevanje, kar pa je posledica sle in želje po bivanju, potem pa v svoji tretji resnici nadaljuje

z mislijo, da se trpljenja in prerojevanja lahko rešimo samo z odpravo sle in želja.

Zdi se, da kozmos ali celota preprosto je in je ne moremo nikamor odložiti in ne prekiniti v njenem utripu. Ker je neskončna in večna. Vanjo je ujet tudi človek in ta ujetost je neuničljiva. Iz te neskončne kletke ne more. Najbrž svet ne more nebiti prav zato, ker je neuničljiv in ker je bivanje večno. Lahko se menjajo samo oblike bivanja, to, čemur pravi Buda večno prerojevanje. Enako kot bivanje je večna tudi sla po bivanju. Sla je samo odraz tega, da svet ne more nebiti. Sla in želja po bivanju in nadaljevanju je tudi v človeku. Ker je tudi človek oblika, način bivanja. Seveda ne sam sebi zadosten. Človekov življenjski utrip izvira in se hrani iz celote in tudi sla in želja po bivanju in nadaljevanju, zbuena v človeku, ima svoje korenine v celoti. Zato človek za večjo ali manjšo zbuenaost sle nima ne zasluge in ne krivde, lahko se ji s svojo zavestjo in voljo samo upira ali pa se ji predaja. Odločiti je ne more. Ker sla obstaja, ker je sestavni del njegove narave, odmev utripa celote, eno od sredstev za uresničevanje njenih smotrov?!

Misel, da je življenje nenehno prerojevanje, je v človeku že od nekdaj in se tudi ujema s tem, kar spoznavamo. Tudi misel, da je prerojevanje posledica sle in želje po bivanju, se ujema z našimi izkušnjami in vedenji, vendar se ponuja še druga misel. Je res prerojevanje in nadaljnje razraščanje sveta v vedno nove razsežnosti in globine samo posledica sle in želje, da smo – ali ni svet, torej bivanje, tudi pogoj za to, da se lahko zbudi tudi sla in želja, da smo? Zdi se, da bivanje ni samo posledica sle, ampak je hkrati tudi njeno seme, dno, od koder sla črpa svojo bit, zbuenaost, svojo moč! In še se zdi: v svetu kot celoti ni noben pojav samo vzrok nečemu drugemu ali posledica nečesa, vedno je oboje – vzrok in posledica hkrati, še več, vedno je del celote in zato posledica vsega in vzrok vsemu in čeprav je vsak pojav samo del celote, je hkrati v njem tudi vsa celota. Spet: kot pri drevesu, kjer so očitno vsi deli zlit v celoto in nihče ne razmišlja o tem, ali so bile prej korenine ali veje, seme ali cvet, in ne o tem, kdo koga zbuja v življenje.

Da je sleherni pojav ujetnik celote, vsega, kar je, najbrž ne dvomimo. Če pa je tako, potem velja to tudi za slo in za željo po nadaljevanju. Del celote je in če bi jo hoteli izločiti, ubiti, bi morali razdreti vso celoto, ves kozmos, vso neskončnost in jo sestaviti drugače, v drugačen utrip, tak, ki bi stkal tudi drugačno naravo človeka.

Ker pa tega ne zmoremo in moramo živeti življenje, katerega neločljiv del so tudi strasti in želja po nadaljevanju, je vsakršno naše prizadevanje po odpravi vzrokov trpljenja in prerojevanja brezupno in v nasprotju s temeljnimi resnicami sveta. Če je vzrok trpljenja sla in želja po bivanju, potem se trpljenja lahko rešimo samo tako, da odvržemo bivanje, ki pa prav gotovo ni samo razcvetanje sle, ampak je tudi njeno seme.

Toda odvreči bivanje bi za človeka pomenilo odvreči življenje. Na to pa verjetno Buda ni mislil, vsaj ne na množični samomor človeške vrste.

Buda je lahko razmišljal povsem drugače in videl osvoboditev od trpljenja po drugačni poti. Da se zavestno, z vajo, askezo in dovolj volje upremo svoji fizično biološki naravi, da obvladamo in nadvladamo čute, da ohromimo občutenje vidnega, otipljivega in bolečega zunanjega sveta in v mnogo večjih razsežnostih razvijemo misel, zrenje vase in preko sebe v resnico in mir.

Je morda Buda odkril neke možnosti, da se vezi med sferami biološkega v človeku in sferami duha lahko tudi prekinjajo, ne da bi se zaradi tega človek kot celota razsul in ne da bi bil katerikoli del človeka zaradi tega prizadet, je morda videl osvoboditev od trpljenja že v tem, da duh, volja in zrenje v resnico preseže druga občutenja sveta? Razmišljanje v tej smeri bi lahko

pomenilo, da se trpljenje lahko ukine tudi brez ubijanja bivanja, že s samo ukrotitvijo sle, strasti in želja?

Buda v svoji četrti resnici celo nakazuje pot, ki naj bi vodila h koncu težav življenja, in poudarja, da to pot sestavljajo pravilen nazor, pravilne namere, pravilne besede, pravilno vedenje, pravilen način življenja, pravilno stremljenje, pravilno mišljenje in pravilna koncentracija. Toda, ali ni ta pot nekako v navzkrižju s prvim naukom, da je življenje zlo, saj tu je vendarle življenje prevedeno v pojem poti, torej v sredstvo, v pogoj, da lahko postavimo cilj in da se mu lahko bližamo. Če pa je življenje pot, sredstvo za doseg cilja, je najbrž treba to pot tudi ohranjati, in če izženemo iz sebe svoj biološki del, praukaze, slo in strasti in z voljo ubijemo semena nadaljevanj, kako naj jo ohranimo? Zdi se, da je pot enako pomembna kot cilj.

Potem razmišljam. Kako v sestavinah Budove poti dojeti tako poudarjeno pravilno. Kaj je pravilno? Prihaja odgovor iz človeka samega ali je to danost, ki obstaja neodvisna od človeka in se mora človek z njo preko naukov šele seznaniti? In kako preveriti pravilnost naukov? So res razodetje bogov? Ali niso bogovi za človeka človekova stvaritev? In spet pravilnost naukov glede na kaj: ali glede na praukaze narave ali glede na potrebe neke človeške skupine v določenem času in prostoru?

Sprehod skozi tempelj. Povsod so kriki iskanj, poti v neznano in vračanje k rešitvam za človeka: z gnetenjem misli v prostor, čas, v barve in otipljivost, v skulpture in simbole. Pozornost vzbuja skupina devetih apostolov na vsaki strani nekega drugega Bude. Edina ženska med njimi ima moški obraz, kajti budisatev ni bilo mogoče upodobiti v ženskem izrazu.

Nebo nad mavzolejem Sun Jat Sena skoraj kriči modrino in enako modra streha mavzoleja se zdi kot kos iztrganega neba.

Pot k najvišji pagodi je preplavljena z množicami. Z ženo vzbujava pozornost. Zaradi hude vročine nosim na glavi svileni barvasto ruto. Svileni ruta in brada in zanje nenavadna obleka! Starejša Kitajka najprej samo strmi vame, potem se približa in me otiplje. Ko se prepriča, da nisem privid, se z nasmehom opraviči, čudovito in prisrčno in brez obžalovanja svoje radovednosti. Povabim jo v še večjo bližino in potem naju žena fotografira. Žena vzbuja pozornost z lahko obleko iz kitajske svile. S pogledi ji sledijo zlasti ženske. In v teh pogledih je toliko stvari.

Včasih se zazdi, da smo tuji turisti za Kitajce skoraj angeli, nenavadna bitja iz nekega razkošnega in srečnega sveta, o kakršnem lahko človek v tem njihovem svetu samo sanja, vendar je takšen vtis površen in preveč enostranski, preveč je ujet samo v zunanji videz in ne vključuje dovolj tudi drugih, prvi hip manj vidnih razsežnosti njihovega sprejemanja oz. tega, kako nas doživljajo.

Seveda vzbujamo radovednost in presenečenje in kdaj pa kdaj celo občudovanje in želje in povsod smo deležni pozornosti in simpatij, toda ali ni v njihovih pogledih, nasmehih, zamišljenostih... hkrati tudi neprizadetost, ravnodušnost, ponos in zvestoba sebi in včasih celo odklanjanje teh naših posebnosti in tega našega sveta, ali ni enako prisoten tudi vtis, da se njih ta naš svet ne tiče, da smo res samo zanimivost, ne more pa se nas jemati resno.

In če se vrnemo k sebi in dopuščamo možnost, da vzbujamo v njih tudi nemir in želje po tem našem svetu. Ali smo res to, kar odmevamo s svojim videzom, s svojo zunanjo bleščavostjo, smo res iz razkošnega in srečnega sveta, lahko materialne blagre poimenujemo z razkošjem in bogastvom, je človek zaradi malo več imetja in večjega fizičnega udobja že tudi bolj srečen?

V potrošniški družbi, kakršna je naša, v pojem razkošja največkrat vključujemo predmetni svet, našo prisotnost v potrošnji materialnih dobrin in seveda našo uspešnost v prilagajanju okolju in njegovemu življenjskemu ritmu. Naše

bistvo je posnemanje prevladujočega in danega, ustvarjalni smo samo v stopnjevanju zunanjih učinkov tega našega življenjskega ritma, v tem, da prevladujočega in danega nakopičimo čim več. V bistvu smo ujetniki nekih »vrednot, ujetniki tujega življenja, zbranega v pojem družbe in javnega mnenja, ujetniki drug drugega in nikogar, toda še vedno brez svojega življenja, vzrok in posledica družbene zavesti.

Je res razkošje samo predmetni svet? Ali ni razkošje tudi tema, luč, svetloba, lepota barv in oblik, utripanje žive narave in zbujenost za to lepoto, ali ni razkošje tudi tišina, pa spet glasovi gozda, šumenje reke, let ptice, pripovedi zvezd, sončni zahod, glasovi in melodije, hoja v neznano, lakota in žeja in napor in zasluženi spanec, razkošje sanj, bolečine in radosti, slast poslušanja, ustvarjanja, razmišljanja in odkrivanja vedno novih razsežnosti globin življenja? Ali ni razkošje življenje samo, rast v njem, prebujanje v zorenje, svet želja in pričakovanj, doživetje ljubezni in človekove bližine, prijateljstva, sposobnost odpovedovanja, zmožnost skromnosti...?

Ali je lahko naš svet bogat in srečen, če smo zaradi prevelike lakote po predmetnem svetu in stopnjevanja proizvodnje ter potrošnje materialnih dobrin oropani mnogih od omenjenih razsežnosti doživljanja, če se zaradi prevelike zaposlenosti s predmeti niti ne zavedamo, česa vse smo oropani, če ostajamo za toliko stvari nezbujeni?

In kakšna je tudi cena našega »predmetnega razkošja«? Za to, da smo dosegli nekaj več fizičnega udobja in dovolj zaposlili svoje čute z zunanjo bleščavostjo sveta, smo sprožili tudi celo verigo zlih posledic, ki že postajajo sestavni ali celo prevladujoči del našega življenja.

Ubijamo zrak, v nebo smo zasejali žalost, onesnažili smo potoke, reke, morje in z mislijo, da smo v naravi izjema, tudi našo zavest, pozabili smo, da z razdiranjem teme preganjamo tudi luč, osvajamo vesolje, vendar smo preza-posleni in preutrujeni, da bi se kdaj ozrli na nočno nebo in videli zvezde vsaj od daleč, da bi se napili te lepote in znova zmogli sanje. Stopnjujemo hrup našega udobja, strojev in avtomobilov in nasilje reklame. Za še večjo lakoto in nemir in nepotešenost. Ugasnili smo tišine, radosti korakov in tekanja otrok in ne utegnemo več, da bi poslušali pripoved prijatelja. In tudi zase nimamo več časa: da bi se vsaj kdaj pa kdaj umaknili pred nasiljem predmetov, nekam, kjer bi bili sami, vsaj toliko, da bi se lahko vprašali, kam smo namenjeni.

Vzpenjamo se na vrh pagode. Stopnic kar noče zmanjkati. Ura je okrog pol-dne in zelo je vroče. Poletni monsun je kot savna. Pod svilen ruto se mi nabira vedno več potu, nekakšna zaščitna vodna čelada. Potem robovi rute popuste in curki se razlijejo po obrazu, vratu..., celo v čevljih čutim mokroto.

Z vrha pagode je lep razgled na prelepe parke v najbližji okolici in na najbližje predele Nankinga. Zaradi soparice dlje pogledi ne sežejo. Iz pokrajine, zavite v nekakšno modrikasto sivino, izstopajo v daljavi samo grebeni najvišjih gora.

Ne vem, zakaj me tista daljna obzorja tako privlačijo. Morda zato, ker si za njimi zamišljam pokrajino, kjer je zaradi revnih tal naseljenih zelo malo ljudi in je zato tam lahko toliko več drugih stvari: miru, tišine, poti v neznano, potepanj vetra, zgubljenih zelo belih oblakov, samotnih redkih dreves in morje tistih zlato rumenih trav, ki vedno tako silovito povabijo popotnika, da bi legel mednje.

In potem nenadoma vem, da si želim, da bi bila tista pokrajina stepa, da bi bil v njej in da bi legel v tiste trave in poslušal kristalno čiste glasove, ki tako čudovito zazvene, kadar olesenela votla stebela udarjajo druga ob drugo.

Kot napete strune so ta s soncem nabita stebila, vsak dotik poje, kot da bi udarjal po čistem zlatu sonca, ki ga zdaj veter, zdaj zemlja spreminjata v večne kozmične melodije. Vsaka bilka zveni drugače, morda je v njej manj bleščeče luči in več strahu pred bolečino žeje, ki tolikokrat zagriže v snujoča stebila, še predno je izpolnjen načrt semen.

V tisti prostranosti, kjer se ne ve, kje se združujeta zemlja in nebo, imajo vse stvari enak pomen in nikoli ne morejo druga brez druge: sonce je luč, veter harfist in stepa glasbilo, z neskončnim številom tonov in vsak zase je življenje.

Stepske trave ne vedo za ostrino kos, umro, kadar pride njihov čas. Do takrat pa imajo dovolj časa, da zbude v sebi in v nas željo živeti preko vseh obzorij. V vetru se zdijo trave kot svetli plameni in tudi v resnici vonjajo po požaru. Pa saj ni čudno: ob zorenju se razplamtijo tudi v njih.

Vem, da so še vedno neke takšne stepe s travami in vetrom, ki se valja po njih in z vsemi tistimi glasovi, stkanimi iz zemlje in sonca, vem, da še vedno žive samotne gorske doline, napolnjene s šumenjem slapov in belim molkom pozimi, vem, da so rdeče in modre puščave, s pojočim peskom, gozdovi, z zelenim požarom strasti, ledene pokrajine severa, s tišino zvezeno v snežinke, prerije, s čredami, vznemirjenimi od sle po parjenju, speče pokrajine, odete z bližino zvezd, viharji in nevihte, z bobni življenja...

Vem, da je v teh pokrajinah veliko samote in veliko bližine med stvarmi in bitji, toda razdalje do tja so postale neznanske, kajti človek je od tam odšel že zdavnaj in zdaj ne ve za poti nazaj. Pa tudi pozabil je že na tisti svet svojega otroštva, ne zdi se mu več resničen in otrokom ga pripoveduje bolj kot pravljico. Človek si je zgradil drugačen svet in tiste daljne pokrajine gleda samo še na televizijskih zaslonih, seveda zelo osiromašene, spremlja oblike in barve, o vonjih v stepi pa ne ve ničesar in tudi tega, kako joče pohojen cvet, še ni slišal.

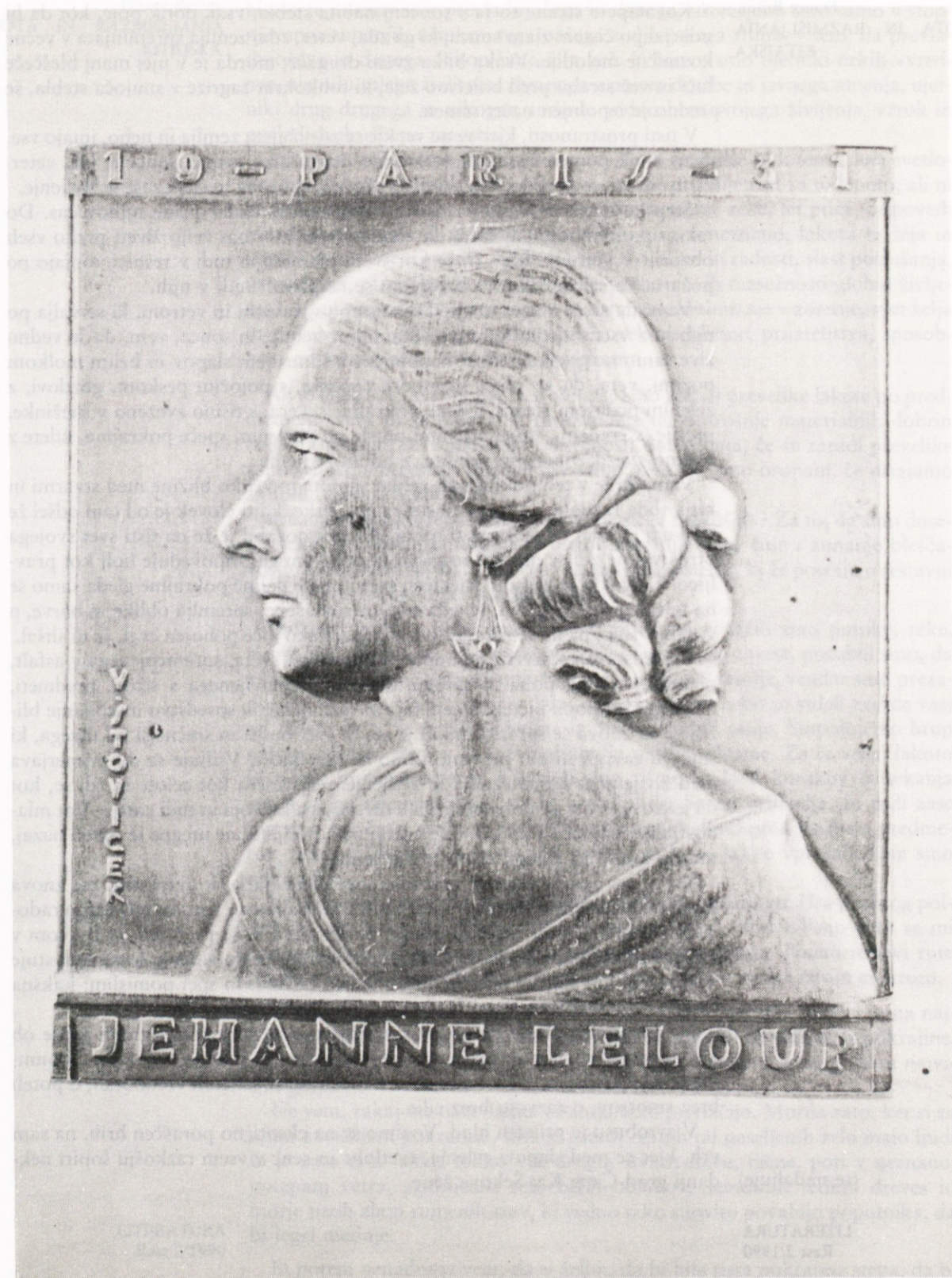
V predstavah se zvrstijo podobe tega novega sveta, spremenjenega v asfalt, plantaže, naftna polja in satovje betona, preplavljenega s stroji, predmeti, nesnago, hrupom, ujetega v jemanje in razdajanje, v sosedstvo in ubijanje bližine... in znova se sprašujem, ali je res ta svet boljši in srečnejši od tistega, ki smo ga zavrgli in mu pravimo samo še preteklost. Vsiljuje se mi primerjava med življenjem posameznika in življenjem človeštva kot celote in zdi se, kot da je človeštvo v najbolj nemirnih letih svojega razvoja in tudi zato – kot mladostnik – zavrača vse, kar je še včeraj nekaj veljalo, ne utegne se ozreti nazaj, morda bomo to zmogli šele v zrelih letih!?

Ko se po ogledu pagode vračamo spet skozi parke k avtobusu, me znova preplavi nenavadno srečanje s starko in zdaj bolj vem: tisto ni bila samo radovednost, bila je tudi želja po dotiku z neznanim in še pred tem tudi dvom v videnje samo, kajti starka že davno pred menoj ve, da videnje še ne zadostuje in da je za več resnice potreben tudi dotik, bližina. In spet pomislim: kakšna razlika med doživeto stepto in tisto, videno na ekranu.

Na preostali poti do avtobusa razmišljam o nevarnostih, ki nam groze ob gledanju podob, o osiromašenem svetu, ki nam ga ponujajo moderna komunikacijska sredstva, o enostranskih resnicah in izmišljenih vrednotah, o poteh brez smotrov, o razvoju brez cilja.

V avtobusu je prijeten hlad. Vozimo se na eksotično poraščen hrib, na sam vrh, kjer se med slapovi zelenja, svetlobe in senc v vsem razkošju šopiri nekdanji grad Čang Kaj Šekove žene.

(se nadaljuje)

Vladimír Štoviček JEHANNE LELOUP, 1931, bron (foto Branko Babič)

Noč
skozi umirajoče začudenje
ko sva se dimnikala
z dimniki
tebi je padel iz rok
jaz pa sem ostala
sajasta in kikirikala
v sluteče jutro

bolezen je
ljubezen na
prazen želodec
prepraženi poljubček
smo skrili v
majhno škatlico
bele rokavice
vlagajo
erotične skušnjave

Jelka Zaletel **PO POTEH BREZPOTJA ***

* Naslov je dalo uredništvo

(1) Najbrž bi bil, ponarodeli zaljubljenec, opazil v blišču meglene plinske lampe stavbo, ki bi ti bila kazala hrbet, ko bi bil stal pred njo. Kar sezi s svojo kačasto roko dekletu čez rame in čuti, kako drsi svila po tvoji dlani. Takole je: dvoje trodelnih oken visi ob balkonskih vratih, ki štrlijo s te strani zidu na ono stran. (2) Čisto v levem kotu sta tik pod vrhom še dve lini, da svetlost leščerbe z notranje strani posije tudi na zarjavele tire, ki imajo vtetovirano svetlejšo progo hitrosti. (3) Nad najkrajši tir, ki se konča pri bogato obloženem jabolku, se s strehe nad zidom nagiblje senca, ki vrezuje ostre robove nasprotnega roba na vajino gnezdece, ljuba častilca pomladi. Pogladi dekletce po napetem licu in ji popravi prepleten šop las pod ruto. Ona bo dvignila pogled od škrniclja s sladoledom in se zasmejala s svojimi usti, ki so kot večno razprta krila, tebi pa bo po licih zatrzal hudomušen nasmehljaj: pol zelen in pol na belo pobarvan steber drži pokonci del stene, ki primika privzdignjenemu bralcu horizont; takoj opaziš zeleni nadev bele napolitanke, ki je identična s horizontom. Rdeči gradniki absolutne prostorske vertikale so okinčani s črtami taistega namaza, da bi bil ti prav lahko posrkal vsa zelena polja s svojim koničastim jezičkom. Šel bi si bil s prsti skozi razmršeno grivo na tilniku, rekel jaja in odgriznil še kanec oblatov. Morda bi tvoja temna očala na steni pustila okus čokolade, saj sicer tvojemu dekletu prija tudi vanilija, mene pa abstinenca čokolade moti. Vidiš vratna vretenca, ki se premikajo povsem robotsko in delajo oblikam sprednje strani negativ na hrbtu. Dekle pošari s prstom po sladoledu in je lepo moker, ti pa z gnusom obrišeš dlan v roza robček s črno obrobo. Ko se je nagnila naprej, ji je z las spolzela ruta na ramena; kako je bila vabljava v snopu, ki ga je s sabo pripeljal tresoč vlak. Bil bi lažnivec in tat, če bi ne bil priznal, da te je trušč butnil ob istofrekvenčno vibrirajoči čop trave. Če bi se mali, ki vneta bljuje slino po vlaku, le za pogled odtrgal od svojega početja, bi bil lahko nasmejan vse do naslednje postaje, kjer bi ga negativni pospešek (4) prilepil ob steno, njegovo mešanico beljakovin, mucina in vode (5) pa pustil v večji količini na tleh. Tako je imela njegova mati na postaji, katere registriranje vlak trmasto spregleda, polne paloma robčke dela. Mali je lezel okoli in spuščal kapljico po kapljico v smeri proti slinčku, vendar materi ni uspelo sešiti štiridimenzionalnega, (6) da bi polizal vso to cedečo se tekočino. Za slinčkom so repljala stopalca v kvazibelem usnju. Dotikala so se porjavelih tal vedno bliže velikim čevljem, ki so krasili nelepe noge. Sluzasta rokica je zašla med široke gube krila beline. Ti kot tetica si z enim gibom pometla meso s svoje ponjave in pogladila malega po šopku las nad jojkakolepeučkeimaš očmi. Dve frnikuli sta se globoko zazrli v tvoj grčast nos in zavzeto zavzdihnili, paloma robčki pa so za tri spuščene kapljice drgnili

S srečanja literatov začetnikov
na Vinici 1989

LITERATURA
Rast 2/1990

blago in tvoja bedra, stokali oprostite in se tvojemu karpustite komaj uklonili. Okrcali so malega in ga vklenili nazaj med brisajoče roke. Saj je prav srčkan, talemali packavček. Samostari bimoralibolj paziti, ja, prede v tvoji glavi, ko se spet vdaš neskončni hitrosti svojih misli—1. Komolec nasloniš na okensko polico in se opreš s čelom na orošeno, pa že zdavnaj obrisano steklo. Zunaj je tema, ti pa si sama, osamljena. Ko zavzdihneš², čutiš svoje napeto telo pod obleko, ki bi bila, če bi on³ hotel, tudi prosojna. Poslala si mu žarek krčevitosti; po benquickovski preči, (7) preko oči, iz katerih meži očiščujoča tekočina, tobogan potez na ustnice kožne barve, ustnice kožne barve, pikajoča neobritost, adamovo jabolko, prvi nezapet gumb, drugi nezapet gumb, tretjega bi odpela sama... Preveč si vroča. Morda je to ritem koles. Premočan. Zazvenela si kot prenapeta struna in zaslutila si šum spodnjega dela telesa. Da, ta melodija. Topel val je zapolnjeval vsako špranjo v tebi in...se...stekal...čedalje...više... V tebi se nekaj obrača⁴. Tok se je obrnil proti samemu sebi⁵ in tvoja želodčna stena je prevzela gibanje. »Vam je slabo, gospodična⁶? Odprem okno, ali pa boste morda tabletko? Jezus, tako blede ste. Nate. Malo soka, gre lažje dol. Saj bo kmalu bolje. Piše, po petih minutah.« Odleglo ti je. Ko pa si obrsknila s pogledom njega, te je zatajeno gibanje vrglo na noge. Šla si po črti, ki se je vse bolj približevala absolutni vertikali (8) Čutila valove⁷ ob sebi. Ki te nosijo in valovijo. Daleč stran. Morda so se zato uprli štrclji, s katerimi hodiš. Preveč je bilo niti⁸, da bi jim lahko sledili. Obstala si sredi mračnega koridorja in spraševal sem se, zakaj si se mi⁹ pustila opazovati toliko časa. Videla si, da so moje oči globoko vdrte v linijo čela in da je v meni oživila slika, ki se je zazdela resnična: stala si, v beli obleki in z belimi krizantemami med stisnjenima dlanema. Ponižno si pritrdila svoj pogled v tla. V oči so bili tvoji visoki, napeti čevlji barve oranže. Bil je dan, ki sem ga zamenjal za četrtek. Pod roko si vodila moža, trikrat mlajšega od mene, ki je imel prečko na sredi, bil je neobrit in njegov cmok v grlu se je videl tudi navzven. Pod malomarno zavezano kravato sta bila odpeta dva gumba. Kot da bi te ogulilo žarkovje njegovega neobritega obraza, so te nenadoma oblili rdečelični cvetovi. On je s svojimi lisičjimi zobmi odgriznil trak tvoje obleke in bila si kot štiriletno—10 dekletce, ki pelje pod roko—11 svojega brata. Prav takrat si me odrešila; stekla si proti temnejšemu prostoru na meji med vagonoma. Brbotala si mimo sedeža, na katerem je čemel malomarno zložen koc. Grozljive čeljusti—12 volnenga telesa so se razpirale in hlastale po zmaličenih okončinah, votek hotel zdrseti na tla, se razliti. Z rokami objeti goleni in zaznati ravnino kosti. Modra senca na čisti ravnini. Zagristi, obnemeti. Tvoji mehurčki pa so hiteli dalje. Stisnila si se v temnorjavi kotiček na vlaku. Čutila si ga za sabo, razprt prostor, brezmejen. Ukrivljeni prostor je našel ostre robove, ki te branijo; zate. Oblila si mejo in zrla v noč. Črtica zlatih oči je sledila ogenjčkom, ki so živeli pod tabo; lučke ob pristajalni stezi. Na zemljo...NE! Živó petelinovo pero je plapolalo v brezčasju. Vedno eno, edino. Želela si sence pred sabo, da bi dozdevno luč nekaj ujelo. Spala bi v senci, se prevalila v spanju na bok, na trebuh, na bok: padla bi. Padla si. Meja je zginjala, ostajala si samo ti, razpeta med temnorjavino in nočjo. Zavrtelo te je. Nisi več vedela, kaj je noč. Bila je ukrivljenost in popolni začetek. Za vrati weceja je na sivkasti straniščni školjki bolj čepel kot sedel I. Zaprl je na vse možne načine preganjeni strip, vstal, potegnil gate in hlače čez rit, pljunil na progo, ki je brzela pod straniščem, in odšel iz grobodiščnega prostora. Valj prekopicujočih in v nos bodečih molekul (9) te je pregazil. Zaznala si silhueto moškega, ki je odšel, ali pa... je prišel? Prišel bo, planil v dva kvadratna metra vlaka, kjer se je kamenje proge najbolj čutilo in zaregljal nihajoča vrata. Hlače bodo v gubah ovile členke, gate naredile belo obrobo. Dlačice v nosu bodo sfiltrirale

oteženo tekočino. Opna ga že začela ovijati, ko bo zapeljal stekleno ploščo po rebercih in pustil tvojemu temnorjavemu prostoru, da bo sčvekal tančico. Zavzdihnil bo in sedel. Vroča slast mu bo tlačila spodnji del trupa. Mehka bolečina ne bo hotela spolzeti po hlebčasti vdolbini. Delal bo vedno težjo glavo, težji vrat. Požrl bo slino in z drobnimi zobčki postrgal z zvijajoče se cevi domnevne sledove karakterja. Veter mu bo z obraza posnel sence in zgledil poteze, ki so bile v oči. Pogačici se bosta zatresli in odpadli. Tekočina možganskega dna bo pricurljala na plano. Veter, ki se bo priplazil do njega skozi brezsenčne in apotezne oči, bo v naročju privedel roj muh. Tiktakajoče gospé bodo bežale pred krilečimi podlaktnicami, po krogu čez sredino, čez sredino po krogu, labirint za tvoje Ich(10)misli. Krožeče točke zračnega vrtinca. Bo, kot da bi bila vsa masa zbrana v eni sami točki,(11) vse, cel labirint, ena točka. Čutil bo piko v možganski lupini, zamahnil z brazgotinasto dlanjo proti njej in ne bo zbežala. De lec za del cem bo po šil ja la pro ti sfe rič ne mu pro fi lu, gra di la ste ne, bar ve, pros tor v pros to ru, mav rič no ne bo, ob lo ke nad ge o id om, me ži ka jo če pla men čke. U trip: utrip. Razneslo—mu—bo—ravnino—presekano—s—kroglo: nene; ostal boš ti. V tebi vstajale pojavnne oblike materije. Točke raztegnile svetlobo levo in gor in na jutri. Zgrajene štiri racionalne dimenzije, druge zatrte v nezavedno. Če bo kaj primezelo na plano, boš popil s krpami cenzure. Muhe bodo ostale kramljajoče črne gospe z orlovskim nosom. Kaj se grem. Jaz nisem usihajoči starec podplutih oči, ki so vsajene globoko v lobanjo. Nedelja, ura šest, sonce zahaja, firkeljc čez osem, z Ašitom grem. Sonce na polju, na cesti, ob gozdu, rumena čakajoča praprot, pot v gozd, poti ni, pa so, za Ašem do čeveljčka. Visoke smreke in nebleščeča svetloba. Tema. Obrat. Po poteh brezpotja. Pot je! Med resjem do sonca. S soncem na plano. Hiša pritiska uho na najine prsi, Aši. Po rebri navzdol, do tepke. Sadež z drevesa je trpek. Naprej, čeprav ni česa pričakovati. Tavžentroža. Že ve, zakaj. Na koncu je hruška. Tepka. Še ena. Dvoje rumenih na tleh. Sončna barva je zaslepila trpkost. Druga je šele toplogrenka. Posušena krompirjevka na tleh: tu ste, moje kačice, moji strahovi. Aši zavoha ljudi, vrneva se. Naca ni več, da bi ga pozdravila. Ob poti rastejo robidnice in detelja diši. Ječmenov klas, pšenična bil. V avtomobilu ob cesti je dekle ravno sedalo fantu na kolena. Tako. Da ne pozabim. Z orlovskim nosom. Dvokrilni insekt.

(1) Začetek. Menda zahteva celega človeka. In to dvakrat.

(2) Človeško telo je dostikrat predstavljeno s simbolom hiše.

V nadaljevanju te predstave se pojavljajo potem še okna, vrata, vhodi, vstopi v telesne votline, gladke ali z balkoni in napušči opremljene fasade. Tiste s popolnoma gladkimi zidovi so moški, tiste z napušči in balkoni, katerih se lahko oprimemo, pa ženske. (Sigmund Freud)

Senca gor, dol; sploh ne veš, kdo je dvojnik in kdo sem jaz. Ni pa pomembno, kako človek zaspi. Važno je le, da se miselni tok ne pretrga in je srečnež onemel v pozi razvajenega vojaka. Res ni lahko živeti z delom pisalnega stroja. Lažje je pisati na roke in opazovati sence. Uhaja mi. Reč mi uhaja iz rok. Vendar — zakaj bi morala biti v rokah. Mišljenje postane abstrakcija, ko vizualizacija ni več potrebna. Vsakemu pade na misel rešilna zanka. Zanka, ki ustvarja in daje dražem velik občutek. Zaradi ustvarjalne nemoči si človek ne more več izmisliti razloga, ki bi mu bil lahko ljub. Lahko samo besedo za besedo dela neskončno uslugo svoji senci, svoji svetlobi. Zaradi tega obstaja nešteto načinov, nešteto okrasij in ihtenja. Nešteto nemoči nekontroliranega hitenja. Še, še; nočem, da se konča. (9) Le redek element v zraku se nahaja v atomarnem stanju.

(10) Jaz (nemško).

(11) Vedno ni treba, da bi porazdelitev mase in z njo porazdelitev teže poznali

v vseh podrobnostih. Pri obravnavanju ravnovesja togih teles zadošča, da poznamo lego neke posebne točke v telesu. (Ivan Kuščer – Anton Moljk, Fizika 1)

Gomazeča štrlina zobc, na katere se lovi prestreljeni sončni žarek. Strogo škatličenje prostora pred njo, (12) ob njej, za njo; brez izdajalskega obračanja korena glave. Kremplji na nogah, ki sejejo pepel. Prozorno mrmranje tokov njene svetlobe. S telesom greje ravnino svoje sence, da zažari in jemlje sij soncu. (13) Moja tamala želja se sploh ne konča tam, kjer se končajo misli. Zato – in bogve, če le zato – si sploh ne upam postaviti kakšnih vprašanj. Vedno gre samo za to, da se človek spuca. In vprašanje je, kje so meje. Naj delam do meje pramaterije, ali naj to preprosto – živim. Ni mi treba končati misli. Začneš na slepo, konec potegneš izza ram. Res je neskončna miselnost tista, ki hoče, da se delajo stvari lepo, nežno. Ker ni poti nazaj in ni poti naprej. Uopšte (14) je ti samo en trenutek, trenutek misli, ki potujejo. Zato jih je nemogoče ujeti, če niso naše. Prav veliko ljudi si želi svinj in svinjskega mesa. Igra senc.

(3) Kolesa vlaka so na določenih mestih z drgnjenjem ob tračnice odstranila rjo.

(4) Ki se pojavi zaradi zaviranja.

(5) Sestavine sline.

(6) Čisto uporabnemu slinčku manjka dimenzija in spretnost časa.

(7) Ciceron si lase opere, napol posuši ter obloži z želejem, potem gleda televizijo in gre spat. Ko se zjutraj zbudi, ima pač tako frizuro, kot jo ima: prečo po sredi.

(8) Ob poprejšnji uvedbi absolutne vertikale in s tem tudi absolutne horizontalne se torej z bralčevega vseirskega gledišča vlak, ki potuje zelo hitro, med branjem o potovanju po Zemlji, ki je okrogla, odklanja od horizontalne ravnine k vertikalni.

Še, še, še, še... Zakaj smehlja? Ker je to ena taka fina gestura, (15) da kar boli. (15) Slabšalno zaznamovana beseda s pomenom gesta.

Ko sem si včeraj pač povedala, kar sem mislila in čutila, sem postala utrujeno mirna. To je pika nekje na MOJI in Tomaževi črti v glavi, ki opozarja nase s tem, da je. Ne boli, če nočem. Če hočem biti out, (18) vem, da sem in (19) in sem lahko out. Vse to lahko delam. MOJE morje. Imam ga zato, da se odprem in me očisti. Da ga čutim; vsak val z vsako grivo posebej je MOJ. MOJE globine, MOJE gladine. Vendar ločim zrak od vode. MOJ zrak od MOJE vode. Ne srkam vode v pljuča; uprem se ji, ker nisem njen suženj. Diham MOJ zrak. Ki me očiščuje in drami. MOJE življenje je življenje v MENI. In nikomur, ničemur nisem sužnja. Tudi sebi ne. Natanko taki ste, kot vas potrebujem. Zato, ker ste MOJI. In tudi sebe potrebujem tâko? Ja. Ker tudi za MOJO–MENE obstaja svoboda polovice kvadratnega centimetra, na katerem lahko stojim in se gledam: to je moja identiteta. (16) Kaj lahko mislim (nemško)?

(17) Dvojen (latinsko).

Kako to, da me na nogi spominjaš na zeleno, zelenomodro? Čisto nasprotje, če hočeš. Ampak tvoja luč v ničemer ne more biti tisto, kar je v siju neke druge luči. Zato, ker imaš perspektivo, fant. To je tisto, čemur se lahko reče subjekt v objekt. Was kann ich denken? (16) Samo in zgolj tisto, kar lahko ugotovim na trenutke.

(12) Muha ima fasetne oči.

(13) Si predstavljaš, kako izgleda senca na negativu? To je to.

Boli smejanje noter, boli smejanje ven. Bolijo vse stvari, ki jih ne moreš upati. Da; zato, ker si ne upaš reč sprejeti črno ali svetlo...

Svetloba; kot tista rdečastooranžnorumena svetloba temne zelene pike. Si take barve, Ciceron?

(14) Nasploh (srbohrvatsko).

To je fora: dokler ideja ni bila povedana, je bila tisto pravo. Ko se je ubesedila, je dobila toliko pomenov, da ni več mogla biti to, kar je. Zato je neustrezna. Čedalje lepša in mlajša v duši. Brezimenska. Zakaj črta, zvok ne moreta posneti tistega, kar je. Ker ničesar ni razen našega sveta. Našega najlepšega sveta, ker pač ni izbire.

Hm. Ja. Sploh je reč dolga in utrudljiva. Slediti mislim, ko misliš, da veš, kaj misliš. Po svoje zapleteno, vendar imam to rada. Rekla bi mu, naj me še enkrat opazuje. Da bi izvedela še kaj o sebi. Zakaj silim s sabo vanj? Zakaj so mi misli okupirane s takimi stvarmi – ali bolje – zakaj pišem take misli. Sploh pa je težko; res. Neverjetna količina, ki priteče. Spet sem dvakrat – duplex. (17) Sem neverjetna mašina za pisanje na osem strani. Veliko veliko besed. Kako fina je črta v glavi; pika: bode. Morda dela glavo težko. Se upreti Ideologiji. Tilnik težak. Pika. Dve piki.. Glava omahuje. Ampak je lepo. Če reč miruje, na mestu, potem se ne konča in je neimenovana. Igram. Še vedno je težka in neimenovana.

(18) Zunaj, izven (angleško).

(19) V, znotraj (angleško).

Še vedno je čas neskončno dolg in kratek čedalje bolj, ne, Cici? Mogoče so miselne prepreke res zanke za misli. Konec.

Spominjam se dekleta, za katerega praviš da je obležalo pred straniščem v nekem vlaku. Enkrat, že dolgo nazaj, me je poklicala po telefonu in povedala, da mi pripravlja presenečenje. Tudi sama sem velikokrat strahovičila med ljudmi; jim pisala pisma v stilu »ne trudi se me spomniti, ker me ne poznaš, vendar ti dam možnost, da mi pišeš, Grm štirinajst, Šentvid pri Stični«, telefonirala in puščala ljudi z odprtimi usti. Nikoli pa si nisem mogla predstavljati, kako bi jaz reagirala na kaj takšnega, ker me ni nikoli nihče tako vrgel. Samo ona. Zato sem šla pod Prešernovo glavo ob pol dveh. Videla sem jo, to neznano osebo, pritekla je k meni in zasoplo povedala: »Vaše oči so obnemele ne vidite me samo čutite in to sovražite Režete mečete v jamo med kače in muhe me me z iglo potiskate roke trgajo še utripajoče srce Požirate rdeče atome utripanja Izpljunete protezo in srkate med ogolelimi čeljustmi Z jezikom porivate med lastne svinjarije drek Pohodite zmečkate predelate v umetna gnojila Tlačite me v v vreče iz katerih dajem moči vašemu semenju gledam tako skozi črne škrbine v vašo dušo ko jokam v vašem drobovju požrete žlico sode ker so moje solze kisle,« in je klepf–klepf v diru končala. In res nisem marala gnusobno pritiskajočega vonja, ki je lebdel v zraku.

Ta vonj, sem se spomnila, me spominja na dogodek... ko sem bila še mlada, mislim. Pisala sem, ja, matematično nalogo in pri sebi ponavljala: »Takox sixxagresivnaxnapadašxxvsexxokolixxsebxpravišxxdaxxtexxtlačimox zaničujemoxdaxxsexnamxxmaščuješxxpravxxhudobnoxxdaxxnasxxvidiš xxboljexxkotxxmixsamixxsebxnxxvidišxxinxxsexxobjokuješxxsvojexx hitrexxmisli–lxxutelešašxxnaxxhitro3xxzatoxsxexxvxxtebixxsprevrača4xx protixxtebi5xxoslabišxxdvigaš6xxPoenostavi izraz in izračunaj njegovo vrednost: en na kvadrat minus ena ulomljeno s tri krat en na kvadrat minus dvanajst krat nov ulomek en na kvadrat minus štiri en plus štiri ulomljeno z en na kvadrat plus dva en plus ena za en je štiri.« Ja, zelo dobro se spominjam, kot bi bilo včeraj...

Telefon zvoni. Dvigne se slušalka.

– Ustvarjanje iluzije privida s sliko. Narava očesa sili človeka, da s pogledom kroži po predmetu, ker oko ne more dalj časa gledati v isto točko, mora, mora premakniti pogled na drug detajl.

– Svetloba se v laboratoriju, ki se enakomerno giblje, širi povsem drugače kot bi se pričakovalo glede na naše razsojanje. Svetloba se širi na vse smeri enako hitro, ne glede na hitrost, s katero se giblje sistem. To je tako, kot če bi

– Če pa to že stori, slika postaja nejasna in zato potemni.

– zrak potoval skupaj z vagonom.

– Njen privid je šel

– skupaj z valovanji⁷ v vagonu

– in se je zgubljala v pomožnih črtah projekcije⁸

– obstala na silnicah⁸ zrenja

– SVOJE MATERIALIZIRANE MISLI⁹ SI ŠTIRILETNA–10 DRŽALA
POD ROKO–11 IN HOTELA OSTATI, A SO TE ČELJUSTI–12 POG-
NALE V OČIŠČE DO--

– SVOJE MATERIALIZIRANE MISLI⁹ SI ŠTIRILETNA–10 DRŽALA
POD ROKO–11 IN HOTELA OSTATI, A SO TE ČELJUSTI–12 POG-
NALE V OČIŠČE DO--

Slušalka se odloži.

Grozljive čeljusti so se razpirale in tvoji mehurčki so hoteli dalje, za sabo si čutila razprt prostor, spanje, sence, padca. Šibka, sebe usmiljena.

V zgodnji uri, prežeti z rezko meglo, so zaklepali vrata, oviti v topel šal, puha-
joč ledeno paro iz ust. Po dolini so zadoneli njihovi koraki. Neonska svetilka
je ugasnila takrat, ko so šli pod njo. Z rentgenskimi žarki so prestreljevali
okolico ceste. Ob odrezanem hribu, ki je lebdel ob cesti, se je siva skala čudno
zatresla in razpadla v prah. Obstali so. Prahci so postajali drobci in zaslišalo
se je šepetanje. Postajalo je vse močnejše in pike so dobivale krila, ki so delala
iskrice. Gomazenje je dobivalo smer in brneči vrtinec se je razpiral. Nazadnje
ga je z zemljo povezovalo samo še eno telesce insekta. Iz njega so se razpršili
curki mase; dobili so bližino, višino in obe strani. En pljus je sprožil tiktaka-
nje in takoj je zmanjkalo časa za druga razsežnosti. Takrat se je luč spet pri-
žgala, izklopili so rentgen in stekli proti vlaku, ki je že vozil na postajo.

Moja stična toč

ka s tem vlakom

je moja železni

ška postaja, se

stavljena iz pi

k in je ne more

m in ne morem v

ideti. Zato je š

e bolj železniška in postaja in moja in stik in ta točka.

Vladimir Štoviček *OB MEMORIAM PRIMI LIBRI SLOVENICI*, 1950, mavec
(foto Branko Babič)

Pregled od prvih začetkov do II. svetovne vojne

V tem sestavku je zajet le zelo skrajšan pregled iz obsežnejšega gradiva. Prvotno sem nameraval obdelati samo Novo mesto, nato pa sem se odločil za vso Dolenjsko. V obdobju, ki ga zajemam, je na Dolenjskem izhajalo ali bilo tiskanih kar 46 časnikov (od tega le 10 v Novem mestu!). Pregleda časnikarstva na Dolenjskem še nimamo, le po drobcih so zajeti »naši« časniki v drugih tovrstnih izdajah (imajo jih že vse pokrajine v Sloveniji!). Pri delu me je vodila želja pomagati študirajoči mladini v njenih iskanjih. Moja iskrena zahvala: prof. Karlu Bačérju za vso pomoč in nasvete, študijski knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu, ki mi je dala na voljo svoje knjižno bogastvo, in vsem, ki so mi kakorkoli pomagali!

Časnikarstvo v Novem mestu

Izhajanje in tisk časnika terjata izpolnitev nekaterih pogojev, ki so podobni povsod. Za tisk je potrebna tiskarna, za zadosten pretok novic so pomembne prometne zveze, za nastanek časnika pa so potrebni tudi nekateri kulturni in politični pogoji. Poglejmo zdaj, kako je bilo s tem v Novem mestu leta 1848, ob izidu prvega časnika.

Dolenjska je bila, po v avstrijskem cesarstvu takrat veljavni upravni razdelitvi, sestavni del dežele Kranjske. Bila je njeno jugovzhodno območje. Do zgraditve železnice (Ljubljana–Novo mesto 1894. leta, Novo mesto–Karlovec 1914. leta) je edina prometna povezava potekala po cestah. Konjska vprega kot edino prometno sredstvo je morala premagovati na cestah številne klance. Reka Krka ni bila plovna. Edina redna prometna zveza Novega mesta z ostalim svetom je bil postiljon (poštna kočija). Od Ljubljane do Karlovca je vozil skozi Novo mesto od 1588. leta. K sreči so marsikatero sporočilo lahko prenesli tudi tovarniki, ki so na voze prevajali tovore iz kraja v kraj. Brzjav in telefon sta poznejši iznajdbi.

Glede tiskarstva je imelo Novo mesto več sreče. Vse kaže, da je v Novem mestu v obdobju od 1810 do 1819 začela delovati tiskarna priseljence Heinricha Tandlerja. Njegov prvi ohranjeni tisk, ki je znan, je iz leta 1819. Maloštevilni, še ohranjeni viri, ki zagrinjajo skrivnost o tem, so še neraziskani. Tandlerjeva tiskarna je bila četrta, ki je začela delovati na Kranjskem (tri so bile pred tem ustanovljene v Ljubljani) in prva na območju izven Ljubljane. Tiskarna je omogočila enega izmed pomembnih pogojev za izhajanje časnika.

S kulturno-političnimi pogoji je bilo na žalost slabše. Novo mesto je bilo sedež okrožja (od 1748.). Imelo je več okrožnih uradov, v mestu je bila tudi manjša vojaška posadka. Uradništva ni bilo veliko, še to pa je (čeprav so bili med njimi mnogi Slovenci, vendar šolani na Nemškem) raje govorilo nemško. To je veljalo takrat za izraz imenitnosti... Uradni jezik je bil nemški. V Novem mestu je bil tudi sedež kapitlja (ustanovljen 1493) in frančiškanski samostan (ustanovljen 1472). Tako je bilo v Novem mestu vedno kakih 10 duhovnikov. Tudi med njimi so bili takšni, ki niso obvladali slovenščine. Pozabiti ne smemo gimnazije v frančiškanskem samostanu, ki je delovala od leta 1746. Očetom frančiškanom in njihovim gimnaziji gredo mnoge, nemajhne zasluge za prve kali narodnostnega prebujanja v mestu.

Ozemlje Slovenije je bilo v Avstriji upravno razdeljeno na štiri dežele: Kranjsko, Koroško, Primorsko in Štajersko. Takšna, premeteno zamišljena, umetna delitev je bila velika ovira pri ustvarjanju zavesti o slovenski narodni enotnosti. Zelo malo ljudi je bilo večjih pisanja in branja. Slovenščina je kot

knjižni jezik komaj zaživela (v veliki meri po zaslugi protestantizma). Šele preživela je »črkarsko pravdo« (velika zasluga dr. Janeza Bleiweisa je bila, da je »uzakonil« kot pisavo gajico, ko je v njej začel 1843. leta tiskati Kmetijske in rokodelske novice). Letak za uprizoritev »Matička«, tiskan pri Tandlerju, v Novem mestu, v januarju 1848, je n. pr. tiskan v bohoričici.

Preprosti Kranjec se je v svojem, slovenskem, jeziku lahko pogovarjal od gosposke skoroda edino z duhovnikom. Cerkev je namreč upoštevala bridko izkušnjo iz spopada s protestantizmom v 17. stoletju. Primož Trubar si je dobil toliko pristašev v veliki meri zaradi uporabe slovenščine in uvajanja slovenskih knjig. Cerkev je tudi zato nato hitela šolati domače, slovenske, duhovnike. Le-ti so bili v tistem času pomembna plast slovenskega izobraženstva. Bogoslužne potrebe so jih silile k rabi domačega jezika, mnogi med njimi pa so se že takrat po župniščih laično ukvarjali s prvimi začetki slovenskega šolstva.

Dolenjska je bila tudi gospodarsko zelo zaostala. Razen trgovine in obrti ni bilo v vsej deželici domala nobenega omembe vrednega proizvodnega obrata. Izjemi sta bili papirnica na Dvoru (1716–1875) in železarna na Dvoru (1795–1896), vendar sta oba obrata zaposlovala le malo delavcev. Gospodarska zaostalost je bila eden izmed vzrokov za počasnejši kulturni razvoj.

Napoleonove vojne v Evropi so se dotaknile tudi Dolenjske. Spomladi 1797 je Novo mesto samo prejezdila skupina francoskih konjenikov. Decembra 1805 je prišla večja enota in ostala slab mesec. Za dlje so prišli leta 1809, ko so ostali do 1813. V času zasedbe so si Francozi veliko prizadevali pri gradnji cest, razvoju pošte, šolstva in zdravstva. Odpravili so graščinsko služnost in priznali slovenščino v uradnem poslovanju. To zadnje, žal, ni veliko zaleгло, ker so Francozi od prejšnje oblasti prevzeli nemško uradništvo. V slabem spominu pa so ostali zaradi visokih dajatev, ki so jih nalagali mestom in prebivalstvu. 1805. leta je Novo mesto plačalo za 14-dnevno nastanitev francoske posadke 13.160 goldinarjev. To je bilo precej več, kot je znašal celoletni proračun mesta.

Vse opisano je zgolj osnovni okvir, v katerem je prišlo do prvih začetkov časnikarstva na Dolenjskem. Pomaga naj nam pri ocenjevanju mnogih težav in ovir, ki jih je moral prebroditi izdajatelj prvega časnika. Poizkusimo s primerjavo: danes je to veliko preprosteje! Na primer: odločitev Demosa, da bo izdajal list Demokracija, je le vprašanje nekaj dni. Potrebna sta denar in uradno dovoljenje za izhajanje. Vse drugo, šolani časnikarji, sodoben sestav zvez za pretok novic, tiskarna in pošta, je pri roki!

Novo mesto je takrat štelu manj kot 3000 prebivalcev in je imelo blizu 300 hišnih števil. Meščani so se ukvarjali z obrtjo in trgovino, skoro vse hiše pa tudi s kmetijstvom. Uradnikov je bilo nekaj deset. 1846. leta je ob uvedbi podeželskih advokatur v Avstriji odprl v Novem mestu odvetniško pisarno dr. Jožef Rozina. Leto za tem je bil v Novo mesto premeščen Franc Polak. Oba sta bila narodnjaka in naprednjaka in sta se kmalu spoprijateljila. Polak je zbral okoli sebe krog mlajših slovenskih uradnikov, ki so potrebovali le voditelja, da se bi otesli nemškutarskega vpliva. Pridružilo se jim je tudi nekaj mladih Novomeščanov. Polak je z zbranimi sodelavci 6. januarja 1848 (še pred marčno revolucijo!) v prostorih nemške Kazine (to je bil nekakšen klub nemškega uradništva) uprizoril Linhartovo veseloigro Ta veseli dan ali Matiček se ženi, predelano po dr. Francetu Prešernu. Kot je pozneje v Sloveniens Blatt zapisal sam Polak, so kot igralci nastopali tudi nekateri nemški uradniki. Drznost in revolucionarnost Polakovega dejanja lahko ocenimo, če upoštevamo, da je bila uprizoritev v slovenščini in da so mnoge osti v Matičku uperjene v plemstvo.

V Ljubljani, na primer, je le dve leti pred tem javna slovenska recitacija pesmi, ki jo je za 25-letnico županovanja v čast Hradeckemu zložil dr. France Prešeren, vzbudila nepopisno narodnostno navdušenje. Enako je v letih 1846 in 1847 v Ljubljanskem gledališču, ko so igralci na prigovarjanje dr. Bleiweisa nekajkrat zapeli slovensko pesem, ta dogodek vselej povzročil gromovito ploskanje. Igranje in petje v slovenščini je namreč bilo v gledališču izrecno prepo-vedano!

Februarski revoluciji v Parizu so 1848. leta sledili marčni nemiri na Dunaju, ki so v avstrijskem cesarstvu povzročili »pomlad narodov«. Razglašeni so bili ustavnost, svoboda tiska in večje narodnostne pravice nenemških narodov v Avstriji. Takratno prebujenje je našlo svoj odmev tudi na Kranjskem in v ostalih slovenskih deželah. Žal Slovenci vsega, kar se nam je ob tem ponujalo, nismo izrabili z največjim pridom. Razen Bleiweisovih Novic, ki jim je teklo šesto leto izhajanja in so bile edini slovenski časnik, so ob odpravi cenzure začeli 1848. leta izhajati v Ljubljani: SLOVENSKI CERKVENI ČASOPIS (1. julija), SLOVENIJA (4. julija), VEDEŽ (6. julija), v Celju pa CELJSKE SLOVENSKE NOVINE (1. julija 1848).

Najhitreje smo na Slovenskem izrabili odpravo cenzure in svoboda tiska v Novem mestu – tudi tokrat po zaslugi dr. Jožeta Rozine in Franca Polaka. Skupaj s tiskarjem Konstantinom Tandlerjem so se odločili izdajati časnik. O tem, zakaj so časnik izdajali v nemščini, lahko le ugibamo. Polak v glasilu izpoveduje, da so menili, da bo list lažje dosegel svoj namen, če bo izhajal v nemščini (vse takratno izobraženstvo je bilo šolano v nemških šolah!). Polak tudi zagotavlja (v zadnji, št. 26 Sloveniens Blatt), da je imel trden namen izdajati časnik »po globoki želji mojega srca v mojem preljubem materinem jeziku!« Morda je bilo prepreka tudi črkarsko gradivo, ki ga je imel na voljo Tandler v tiskarni. Letak za uprizoritev Matička, ki ga je v januarju 1848 natisnil Tandler, je bil stavljen v bohoričici. Bleiweisove Novice so v Ljubljani takrat že pet let izhajale v gajici. Tandler torej ni imel na zalogi šumnikov, manjkajočih črk pa gotovo ni bilo mogoče nabaviti v kratkem roku. Lahko da je tudi to nagnilo tehcnico odločitve k nemščini. Že 10. maja 1848 – skoraj dva meseca pred vso ostalo Slovenijo – je dobilo Novo mesto prvo številko časnika v času »pomladi narodov«:

SLOVENIA (PROBE BLATT) v nemščini, tiskan v gotici,
čas izhajanja: 10. maj 1848, izšla samo ta številka kot poizkusna (probe Blatt),

naklada: neznana,

izdajatelj in tiskar: Maria Tandler + Sohn,

odgovorni urednik: Franc Polak,

velikost in prelom: velikost 30 x 21 cm, prelom v dva stolpca na 18 cic.

Vsebina: Uvodnik z naslovom Prebujenje Slovencev na prvi strani je napisal dr. J. Rozina. Poln je navdušenih besed. Domovina nam je podarila najdragocenejše darilo: narodno enakopravnost, svobodo tiska in ustavnost. Vriski in klici hura ob prebujenju veljajo: cesarju, osvoboencem iz dolge sužnosti in sinovom na Kranjskem, Koroškem, Primorskem in Štajerskem, ki se zavedajo svoje narodnosti in vroče terjajo šolanje svojih domačih ljudi ter uvedbo slovenščine v šole in urade. Veliko navdušenja je naslovljenega na cesarja, na dnu sestavka pa je iz velikih črk postavljeno: Živela Slovenija! Načeto je tudi kmečko vprašanje skozi ceno soli, ki je tako draga, da je večina kmetov ne more kupiti dovolj niti za družino, kaj šele, da bi jo pokladali živini. Poleg kratkih poročil o dogodkih drugod po Avstriji najdemo še obvestilo, da bo časnik izhajal vsak teden, in poziv za naročilo. Ta poizkusna številka je izšla na štirih straneh.

Sedem tednov zatem je izšel:
SLOVENIENS BLATT v nemščini, tiskan v gotici,
čas izhajanja: od 4. julija 1848 do 29. decembra 1848,
obdobnost: tednik, izšlo skupaj 26 števil,
naklada: neznana,
izdajatelj in tiskar: Maria Tandler + Sohn,
odgovorni urednik: Franc Polak,
oštevilčenje strani: tekoče letno, v 26 številkah so izšle skupaj 104 str.,
velikost in prelom: velikost 30 x 21 cm, prelom v dva stolpca na 18 cic, tisk je zelo lep, kot kraj izhajanja je navajan »Neustadt in Ilirien«.

Vsebina: Večino časnika Sloveniens Blatt je napisal urednik Franc Polak. Stolpci so polni (še posebej za tisti čas) zelo svobodoljubnih misli in razglabljanj. Pod vtisom februarске revolucije v Parizu in marčne na Dunaju piše o »boju narodov za splošno svobodo..., vsi narodi naj bodo enakopravni, brez vladajočih in vladanih ljudstev..., cesar bodi le meščanski vladar..., država naj vrne odškodnino za prej previsoke davščine... itd.« Poteguje se za enakopravnost kmeta. Odškodnino za odpravljenό služnost, ki bo kmeta sicer gospodarsko uničila, naj solidarnostno plačajo vsi stanovi. Šolstvu očita srednjeveški odnos do dijakov. Ustvarjalnost dijakov, ki prihajajo s kmetov, je zavrta zato, ker jim je v mestnem okolju zaprt vstop v »boljšo« družbo. Nasprotuje frankfurtskemu programu (zboru), ki se poteguje za združitev Avstrije in Nemčije z obljubo narodnostnih pravic. Polak ne verjame tem obljubam. Nenaklonjen je tudi levemu krilu avstrijske revolucije, ker se to ne ukvarja z narodnostnimi vprašanji. Zavzema se za tedanje avstrijsko cesarstvo, reformirano s pridobitvami »pomladi narodov«.

Sloveniens Blatt je prenehal izhajati po šestih mesecih. Tudi njegovi sopotniki drugod po Sloveniji ga niso preživeli za dolgo: Slovenija v Ljubljani in Celjske slovenske novine v Celju za eno leto, ljubljanski Vedež pa za dve leti. Le Slovenski cerkveni časopis je srečno preživel do 1906. leta. Ob morebitnem nelagodju, ker je naš časniški prvenec Sloveniens Blatt izhajal v nemščini, naj nam bo v uteho to, kar je o tem izbrskal in ohranil naš veliki zbiratelj Janez Trdina. V povesti Vedež je oživel lika dr. Jožeta Rozine in Franca Polaka in skozi pripoved njune sodobnice, preproste meščanke Jere, povedal: »Dokazal je Novomeščanom in drugim slovenskim rojakom, da so Slovenci, in jih podučil, kake pravice jim to daje, pa tudi kake dolžnosti jim to naklada. S svojimi prijatelji je ustanovil časnik, v katerem je naznanil vsemu svetu, da je mrtva Slovenija spet oživila in se dvignila iz tisočletnega groba... Trud njegov (Polakov-m.o.) in doktorja Rozine je obrodil tako dober sad, da v nekoliko mesecih ni bilo v mestu nobenega poštenega domačina več, ki bi se sramoval svoje slovenske matere in krvi in jezika našega.«

Časnika Slovenia in Sloveniens Blatt boste zaman iskali v bibliografijah slovenskega časnikarstva, saj sta izhajala v nemščini. Kljub temu pa je Slovenia bila časniški prvenec »pomladi narodov« na Slovenskem. Tako Slovenia kot Sloveniens Blatt sta svoje strani in besedo (čeprav v nemščini) posvetila boju za slovensko narodnostno svobodo in za uveljavitev slovenščine v uradu in šoli. Potegovala sta se tudi za nekatere v tistem času zelo napredne socialne cilje.

V Novem mestu so 4. decembra 1848 domoljubi še utegnili ustanoviti bralno društvo (Slovenische Leseverein), ki so mu rekli Slovenski zbor. Za predsednika je bil izvoljen dr. Jože Rozina, vendar društvo ni zaživelo. Franca Polaka, nadležnega razširjevalca naprednih idej, so se oblasti rešile tako, da so ga službeno premestile iz Novega mesta.

Avstrijska buržoazija in fevdalci so si kmalu opomogli in zadušili revolucionarno vrenje leta 1848. Že 1851. se je začelo obdobje Bachovega aboslutizma.

Trpkost in grenkobo tistih časov opisuje Janez Trdina tako: »Čudovito lepe osnove in stavbe, katere je sezidalo leto 1848 so ležale v prahu in razvalinah; vse slovesne obljube prelomljene; vse potrjene pravice ovržene in poteptane; namesto postave je vihtel žezlo vojak, svoboda govorenja in pisanja se je umaknila policiji, cenzuri, žandarjem in brezbrojni vojski skrivnih vohunov.«

V obdobju Bachovega absolutizma je postalo Novo mesto sedež okraja in več okrajnih uradov ter okrajnega in okrožnega sodišča. Število uradnikov se je s tem povečalo. Če izvzamemo občasne, prikrite ali javne narodnostne nastope dijakov frančiškanske gimnazije, se je v tem času Novo mesto na zunaj uklonilo nemškutarski nadvladi. Do pravega narodnostnega prebujenja je prišlo šele 1865., ob proslavi 500-letnice mesta. Velike slavnosti se je udeležila večja skupina članov Južnega Sokola iz Ljubljane, meščanska garda iz Krškega in slovenska narodna veljaka dr. Valentin Zarnik (poznejši pobudnik sklicevanja taborov in najpogostnejši govornik na njih) in Fran Erjavec, prirodoslovec in slovenski pisatelj. Med prireditvami so se zvrstili: povorka skozi mesto, petje slovenskih pesmi, baklada, telovadni nastop Sokola, odrska igra v slovenščini in nastop slovenskega pevskega zbora iz Ljubljane. Mesto je tiste dni zadihalo po slovensko. Že mesec dni zatem je bila ustanovljena čitalnica in tudi tokrat je izvoljen za njenega predsednika dr. Jože Rozina. Kmalu je priredila svojo prvo »besedo« in odtlej redno delovala.

V obdobju šestdesetih let so v slovenskih deželah ustanavljali čitalnice, v obdobju sedemdesetih so prirejali tabore, v osemdesetih letih pa je sledilo ustanavljanje hranilnic. Sedemdeseta leta pa so v dotlej enotne vrste slovenskega narodnostnega boja prinesla prve razpoke. Začenja se ločitev v dve struji: v staroslovence in v mladoslovence. Namesto poprej enotnega nastopa slovenskih kandidatov je na državnozborskih volitvah 1873. leta nasproti staroslovenskim kandidatom v posamičnih volilnih okrajih kandidiralo tudi nekaj mladoslovenskih. Na podeželju so bili slovenski kandidati izvoljeni, v mestih pa so doživeli popoln poraz. Razpoka se je širila in že konec sedemdesetih let je med Slovenci v političnem delovanju opravljena delitev na klerikalce in naprednjake. V Novem mestu so medtem začeli z gradnjo Narodnega doma (1873.), ki je bil 1885. leta dograjen.

1876. leta je kupil Janez Krajec, tiskar iz Ljubljane, na dražbi tiskarno Vinka Bobna v Novem mestu. Posodobil jo je, povečal, preselil v nove prostore in pričel s tiskanjem konec 1877. Novomeško tržišče je bilo za njegovo tiskarno premajhno. Imel je obsežne načrte s tiskanjem knjig, toda knjige so se prodajale slabše, kot je pričakoval. Ob tem se mu je porodila misel na izdajanje časnika, ki bi tiskarni zagotovil stalno delo in denar.

Janez Krajec je bil navdušen sokol, strankarske razprtije (te so takrat našle že pot tudi v Novo mesto) pa ga niso zanimale. Ker se je pri prenovi tiskarne in nakupu hiše zadolžil, je iskal sozaložnike za časnik. Ni znano, če se je o tem pogajal s predstavniki naprednjakov, toda če se je, uspeha tam ni bilo. Več posluha je našel v klerikalnem taboru. Josip Marinko, poznejši urednik Dolenjskih novic, poroča (št. 1/1909) »da so se sestali pri njem Ivan Lapajne, župnik Matej Jereb in kaplan Josip Rome z Janezom Krajcem ter se dogovorili, da bodo izdajali Dolenjske novice.« K odločitvi so klerikalcem najbrž pomagale težave, ki so jih imeli v Sloveniji tam, kjer so naprednjaki že imeli svoje časnike. Očitno je v pogajanjih zmagal Krajec z zahtevo, naj bo časnik politično neopredeljen. Takšno svoje stališče je zavaroval tudi v naznanilu c. kr. okrajnemu glavarstvu, kjer pravi: »List bode brez politične barve, vendar bode tudi dnevna in politična vprašanja mimogrede pernašal in obravnaval na versko moralni in narodni podlagi.« Temu vodilu je ostal Krajec zvest ves čas, kar je bil odgovorni urednik Dolenjskih novic.

DOLENJSKE NOVICE

Izhajale: od 1. januarja 1885 do 18. decembra 1919, niso izhajale v času od 1. januarja 1914 do 10. aprila 1914;

obdobnost: 14-dnevnik od 1885 do 1908, tednik 1909, 14-dnevnik 1910 do 1913, tednik od 1914 do 3. julija 1919, 14-dnevnik od 17. julija 1919 do 9. oktobra 1919, nato je po dvomesečnem presledku izšla zadnja številka 18. decembra 1919;

naklada: ni znana za vse obdobje, vendar je nihala med 1960 in 2750 izvodov;

izdajatelji in založniki: do 15. junija 1901 J. Krajec, od 15. junija 1901 do 31. decembra 1913 Urban Horvat, od 10. aprila 1914 do 18. decembra 1919 J. Krajec nasl.;

odgovorni uredniki: 1885 do 1892 Janez Krajec, od 1. januarja 1893 do 1. avgusta 1893 Josip Marinko, od 1. avgusta 1893 do 15. junija 1896 Josip Benkovič, od 15. junija 1896 do 15. marca 1901 Janez Krajec, od 15. marca 1901 do 1. oktobra 1907 Fran. S. Watzl, od 1. oktobra 1907 do 1. januarja 1909 Urban Horvat, od 1. januarja 1909 do 1. januarja 1913 Anton Žlogar, od 1. januarja 1913 do 10. septembra 1913 Karel Supin, od 10. septembra 1913 do 31. decembra 1913 Ivan Zalar, od 10. aprila 1914 do 26. marca 1915 dr. Ciril Ažman, od 2. aprila 1915 do 25. junija 1915 dr. Anton Ogrizek, od 25. junija 1915 do 18. decembra 1919 Urban Horvat;

tisk: do 15. junija 1901 J. Krajec, nato do konca J. Krajec nasl.;

oštevilčenje strani: je tekoče na letnik (vsega je izšlo 7274 strani);

velikost in prelom: od 1885 do 1901 je velikost 28,5 x 20 cm, prelom v dva stolpca na 19 cic, v tej velikosti je izšlo 408 števil na 3506 straneh; od 1902 do 1912 je velikost 32,5 x 24,5 cm, prelom v dva stolpca na 23 cic, likovno je, s prehodom lista na večjo stran, spremenjena tudi glava, v tej velikosti je izšlo 292 števil na 2646 straneh; od 1913 do 1919 je velikost 48,5 x 34 cm, prelom v štiri stolpce na 16 cic, likovno je spremenjena tudi glava, v tej velikosti je izšlo 306 števil na 1122 straneh. Skupaj je izšlo v 35 letih 1006 števil na 7274 straneh.

Vsečina: Dolenjske novice so meščanski časnik. Hkrati so prvi slovenski časnik, ki je izhajal na Dolenjskem. V častitljivih 35 letih izhajanja so opravile veliko, pionirsko nalogo zlasti pri prosvetljevanju prebivalstva. Nesporna zasluga jim gre za napredek, ki ga je v njihovem času doseglo kmetijstvo, odločno pa so se zavzemale tudi za uveljavitev slovenskega jezika v uradih in šoli, za gospodarski razvoj in še marsikaj. V stotinah drobnih, vestičarskih zapisov o raznih dogodkih so v marsičem ohranile edino pričevanje o preteklosti. Pomagale so tudi pri razširjanju bralne kulture. S poročanjem o napredku v svetu so v zaostali Dolenjski zbudile enake želje.

V času izhajanja so doživele svoje vzpone in padce. Njihovo najboljše obdobje je čas, ko jih je urejal Janez Krajec. Takrat so prinašale največ kmetijskih in gospodarskih sestavkov. Pod drugimi uredniki (večinoma so bili duhovniki) so postajale bolj ali manj klerikalno in versko obarvane.

RESNI GLASOVI

Čas izhajanja: od 15. julija 1885 do 1. januarja 1886;

obdobnost: 14-dnevnik. Izšlo je deset števil (na dan 15. oktobra 1885 RG niso izšli, številka, ki bi morala iziti 15. decembra 1885 pa je izšla zaradi volitev pet dni prej);

naklada: ni znana, po navedbi v listu pa je na Dolenjsko redno odhajalo po 400 izvodov;

izdajatelj: Karel Perjatelj i. dr. v Rudolfovem;

odgovorni urednik: Vekoslav Jenič;

tisk: Ig v. Kleinmayr + Fed. Bamberg v Ljubljani;

oštevilčenje strani: strani niso oštevilčene, vsega je izšlo 48 strani;

velikost in prelom: stran meri 46 x 31 cm, prelom je v 3 stolpce na 17,1 cic. Glava časnika je zelo lepo oblikovana in lepo vraščena v stran. Tisk je zelo lep, časnik grafično lepo oblikovan.

Vsebina: večino objavljenega gradiva je napisal dr. Karel Slanc, novomeški odvetnik (odvetniško pisarno je odprl v Novem mestu 1884), ki je bil dejanski izdajatelj lista. Že pred tem je bil na Slovenskem znan kot izjemno dober publicist. Če povzamemo zelo na kratko, se je za izdajanje Resnih glasov odločil zavoljo tega: »Ob prejšnjih državnoborskih volitvah so Dolenjci želeli za kandidate nove ljudi, domačine. Namesto izpostavljenega narodnjaštva so zahtevali načenjanje gmotnih in gospodarskih vprašanj. Centralni volilni odbor v Ljubljani (vodil ga je dr. J. Bleiweis – m. o.) tega ni upošteval. Volilci so zato odpovedali pokornost. Slovenski časniki o zahtevah dolenjskih volilcev niso poročali. Lotili so se napadov na posameznike, mesta in vso Dolenjsko. Zato ustanovljamo ta list. V njem bomo razložili stališče dolenjskega meščanstva sprejeto med volitvami. Branili bomo svojo po domačih ljudeh neopravičeno, pred drugim svetom napadeno čast. Razkrili bomo vso gospodarsko revo Dolenjske.«

Časnikarsko pero dr. Slanca je izredno izbrušeno. Njegova misel je polna širine, humanizma in demokratičnega duha ter izjemne razgledanosti. Bil je socialistično usmerjen in je že v svojem času pisal o spisih Marxa, Engelsa in Kautskega ter opozarjal »da čas terja, da se teh nauk in tega dela poprimemo.« Programsko zamisel Resnih glasov je uresničil v celoti. Prepričljivo je ožigosal prazno besedičenje in politikanstvo v obeh slovenskih taborih, svaril pred pretiranim narodnjaštvom in pozival k trezni obravnavi nemškega vprašanja na Kranjskem in v Sloveniji. Opozarjal je, da razdor v slovenskih vrstah samo škoduje. Kandidaturo na volitvah je dosledno povezoval z volilnim programom in prihodnjim delovanjem poslancev. Njegova sposobnost razčlenbe družbenih procesov v slovenskem prostoru je požlahtnila njegovo časnikarstvo. Zasluga dr. Karla Slanca je, da so Resni glasovi časten delež Dolenjske slovenskemu časnikarstvu tistih dni.

DOLENJEC

Čas izhajanja: od 6. januarja 1906 do 2. julija 1906 (pred tem je izšel dvakrat kot priloga Gorenjca v Kranju, in sicer 16. septembra 1905 in 23. septembra 1905 na štirih straneh), samostojno je izšlo 19 števil;

opredelitev: »List za narodno prosveto in narodno gospodarstvo«;

obdobnost: tednik (do 24. marca 1906), nato je zaradi denarnih težav izhajal neredno – preskočenih je bilo sedem števil;

naklada: ni znana, vendar je bila manjša od tisoč izvodov, ker je to bila naklada, ki bi zagotovila izhajanje lista;

izdajatelj: od št. 1 do št. 12: »Izdaja konzorcij Dolenjca«, od št. 13 do št. 19: »Izdajatelj, založnik in odgovorni urednik Franjo Pirc.« (Konzorcij sta sestavljala Franjo Pirc in Anton Slatnar iz Kamnika, ki je list tiskal);

odgovorni urednik: Franjo Pirc;

tisk: od št. 1 do št. 12 je tiskal Anton Slatnar v Kamniku, od št. 13 do št. 19 Zvezna tiskarna v Celju (do nameravane preselitve v tiskarno v Krškem ni prišlo, ker še ni bila usposobljena);

oštevilčenje strani: strani so brez oštevilčenja. Redna številka ima štiri strani, skupaj je izšlo 80 strani;

116 velikost in prelom: stran meri 43 x 28 cm, prelom je v tri stolpce na 18 cic.

Vsebina: Po navedbah v programskem uvodniku bo list posvečen »ljubezni do rodne zemlje, narodno gospodarskim stremljenjem, boju proti reakciji, demokratski svobodi, zanemarjanju malenkostnih strankarskih interesov, zavzetosti za prosvetljeno socialno delo.« Uvodniki so »Dolenjčeva« slaba stran. Z redkimi izjemami so pisani gostobesedno in napihnjeno, v želji po izpovedovanju narodnobuditeljskega duha. Tragika »Dolenjca« in urednika Pirca je v njuni dosledni nadstrankarski usmeritvi. 1906. leta so v Novem mestu že 20 let izhajale Dolenjske novice, ki so takrat že bile klerikalne. Naprednjaki so si zato v Dolenjcu obetali svoje glasilo. Pirc se njihovim zahtevam »naj pokaže barvo« ni hotel ukloniti in zato ni dobil denarne podpore. Načrtovanih tisoč naročnikov ni bilo doseženih in zato je Pirc konec marca zapustil konzorst Slatnar. List je nato začel neredno izhajati in se (s št. 19) 2. julija poslovil. Dolenjec je bil izredno plodovit v vestičarstvu: v 19 številkah je objavil kar 624 vesti!

SEDANJOST

Čas izhajanja: od 4. junija 1921 do 28. maja 1922;
obdobnost: tednik;
naklada: ni znana;
izdajatelj: Fran Radešček (naveden je tudi kot založnik);
odgovorni urednik: Fran Radešček;
tisk: J. Krajec nasl., Novo mesto;
oštevilčenje strani: tekoče, letno. Letnik I ima v 30 številkah 122 strani, letnik II v 22 številkah 88 strani;
velikost in prelom: v letniku I meri stran 33,5 x 26,5 cm, prelom je v tri stolpce na 16 cic; v letniku II meri stran 41,5 x 28,5 cm, prelom je v tri stolpce na 17 cic.

Vsebina: Sedanjost je bilo glasilo SLS (Slovenske ljudske stranke), ki je bilo v ozadju kot dejanski založnik in izdajatelj lista. List se je proglašal za naslednika Dolenjskih novic in za sobojevnika SLS. Kot svoje cilje izpostavlja: boj za enakopravnost slovenskega naroda v kraljevini SHS, boj za avtonomijo Slovenije in neomajno pripadnost katoliški veri. Vse poročanje v Sedanjosti je (v veliki meri celo v vesteh) strankarsko obarvano ali komentirano s stališča SLS. V poročilih iz jugoslovanskega prostora zasledimo vselej polemiziranje s stališči drugih strank, obsojanje korupcije in dosledno zagovarjanje nujnosti avtonomije za Slovenijo. Poročila o dogajanju v mestni občini Novo mesto (na vladi je bila nasprotna stranka) so napadalna, vsebujejo podtikanja, žalitve in osebne izpade. Sedanjost je poskrbela tudi za izjemno redkost v novomeškem časnikarstvu: v letu 1921 je bil v št. 10 zaradi cenzure zaplenjen stolpec uvodnika v dolžini 22 cm.

DOLENJSKE NOVICE

Čas izhajanja: od 10. maja 1924 do 11. oktobra 1924;
opredelitev: »Zadružno gospodarsko glasilo«;
obdobnost: mesečnik (niso izhajale na odrejen dan);
naklada: 2000 izvodov;
izdajatelj: »Vzajemnost – nakupovalna, prodajna in kreditna registrovana zadruga z omejeno zavezo v Novem mestu«;

odgovorni urednik: Lovro Klemenčič. L. Klemenčič je izšel iz kroga »preporodovcev« na novomeški gimnaziji. V I. svetovni vojni se je boril kot srbski prostovoljec, preživel je oktobrsko revolucijo v Rusiji, leta 1921 je bil izvoljen za poslanca na listi KP. Pred prihodom v Novo mesto je sodeloval pri urejanju socialistično usmerjenih listov Delavska pravica in Glas svobode v Ljubljani. V Novem mestu je bil zaposlen kot načelnik zadruga Vzajemnost. Izhajal je iz novomeške družine Klemenčič (tovarna keramike v Bršljinu).

Tisk: J. Krajec nasl. v Novem mestu;

oštevilčenje strani: tekoče, letno. V vseh štirih številkah je izšlo 34 strani.
velikost in prelom: stran meri 33 x 25 cm, prelom je v tri stolpce na 16 cic.

Vsebina: V programskem uvodniku napoveduje list zavzemanje za zadružno gospodarstvo, njegov pomen in razvoj. Dolenjske novice so kot zadružno glasilo bile namenjene predvsem malemu človeku: obrtniku, kmetu, delavcu in nameščencu. Kot izkušen socialistični časnikar je Klemenčič na njihovih straneh posredoval mnoge politične misli in spoznanja o izkoriščanju. Pozival je k združevanju sil in opozarjal, da je rešitev samo v delu. Zelo zanimiv je sestavek Davki v Jugoslaviji ali kako je vladajoča klika odirala narode in ljudstva (str. 27 in 28), v katerem prikaže način zbiranja davkov, opozori na krivičnost posrednih davkov in na nepravilno delitev davkov, ki se zberó v državi. List je prenehal izhajati brez kakršnegakoli obvestila ali pojasnila.

REPUBLIKANSKE NOVICE

Čas izhajanja: v januarju 1925, izšli sta dve številki;

opredelitev: list Kmečke republikanske stranke Slovenije;

obdobnost: mesečnik;

naklada: ni znana;

izdajatelj: Josip Murn, kmet in posestnik, Kandija, Novo mesto;

odgovorni urednik: Josip Murn, kmet in posestnik, Kandija, Novo mesto;

tisk: tiskarna Makso Hrovatin, Ljubljana;

oštevilčenje strani: list ima oštevilčenje na številko, v obeh številkah je izšlo skupaj osem strani;

velikost in prelom: stran meri 39 x 27 cm, prelom je v tri stolpce na 16 cic.

Vsebina: Josip Murn, ki se je na volitvah potegoval za poslanski mandat, je časnik Republikanske novice najbrž izdajal namesto letaka in ga delil na zborovanjih. Izvoljen ni bil, zaradi stroškov volilne kampanje pa je bil ob vse premoženje. V prvi številki poroča list o ustanovitvi Kmečke republikanske stranke, ki se bo zavzemala za narodno suverenost, pravično davčno politiko, razdelitev graščinskih posestev in za parlamentarizem, svobodo besede, tiska in organizacije. V št. 2 je objavljen volilni proglas, domala ves ostali prostor pa je posvečen polemiki z nasprotnim kandidatom.

KRIŽ

Čas izhajanja: od novembra 1931 do septembra 1943;

obdobnost: mesečnik;

opredelitev: Verski list novomeške, prečenske in šmihelske župnije (od marca 1942 tudi mirnopeške in od marca 1943 tudi šentpetrske župnije);

naklada: ni znana;

izdajatelj: Mestni župnijski urad Novo mesto;

odgovorni uredniki: od novembra 1931 do maja 1935: Franc Kek, od junija 1935 do aprila 1937: Stanko Škrbe, od maja 1937 do septembra 1943: Janko Oblak;

tisk: od novembra 1931 do marca 1933: J. Krajec nasl., Novo mesto; od aprila 1933 do januarja 1935: Podružnica Jugoslovanske tiskarne, Novo mesto; od februarja 1935 do junija 1941: Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani r.z.z.o.z., podružnica Novo mesto; od julija 1941 do januarja 1942: Ljudska tiskarna Ljubljana, podružnica Novo mesto; od februarja 1942 do septembra 1943: Ljudska tiskarna v Ljubljani;

oštevilčenje strani: tekoče, letno;

velikost in prelom: od novembra 1931 do decembra 1940 meri stran 31 x 23,5 cm (v letu 1936 je glava likovno spremenjena), z januarjem 1941

preide list na manjšo velikost 16,5 x 15 cm (glava je likovno spremenjena in prilagojena novi velikosti), v glavi je opuščena navedba »Verski list novomeške, prečenske in šmihelske župnije«; prelom je v prvotni velikosti v dva stolpca na 21 cic, v drugi pa v en stolpec na 26 cic.

Vsebina: Križ je tipično verski list. Pisan je v lepem jeziku. V prvem delu številke so uvrščeni sestavki z nabožno vsebino. Objavljal je veliko zgodovinskega gradiva o cerkvah in njihovi notranji opreми. V drugem delu vsake številke so stalne rubrike: Oznaniła, ki prinašajo obvestila o bogoslužnih opravilih v cerkvah, Kronika s podatki o rojstvih, porokah in smrtih, »Razno« z obvestili o pokopališkem redu, prodaji sedežev v cerkvah, s paberki o »Mohorjevih« knjigah, nekrologi, poročila o mašniških obletnicah in podobnem. List je prenehal izhajati septembra 1943 brez vsakega obvestila. Vzrok je bil lahko po nemški zasedbi zelo otežena povezava z Ljubljano ali pa nemška vojaška oblast ni dala ustreznega dovoljenja.

DOLENJSKE NOVICE

Čas izhajanja: od 28. novembra 1939 do 13. marca 1940;

opredelitev: »Informativni in gospodarski mesečnik za Dolenjsko«;

obdobnost: mesečnik (ni izhajal na odrejen dan);

naklada: ni znana;

izdajatelj: konzorcij Dolenjskih novic;

odgovorni urednik: Vekoslav Lilija;

tisk: Jugoslovanska tiskarna, podružnica Novo mesto, Jože Gajeta;

oštevilčenje strani: strani niso oštevilčene, vseh šest števil (ena izmed njih kot posebna izdaja) je izšlo na 26 straneh;

velikost in prelom: stran meri 131 x 24 cm, prelom je v tri stolpce na 14 cic.

Vsebina: V prvi številki je rečeno, da bo list namenjen »rešetanju javnih problemov in gospodarskih vprašanj«, ter: »Naš program ni političen. Bavili se bomo z gospodarskimi in propagandnimi vprašanji.« Pogostno pozivanje je plačevanju naročnine in večkratno menjanje načina sprejemanja oglasov in dopisov kaže, da list že v začetku ni imel urejenih osnovnih pogojev. Programske obljube je list uresničil bolj pičlo, vendar moramo upoštevati, da je izhajal le pol leta. Načel je nekatera za Novo mesto gotovo žgoča vprašanja. Lotil se je tudi pokrajinskih vprašanj: neuresničene železniške povezave Novo mesto–Brežice, zahteval je tudi, naj bodoča avtomobilska cesta Zagreb–Ljubljana poteka mimo Novega mesta. V Dolenjskih novicah tretjega rojstva najdemo tudi precej vesti, ki so razvrščene v več rubrik. Pisanje v njih pa je zelo blede in nedoločno, prepolno bledokrvnega sklicevanja na »merodajne činitelje«. Manjka stvarnih navezav na tiste, ki bi bili dolžni naloge izpeljati. V št. 4/a, ki je izšla kot posebna izdaja, je obsojena kot nedopustna prodaja 1500 m² zemljišča (prodajo je opravila mestna občina) v Kettejevem parku, Zadrugi državnih nameščencev. List je zaradi tega prišel pod tiskovno tožbo in je s št. 5 nehal izhajati.

PROMETNIK: glasilo Udruženja prometnika kraljevine SHS, mesečnik, štiri številke so bile v obdobju januar–april 1924 tiskane v Novem mestu, v tiskarni J. Krajec nasl.

Opombe: beseda časnik je v besedilu pomensko uporabljena za vse vrste časniškega tiska (oznaka časnik velja praviloma za tisk, ki izhaja na razdobje do 14 dni, ves drugi časniški tisk se smatra za časopis).

Vse samostojno navajane letnice v besedilu so rabljene v pomenu inclusive.

Piščeve opombe so v besedilu opremljene z oznako »(m.o.)«

Član novomeškega Sokola DR. FRAN ROSINA (iz fototeke Dolenjskega muzeja)

Dr. FRAN ROSINA – SOUSTANOVITELJ SOKOLSKÉ ORGANIZACIJE V NOVEM MESTU IN SOPOTNIK GENERALA RUDOLFA MAISTRA

Ko je Rudolf Maister pred 62 leti zasedel Maribor, je imel ob sebi moža, ki se sicer ni boril s puško v roki, vendar je odločilno prispeval, da je Maribor prešel v slovenske roke. To je bil **Fran Rosina**, odvetnik, politik, poslanec, ljudski tribun in narodni buditelj.

Fran Rosina se je rodil 29. oktobra 1863 v Leskovici (Šmartno pri Litiji). Po dokončani gimnaziji v Ljubljani je leta 1884 odšel na Dunaj, kjer je po štirih letih uspešno opravil pravne študije. V času študentskega življenja na Dunaju je dopisoval v Slovenski narod, hkrati pa se je živahno vključeval v delo akademskega društva Slovenija, ki mu je leta 1887 tudi predsedoval. Po končanem študiju je kaj kmalu dobil službo, in sicer v Novem mestu. Tu je služboval kot odvetniški koncipient pri dr. Karlu Slancu. Leta 1891 (18. marca) je v Gradcu opravil doktorat, nato pa prestopil v službo k odvetniku dr. Josipu Sernecu v Celju. Tri leta kasneje je opravil odvetniški izpit, leta 1895 pa odprl lastno odvetniško pisarno v Ljutomeru. Leta 1901 se je preselil v Maribor, kjer je ostal vse do svoje smrti.

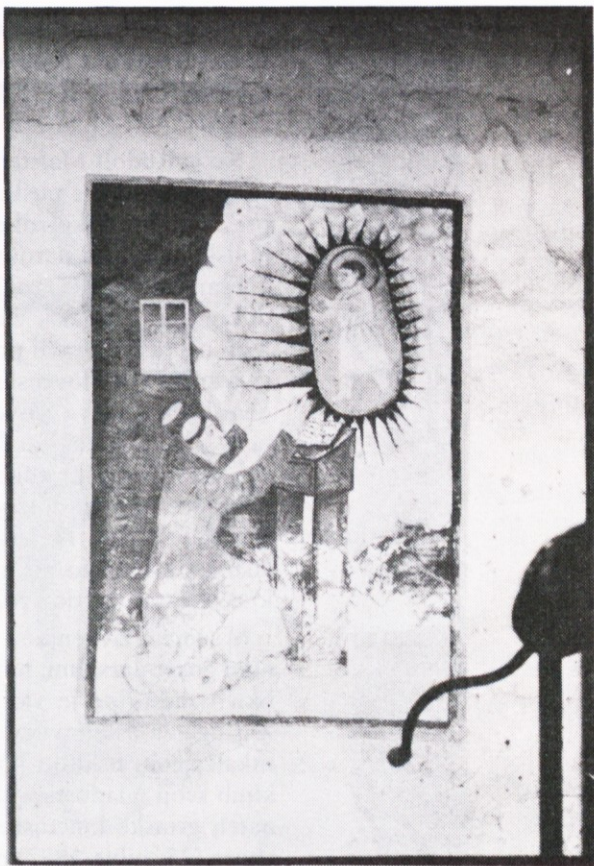
V svojem življenju se je dr. Rosina poleg odvetništva ukvarjal tudi s številnimi gospodarskimi, narodnostnimi in drugimi vprašanji. Takoj po prihodu v Novo mesto se je vključil v priprave na ustanovitev Dolenjskega Sokola. Zasluga za ustanovitev sokolske organizacije v Novem mestu gre v prvi vrsti tukajšnjemu tiskarju Janezu Krajcu, prilike pa so nanesele, da je Fran Rosina kljub svoji mladosti postal njen prvi starosta. Za starosto je bil predviden ravnatelj grnske kmetijske šole Rihard Dolenc, ki pa se ustanovnega občnega zbora (25. julija 1887) ni udeležil. Rosina je bil na tem zboru izvoljen za podstarosto. Ker pa Dolenc tudi kasneje ni hotel prevzeti svoje funkcije, je vodenje društva začasno prevzel Fran Rosina. Ponovno je bil sklican občni zbor 7. decembra 1887, člani pa so Rosino predlagali in izvolili za starosto. To funkcijo je uspešno opravljal do svojega odhoda iz Novega mesta, leta 1891.

Po preselitvi v Celje je postal odbornik tamkajšnje čitalnice, ki ji je že takrat predsedoval njegov delodajalec dr. Josip Sernec. Ta je bil eden pomembnejših narodnih buditeljev na slovenskem Štajerskem, še posebej pa je imel hude boje s celjskimi Nemci zaradi nenehnih zahtev po enakopravnosti slovenščine v sodstvu, upravi in šolstvu. Pri sodišču je vlagal odvetniške spise v slovenščini, s čimer si je nakopal več disciplinskih preiskav. Rosina je po preselitvi v Celje postal tudi stalni dopisnik Slovenskega naroda in celjske Domovine, v kateri je satirično obdelal takratne celjske oblastnike. V Ljutomeru se je vključil v delo tamkajšnje Posojilnice, leta 1896 pa je bil izvoljen za poslanca v štajerski deželni zbor. Na zborovih sejah se je Rosina odločno potegoval za obnovo uničenih slovenskih vinogradov, ki jih je prizadela trtna uš, v slovenski delegaciji pa je zastopal radikalno slovensko stališče »proč od Gradca«. Bil je odličen govornik in je na številnih ljudskih shodih narodno prebujal množice.

Rosini gre mnogo zaslug za razvoj slovenskega zadružništva na tedanjem Štajerskem. Nekaj izkušenj si je kot hranilniški odbornik nabral že v Ljutomeru, po prihodu v Maribor se je vključil v delo tamkajšnje Posojilnice, leta 1905 pa so ga izvolili za načelnika. Mariborski Posojilnici je nato predsedoval polnih 19 let. Ob osvoboditvi Maribora (leta 1918) je novoustanovljenemu Narodnemu svetu za Štajersko nakazal dva milijona kron, s katerim je mogel general Maister preskrbovati in plačevati slovensko vojaštvo v Mariboru in na državni meji (znesek je leta 1921 vrnila Deželna vlada za Slovenijo). Ta njegova poteza je seveda bistveno prispevala k uspehom Rudolfa Maistra.

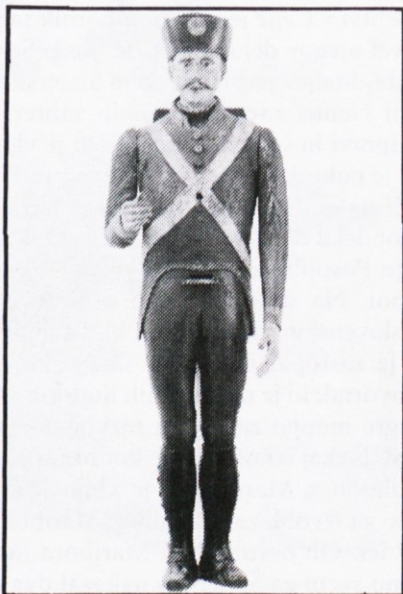
Ljudski rezbar — samouk **JAKOB KOBE**, prvi z desne
(iz fototeke Dolenjskega muzeja)

Zunanja poslikava na Kobetovi hiši v Seliščih 6, delo **Jakoba Kobeta** (iz fototeke Dolenjskega muzeja)

Vaško razpelo v Seliščih, delo **Jakoba Kobeta** (iz fototeke Dolenjskega muzeja)

Jakob Kobe FRANCOSKI VOJAK — čebelji panj (etnološka zbirka Dolenjskega muzeja, foto S. Habič)

Jakob Kobe NAMIZNO RAZPELO (iz fototeke Dolenjskega muzeja)

V času prevrata je Rosina podpredsedoval Narodnemu svetu za Štajersko. Predsednik je bil dr. Karel Verstovšek, ki je Rudolfa Maistra 1. novembra 1918 imenoval za generala, dr. Rosina pa je bil tisti, ki je z balkona mestne hiše proglasil Maribor za slovensko last.

Dr. Rosina je svojo sladkorno bolezen nazadnje zdravil v Neumannovem sanatoriju na Dunaju, kjer je po operaciji 16. oktobra 1924 umrl. Pokopan je v Mariboru. Po njem nosi ime ena od mariborskih ulic.

Ivica Križ **PODOBAR JAKOB KOBE**

V etnološki zbirki Dolenjskega muzeja stoji že skoraj kot njen simbol lesen panj v podobi francoskega vojaka. Izdelan je v naravni velikosti in je tudi polihromno pobarvan.

Panj je prišel v muzej v 50. letih po zaslugi takratnega ravnatelja Dolenjskega muzeja, ki ga je kupil od lastnika, čebelarja Martina Šmalca iz Gorenjih Sušic pri Dolenjskih Toplicah. Na kartotečnem listu je pisalo, da ga je izdelal Jakob Kobe.

Tu se začneta tudi naša pripoved o samoniklem dolenjskem podobarju. Razen imena, o avtorju nismo vedeli ničesar. Zato smo se podali najprej v Gorenje Sušice, kjer je panj nekdanj stal. Po nekaj neuspešnih poskusih, kajti v vaseh okoli Toplic je družin s tem priimkom precej, smo se končno znašli v majhni vasi Selišča pri sinu Jakoba Kobeta, Antonu. Ta nam je nato pripovedoval utrinke iz življenja in dela svojega očeta Jakoba.

Jakob je bil rojen prav v tej vasi leta 1882. V zibelko so mu bili položeni mnogi darovi, kajti znal je napraviti vse, česar se je lotil. Ker ni bil namenjen za kmetijo, se je preživljal kot zidar s sezonskim delom po vaseh, še zlasti veliko na Hrvaškem. Bil je odličen zidar, čeprav je bil samouk. Pozimi pa je iz lesa rezljal kipce – »bogove« in jih nato kot krošnjar prodajal naokoli, veliko po Beli krajini in na Hrvaškem, v Vivodini. Delal pa je tudi po naročilu.

Tako se je zgodilo, da je izdelal tudi francoskega vojaka za Martina Šmalca iz Gorenjih Sušic, drugi panj v obliki avstrijskega »soldata« pa za Martinovega brata Janeza, ki je bil kovač v Podturnu in tudi čebelar.

Za usodo »francoskega vojaka« že vemo. Zgodba o »avstrijskem dragonarju« pa je daljša. Po pripovedovanju Janezovega sina, Ivana Šmalca iz Podturna, je mati skrila panj med vojno v koruznico. Ob neki italijanski preiskavi so ga ti odkrili in se ga menda tako ustrašili, da so vanj celo nekajkrat ustrelili. Po vojni pa so panj prodali v Občice, kjer ga je novi lastnik Rudolf Kapš, ki je tudi čebelar, še nekaj let uporabljal, sedaj pa ga hrani le kot spomin. Del glave je zaradi izpostavljenosti dežju precej strohnel, zato ga želi lastnik obnoviti in podariti svojemu sinu.

Še tretjega panja v obliki človeške figure se je lotil Jakob, tokrat po naročilu poslanca Lutmana iz Gorenjega Polja. Dogovorjeno je bilo, da bo zanj dobil kravo. To je bilo nekako leta 1941. Spet so posegli vmes Italijani. Prišli so h Kobetu in zahtevali, da panj nekajkrat prežaga, da ne bi v njem slučajno skrivali municije. Jakobu Kobetu so očitali tudi, češ, zakaj je napravil podobo srbskega vojaka in ne italijanskega. Po tem nesrečnem dogodku se ni nikoli več lotil izdelovanja panja.

Vrnimo se spet k življenjski usodi Jakoba Kobeta. Dvakrat se je podal »čez lužo,« v Ameriko. Enkrat le za tri mesece, drugič za dve leti. Tam je delal v neki tovarni žebļev v Chichagu. Zaradi tamkajšnjega podnebja, ki mu ni ustrezalo, se je vrnil v domače kraje. S potjo v Ameriko je povezana še ena

Vladimir Štoviček AVTOPORTRET, 1976, bron (foto Branko Babič)

zanimiva zgodba. Tja je potoval preko Padove, kjer je obiskal tudi cerkev sv. Antona Padovanskega. Trdil je, da mu je svetnik pomagal z jezikom in s tem dal znamenje za srečno vrnitev domov. In res je Jakob po vrnitvi domov na pročelje hiše levo od vhodnih vrat naslikal sv. Antona Padovanskega, desno od vhodnih vrat pa prekooceanski parnik, s katerim je plul v Ameriko. Na stranskem pročelju pa je upodobil biblijski motiv darovanje Izaka. Obe prvi freski sta še danes na hiši, le da del parnika zaradi kasnejših prezidav manjka, žal pa je zaradi prezidav popolnoma odstranjen motiv Izaka.

Tudi v zvezi z zgodbo o Antonu Padovanskem je ohranjena anekdota. Vaščani so ob kuhanju žganja Kobeta večkrat dražili, da so Antonu v Padovi umetno premikali jezik s pomočjo elektrike, vendar ga niso uspeli prepričati.

Kot smo že omenili, je bil Jakob obdarjen z več talenti. Znal je igrati tudi na harmoniko. Ko je bil še samski, je velikokrat igral v zidanci, ki si jo je sam sezidal po vrnitvi iz Amerike, in v kateri je potem živel do prevzema domače kmetije. Še kot fant je pozimi za vso družino napravil obutev iz goveje kože. Delal je tudi sode, krste.

Tudi vse orodje, ki ga je potreboval pri rezbarjenju kipcev, si je izdelal sam. Kot je sam pravil otrokom, si je hodil v mesto (Novo mesto) k »piltauerjem« (podobarjem in rezbarjem) ogledovat orodje, da si ga je potem lahko po njihovem vzoru sam napravil. Vendar so ga ti menda kmalu »pogrunтали« in so mu dejali, naj ne hodi več k njim, ker da vedno samo ogleduje in nikoli nič ne kupi. Skrbno je zbiral tudi vse kataloge in reklame za različne barve, ki jih je uporabljal za barvanje svojih del. Nekaj njegovega orodja še danes hrani sin Anton.

Zanimalo nas je, kje se je naučil portretirati človeško telo. Sin nam je povedal, da je Jakoba prav to spraševal njegov sorodnik Boris Kobe. Jakob mu je povedal, da si je pomagal z opazovanjem lastnega telesa v ogledalu. Po sinovem pripovedovanju naj bi oče napravil več kot sto razpel. Eno namizno razpelo hrani tudi sam, drugo, vaško razpelo, pa stoji tudi v vasi Selišča. Njegova dela razodevajo kljub pomanjkanju ustrezne izobrazbe v likovni smeri velik talent.

Jakob si je družino ustvaril šele kot zrel mož na začetku tridesetih let tega stoletja, takrat je tudi prevzel domačo kmetijo. Od tedaj se z rezbarstvom ni mogel več veliko ukvarjati, sem in tja pa je še vedno popravil kakšno razpelo.

Po pripovedovanju ljudi, ki so ga poznali, je bil človek z velikim smislom za humor. Kot nam je povedal Černe iz Občic, je vedno pripovedoval šale. Znal pa je menda govoriti hrvaško, nemško in celo po kočevsko.

Jakob Kobe je umrl leta 1953 in počiva na prijaznem, mirnem pokopališču v Gorenjih Sušicah.

Jožef Matijević

VLADIMIR ŠTOVIČEK (1896–1989) – MOJSTER MEDALJERSKE UMETNOSTI IN KIPAR

Nekaj malih, skromnih katalogov, izdanih ob prigradnih jubilejih kiparja in medaljerja Vladimirja Štovička, (če pri tem ne upoštevamo časopisnihotic, člankov in reportažnih zapisov, ki so prav tako poročali ob prigradnih obletnicah in razstavah), je pravzaprav vse, kar so umetnostni zgodovinarji zapisali in stroka izdala o umetniku, po F. A. Šegi gotovo enemu največjih slovenskih medaljerjev. Mojster Štoviček tudi za časa svojega razmeroma dolgega predvsem pa plodnega življenja ni doživel ne posebne slave niti zasluženega ugleda in časti, ki bi mu, po delih sodeč, nesporno pripadala. Nad tem krutim dejstvom se po naravi skromni in optimizma polni umetnik ni nikdar pritoževal,

čeprav ne moremo z gotovostjo trditi, da je bil spričo vsega, kar se je v zvezi z njim dogajalo na slovenskem likovnem prizorišču, povsem ravnodušen. Čeprav je bil večkrat predlagan za najvišje priznanje, ki ga pri nas lahko dobi posameznik ali skupina za izjemne dosežke na področju ustvarjalne umetnosti, pa se je vedno kje zataknilo in Vladimir Štoviček nikoli ni dočakal podelitve Prešernove nagrade. Kakorkoli že, vse to v ničemer ne zmanjšuje vrednosti njegovih del, ki jih bodo bodoči rodovi, po vsej verjetnosti, znali bolj ceniti, spoštovati in občudovati, kot smo to znali sami, ko je bil veliki mojster medaljerstva in kipar Vladimir Štoviček še med nami.

Vladimir Štoviček se je rodil 26. junija 1896 v Boštanju pri Sevnici očetu Karlu in materi Vlasti, rojeni Sochor. Oče po rodu Čeh, je bil gozdar in je kmalu po rojstvu prvega sina dobil ustrezno službo pri grofu Auerspergu kot oskrbnik turnske graščine v Leskovcu pri Krškem. V družini, kjer je bilo šest bratov in sestra, je bil Vladimir prvorojenec. V letih 1903 do 1908 je obiskoval osnovno šolo v Leskovcu in nato v Krškem meščansko šolo, kjer se je izkazal kot najboljši risar. To nadarjenost je verjetno podedoval po materi, ki je bila dobra slikarka, vendar brez večjih umetnostnih ambicij in se je slikarstva lotevala predvsem iz ljubiteljskih nagibov. Umna starša nista prezrla otrokove nadarjenosti in sta sina vpisala na umetno obrtno šolo v Ljubljani, kjer sta ga poučevala Celda Miss in Alojz Repič. Leto pred izbruhom prve svetovne morije je odšel v Prago, v domovino svojih staršev, vendar se mu ni izpolnila vroča želja, da bi se vpisal na tamkajšnjo slovito umetnostno akademijo, in se je moral zadovoljiti s pomočniškim delom v ateljeju nekdanjega Rodinovega učenca, Josefa Mařatke. Ob izdatnem fizičnem naporu pri klesanju monumentalnih spomenikov, je mladi, po naravi nadarjeni začetnik kmalu spoznal, da brez trdega, vztrajnega in garaškega dela v svoji umetnostni ambiciji ne bo dosegel zastavljenih ciljev. To spoznanje ga je utrdilo in opogumilo, ko si je nabiral znanje in izkušnje na javnih spomeniških projektih, kot so Mannesov in Glaukov most, kjer je delal za Šturso, in Mendlov spomenik, kjer je klesal za Suchardo in po svojih najboljših močeh vnašal v kamen kiparske zamisli obeh mojstrov. Štoviček je že v rani mladosti začutil potrebo in nujno po izobraževanju, zato v Pragi ni zamudil priložnosti in je kljub napornemu delu redno obiskoval večerne tečaje na specialni obrtni šoli pod vodstvom profesorja Dragonovskega in profesorja Plichta. Praga je Štovičku veliko ponujala in njegov prvi osebni stiki s pravimi mojstri dleta in modeliranja, še posebej s Šturso, so v mlademu, uka željnemu študentu prebudili občutek za tradicionalno kiparsko formo, za realno vsebino in portretni karakter oble plastike. Vse, kar je Štoviček počel v Pragi, vse njegove misli, želje in ambicije so bile podrejeno enemu samemu cilju – neizmerno si je želel priti na praško akademijo. Vse njegove upe pa je za nekaj časa pokopala prva svetovna vojna in po letu dni bivanja v Pragi se je moral vrniti k staršem v Leskovec. Oče in trije bratje so morali obleči vojaške suknje, Vladimirju pa je bilo prizanešeno, ker je bil že od rojstva nekoliko naglušen. Tako je ostal doma in do konca vojne v vsem nadomeščal glavo družine, a še vedno je našel dovolj časa, da je vrtel kladivo, nastavljal dleto in gnetel glino, dokler ga leto 1919 ni vnovič popeljalo v Prago.

Praga je v tem času še vedno predstavljala eno pomembnejših evropskih prestolnic glasbene in likovne umetnosti in ni bilo čudno, da je Slovence vleкло k bratskim Čehom, Štovička pa po narodnostnih vezeh še toliko bolj. Ni smel zamuditi življenjske priložnosti, zato se je z veliko skrbnostjo pripravljal za sprejemne izpite. Število kandidatov je bilo precejšnje, saj so se za vpis prijavili študentje vseh tistih generacij, ki jim je vojna onemogočila redni študij. V hudi konkurenci je Štovičku uspelo opraviti preizkus znanja in kot redni

študent je sprva študiral pri Janu Štursi in nato pri Otokarju Španjelu, odličnem medaljerju in pedagogu, ki je učil mlade generacije metode klasične, slogovno čiste modelacije in tehnično dovršenost, kar je na njegovo kasnejšo usmeritev brez dvoma močno vplivalo. Sprava ga je to, da ni bil vpisan na oddelek »pravega« kiparstva, nekoliko motilo; ko je med študijem dodobra spoznal vse zakonitosti medaljerske umetnosti, pa je z navdušenjem ugotovil, da njegovemu značaju in slogovni opredelitvi, medalja kot način likovnega izražanja, povsem ustreza.

Štoviček v Pragi ni bil osamljen in se je zlahka vključil v velemestni utrip stolnega mesta, kjer so med drugimi študirali tudi naši poznejši izobraženci Josip Vidmar, Ferdo Kozak, France Mesesnel, med stanovskimi kolegi pa je imel Šubica, Kosa, Krišnića in Dinčiča, pa Piona, Jakca in T. Kralja, a z ekspresionističnimi pogledi slednjih ni soglašal in se je raje posvečal pridobivanju osnovnih kiparskih prvin. Resnično, trajno in pravo prijateljstvo je sklenil edino z Jaroslavom Hilbertom, leto dni mlajšim kolegom, ki sta imela sorodne poglede in nazore o umetnostnih vrednotah. Po uspešno končanem šolanju je leta 1923 poleg diplome kot popotnico v domovino prejel še častno priznanje Akademije upodablajočih umetnosti v Pragi.

Štoviček svoje življenjske prihodnosti na novi poti ni iskal v velikih mestih, zadovoljil se je z vrnitvijo v domači Leskovec, kjer si je uredil kiparsko delavnico in poln mladostne zagnanosti začel marljivo opravljati svoje umetniško poslanstvo. V njegovem ateljeju so se oglašali različni naročniki, ki jim je ugaljal kiparjev zmerni realizem praške šole. Čeprav je večina evropskih likovnih ustvarjalcev sprejela času primeren ekspresionizem, pa ga je mladi kipar načeloma odklanjal, saj je še pred vpisom na akademijo bil njegov vzor rahlo romantično naglašena zgodovinska tematika in pozneje je postalo njegovo izključno umetnostno vodilo vselej nadzorovani realizem. Poln ustvarjalnih idej je poslej vztrajno zorel v marljivem delu, ko je sprejemal portretne naloge in naročila za monumentalno nagrobno plastiko. Domačemu občinstvu se je prvič javno predstavil v Ljubljani skupaj s prijateljem Jaroslavom Hilbertom in prejel laskave pohvale in ugodne ocene likovnih kritikov, a kljub temu vse bolj poredko dobival večja in pomembnejša naročila. Zato se je znova podal na pot in si tokrat za cilj izbral francosko prestolnico. V Franciji je doživel podobno usodo kot pred leti v Pragi, ko je delal za uveljavljene in cenjene češke mojstre, vendar je imel tokrat kot šolani kipar več možnosti za samostojno delo. Sprva je neodvisno kiparil v Bourg la Reine-u, potem pa je prišel v Pariz in dobil delo v veliki kiparskem ateljeju, kjer je sodeloval z znanim francoskim kiparjem Antoinom Bourdellom in klesal portrete za Versailles in med drugim je zanj izklesal tudi slavno Alzaško madono. V službi pri kiparju Raymondu Delamarreu se je izpopolnjeval v reliefni tehniki in pridobil obilico znanja o medaljerstvu ter si poglobil občutje za portretno izraznost. Vsekakor je omembe vreden tudi njegov prispevek pri uresničevanju Lassepsovega spomenika, gigantske kiparske kompozicije, posvečene graditeljem Sueškega prekopu, ki pa je bila na žalost med rušilnim divjanjem druge vojne uničena.

Kot dozorel umetnik, z jasno zarisanim obzorjem in s častnim priznanjem Mention honorable, ki si ga je prislužil s sodelovanjem na razstavi Salona des Artistes français in v francoski Kovnici, se je Štoviček po petletnem bivanju na tujem vrnil v domači Leskovec in se naselil v Šrajbarskem turnu. Njegovemu značaju je domačnost odmaknjenega Leskovca, kjer je preživel mladostna leta, povsem ustrezala. Nekoliko zakotno, čeprav idilično okolje daleč stran od umetnostnih središč, ki rojevajo nove pobude in nove umetnostne tokove, je mladega kiparja podzavestno vleklo v portretno umetnost medaljerskega tipa. Pravih in natančnih vzrokov za to svojo usmeritev ni znal pojasniti niti

Vladimir Štoviček JANEZ VAJKARD VALVASOR, 1980, bron (foto Branko Babič)

avtor sam, ko se je brez dileme opredelil za relief in pozneje za portret v plitkem reliefu, za medaljo oziroma plaketo. Izkristaliziral se je v odličnega medaljerja in v tej zvrsti mu moramo priznati najvidnejše mesto, čeprav mu kot kiparju tudi v oblikovanju polnih samostojnih plastik ne moremo odrekati kakovostnih ustvarjalnih rešitev. In ko danes iz primerne razdalje ocenjujemo mojstrovo delo, imamo v mislih predvsem medaljersko zvrst kiparske umetnosti, ki ji včasih ne znamo ali pa nočemo priznati kiparske veljave. V mačehovskem odnosu do nje kaj hitro spregledamo, kakšno izredno zbranost in skrbno obdelavo zahteva njena realizacija, ko umetnik s pretanjenim čutom včasih le v nekaj milimetrih visokem reliefu doseže vse plastične in duhovne vrednote portretiranca. Samo skopa ploskev in človeški obraz, včasih skrbno načrtovana kompozicija z maloštevilnimi človeškimi figurami predstavlja medaljerju bojno polje, na katerem se spopade s problemom, kako objekt upodobitve preobraziti v umetniško stvaritev. Reliefna figura je namreč v svoji prostorski eksistenci omejena, zato ne sme delovati fragmentarno in kot celota mora pri gledalcu vzbujati iluzijo popolne plastike. Portretiranec se mora iz objekta dvigniti v subjekt. In prav v tem se je Štoviček izkazal kot neprekosljiv mojster.

Ko si je leta 1940 hotel razširiti in povečati svojo kiparsko delavnico in je v ta namen kupil staro grajsko »prešanico«, mu je to podjetnost, podobno kot vpis na praško akademijo, ponovno za nekaj časa preprečila vojna. S celotno družino mu je težavam navkljub uspelo previhariti vojne čase in v povojnem obdobju je njegovo kiparstvo doživelo pravi razcvet, ko je nova, zmagovita oblast želela ovekovečiti heroje svoje revolucije, kar je Štoviček v svoji poklicni predanosti opravil zavestno in dosledno.

Leta 1961 se je mojster ponovno podal na potovanje, ko se je z iskreno hvaležnostjo odzval povabilu svojega študentskega prijatelja Jaroslava Hilberta, ki je živel v Egiptu. Usoda Prage in Pariza se tokrat ni ponovila. Osvobojen slehernih eksistenčnih težav je, zdaj že uveljavljeni kipar, lahko sproščeno užival v eksotičnih lepotah severne Afrike in občudoval tisočletno ustvarjalno moč starega Egipta. Spoznal je, da so stari Egipčani poimenovali z isto besedo kiparjevo delo in vzročno obliko za pojem »življenje«. Nadvse so spoštovali in cenili ustvarjalca, saj jim je ustvarjanje pomenilo isto kot »oživljanje« in umetnik je bil tisti, ki je znal oživeti mrtvo snov: kamen, glino, kovino... Štoviček je vse svoje življenje posvetil umetnosti in iz utečenega življenjskega ritma ga resnično niso mogle spraviti nikakršne nadloge ali osebne krize, ki jih doživlja sleherni ustvarjalec. Usoda mu je naklonila dolgo življenje, dočakal je starost očakov, kot se to le redkim primeri, in mojster se ji je oddolžil s temu primernim številom kakovostnih kiparskih stvaritev. Bil je trdno zasidran v naši likovni umetnosti od desetletja po prvi vojni do današnjih dni kot izvrsten in enkraten medaljer. V času, ko se je razraščala klasična generacija slovenskih likovnih ustvarjalcev in se razvijala v različne slogovne smeri, je naš umetnik zavestno vztrajal na izhodiščih, ki jih je sprejel in spoznal za prave, ne da bi drugim iskalcem novih umetnostnih tokov kakorkoli odrekal njihove razvojne poti. S svojim blagim značajem, vedrino in veliko mero tolerantnosti je mirno in tiho živel v svojem svetu medaljerske umetnosti, v katerem so nastale njegove drobne umetnine kot pravi biseri slovenske likovne ustvarjalnosti.

Vladimir Štoviček Dr. JOSEPH EDGAR LEOPOLD-LAVOV — prior kartuzije Pleterje, 1966, bron (foto Branko Babič)

Šentjernejsko polje, plodna ravnina, posejana s številnimi vasmi in zaselki, ima bogato zgodovino. Že v antiki sta tu stali močni naselbini Neovidium pri Krškem in Crucium na območju današnjih Grobelj. Doba antičnega miru in razcveta je trajala do sredine 4. stoletja, v začetku 5. stoletja pa so to območje zajeli nemiri in pretresi ob preseljevanju ljudstev. Prva so nastopila germanska plemena, njim so kmalu sledila slovanska. Romanizirano avtohtono prebivalstvo se je pred njimi umikalo v težje dostopne kraje in tako je na Gorjancih nastal refugij na Zidanem gabru. Ko so se nemirni časi ob koncu 6. stoletja polegli, so se staroselci znova vrnil v dolino, kjer so se počasi stopili s slovanskimi prišleki. Šentjernejsko polje je znova doživljalo težke čase v 9. stoletju, ko so na to območje vdiral Ogri, po polju je potekala celo zelo spremenljiva meja ogrske države. Ko so bili sredi 10. stoletja Ogri poraženi, se je zmanjšalo pustošenje dežele, oblikovati sta se pričeli tudi posvetna in cerkvena organizacija.

Ob koncu 12. stoletja se je na ozemlju ob spodnji Krki utrdila meja s Hrvaško (tekla je po desnem bregu Krke in se ob meji šentjernejske župnije obrnila v Gorjance prav do njihovih vrhov).¹ Osvojitvev ozemlja na območju Gorjancev in ob spodnji Krki je bilo delo vojvod Spanheimov. Ti so v Kostanjevici uredili sedež posesti, pod Bernardom (1202–1256) pa je kraj postal upravno, politično, gospodarsko, strateško in cerkveno središče pridobljenega ozemlja, hkrati pa tudi izhodišče za ekspanzijo ob stari hrvaško-kranjski meji. Krščanstvo je bilo na območju Šentjernejskega polja prisotno že ob koncu antike. Na to lahko sklepamo po nedavno odkritih temeljih cerkve v refugiju na Zidanem gabru. Domnevamo, da so romanizirani in pokatoličani staroselci prenesli cerkveno upravo z Gorjancev v dolino, a je bila ob vdoru Ogrov uničena. Načrtna in sklenjena župnijska mreža se je v tem predelu Kranjske pričela urejati šele ob koncu patriarha Popona (1019–1045), do končnega oblikovanja župnijske organizacije pa je prišlo šele ob koncu 12. in v začetku 13. stoletja. Na levem bregu Krke je bila na ozemlju freisinškega škofa župnija pri Beli Cerkvi ustanovljena že 1074, na desnem bregu pa pričnejo župnijska središča nastajati šele v sredini 13. stoletja, ko je po spanheimovski osvojitvi ozemlja in ustalitvi hrvaško-kranjske meje začel oglejski patriarh Bertold Andeški (1218–1251) izgrajevati župnijski sistem. Na desnem bregu Krke je v njenem spodnjem delu prvič izpričano neko župnijsko središče 1220, ko se omenja kostanjeviški župnik Adalbert. Šentjernejska župnija se prvič posredno omenja v ustanovni listini, izdani 8. maja 1249, za kostanjeviški samostan, ko je kot ena od prič podpisan tudi njen župnik Bertold, Bertholdus plebanus de sancto Bartholomeo.

Šentjernejska župnija je zavzemala velik del ozemlja: na vzhodu je mejila na župnijo Sv. Križa, Podbočje (prvič omenjena 1296), na severu je njena meja tekla po Krki, na jugu pa po Gorjancih, kjer je mejila na župnijsko mrežo v Beli krajini in Žumberku. Srednjeveški pisani viri označujejo župnijo preprosto »Sanctus Bartholomeus« (1266), kasneje tudi »na polju«, npr. 1317 »Sand Pertholme in dem veld,« v dokumentu iz 1350 se navaja po gradu Sichenstein nad kartuzijo Pleterje »ecclesia sancti Bartholomei de Syhenstain.«

Kljub velikemu zemljiškemu obsegu pa se ni iz nje razvila nobena nova župnija, tako da je ne moremo uvrščati med pražupnije. Toda o imovitosti in pomembnosti šentjernejske župnije priča vrsta dejstev. Tako je že v srednjem veku imela celo vrsto podružničnih cerkva, dostikrat so jo upravljali tudi župniki iz znanih plemiških rodbin, npr. 1368 Volker in 1422 Jurij Turjaški. O njeni imovitosti priča tudi podatek, da je 1401 papež Bonifacij IX.

Pombe

¹ Podatke o posameznih dogodkih iz srednjeveške zgodovine Šentjerneja in Šentjernejskega polja črpam iz pisma dr. Jožeta Mlinariča z dne 15. 12. 1985, zato tudi ne navajam posameznih citatov. Dr. Mlinariču se na tem mestu še enkrat zahvaljujem za pomoč.

(1389–1404) želel pridružiti bogato šentjernejsko župnijo cistercijanskemu samostanu v Kostanjevici, a do tega tedaj ni prišlo. Ko so se zaradi pustošenja Turkov po Dolenjskem in uničevanju kostanjeviške posesti v Beli krajini, Vidovini, Žumberku in na Šentjernejskem polju dohodki cisterce močno skrčili, si je za priključitev šentjernejske župnije samostanu v Kostanjevici znova prizadeval Pij II. (1458–1464) in na ta način skušal finančno pomagati obubožanemu samostanu. Do združitve tudi takrat ni prišlo, ker je bila šentjernejska župnija pridružena 1461 ustanovljeni ljubljanski škofiji, njeni dohodki so pripadali stolnemu kapitelju, kostanjeviški samostan pa je prejel v zameno župnijo Sv. Križ.

Ozemlje šentjernejske župnije je bilo od sredine 15. stoletja dobrih sto let izpostavljeno nenehmu turškemu pustošenju. Najbolj je trpela v drugi polovici 15. stoletja, saj viri omenjajo turški pohod leta 1461, 1471 je bila požgana kartuzija Pleterje, 1473 freisinški Otok (Guttenverth), 1476 so Turki taborili štiri dni pred pleterskim samostanom, 1491 so znova plenili po Šentjernejskem polju, naslednje leto pa požgali župnijsko cerkev in župnišče. Škoda je bila tako velika, da niso v cerkvi osem let opravljali bogoslužja, 3. decembra 1500 pa je ljubljanski stolni kapitelj izročil šentjernejsko župnijo novomeškemu kanoniku Klemenu Škrbelji (Scarbeyla) pod pogojem, da na lastne stroške pozida župnišče in popravi cerkev. Kanonik Škrbelja je župnijo kljub zahtevnim pogojem sprejel, to pa je še dokaz več o njeni imovitosti in visokih letnih dohodkih.

V 16. stoletju se je težišče turških vpadov preneslo na Kočevsko in k morju, plenilni pohodi na ozemlju šentjernejske župnije so postali redki, po organizaciji Vojne krajine pa je tudi Šentjernejsko polje svobodneje zadihalo. V začetku 16. stoletja (1526), ko so zbrali protiturški davek, je župnijska cerkev znova premogla vrsto dragocenosti, saj je oddala monštranco, pateno, 6 ogrskih goldinarjev, 12 krajcarjev in goldinar v zlatu.

V 17. stoletju stanje šentjernejske župnijske cerkve ni bilo najbolj rožnato, saj vizitacijski zapisniki omenjajo njeno slabo stanje. Kapiteljski odposlanec Anton Sontner, ki je 1609 vizitiral šentjernejsko faro, je zapisal, da cerkev »nima ne oken, ne tlaka, ne stropa, tudi zvonika ne... Cerkev je silno zane-marjena in umazana.«² Vizitacijski zapisnik iz 1627 že omenja zvonik, ki naj bi bil »majhen in stisnjen.«³ Napisna plošča z letnico 1641, vzdana na zahodni zunanji steni zvonika, govori o tem, da je bila cerkev za čas župnikovanja Mihaela Sušnika popravljena – ali je bil takrat pozidan samo današnji zvonik ali je bila stavba deležna večjih popravil, napis ne pove. Gotovo je bilo stanje stavbe in opreme v slabem stanju tudi v 18. stoletju. Zelo obsežnih obnovitvenih del je bila cerkev deležna v 19. stoletju in znova v zadnjih letih. In prav pri zadnji obnovi je šentjernejska cerkev razkrila del svoje bogate zgodovine, saj smo pri menjavi tlakov odkrili temelje njenih treh starejših prednic, pa tudi veliko število grobov, ki tako kot ostanki arhitekture segajo v čas od 11. do 18. stoletja.⁴

Temelji najstarejše stavbe izdajajo tip enoladijske cerkve s polkrožno apsido za oltarni prostor. V celoti je ohranjen obseg cerkve, zidava iz kamnov, položenih v pravilne vrste, kaže romanski način gradnje. Tloris, kot ga kaže najstarejša šentjernejska cerkev, ni neobičajen, saj pozna enoladijske romanske cerkvice s polkrožno apsido skoraj vsa Evropa. Po Zadnikarjevem mnenju »so slovenski primerki takih cerkva le del evropske spomeniške posesti, ki jo v danem geografskem prostoru dobro dopolnjujejo.«⁵ Po analogijah sklepa-mo, da je imela najstarejša romanska cerkev v Šentjerneju ravno krito ladjo in obokano apsido, kar kaže na južna izhodišča tega arhitekturnega tipa. V Sloveniji je takšna romanska arhitektura pogosta na ozemlju nekdanje Kranjske,

² Anton Lesjak: Zgodovina Šentjernejske fare na Dolenjskem, Samozaložba, Ljubljana 1927, str. 69.

³ prav tam str. 70.

⁴ Leta 1908 je bila celotna cerkvena notranjščina potlakana s šamotnimi ploščicami iz Bedekovčine. Ker te niso več ustrezale, so sredi novembra 1985 pričeli z njihovim odstranjevanjem in odkrili del zidovja osrednje apside triapsidalne romanske cerkve; temu je sledilo načrtno arheološko izkopavanje, ki je trajalo od sredine novembra do sredine decembra 1985 in od začetka maja do začetka junija 1986, izvedel pa ga je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Novega mesta.

⁵ Marijan Zadnikar: Romanika v Sloveniji. Tipologija in morfologija sakralne arhitekture. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1982, str. 196.

zelo pa se zgosti na južnem Dolenjskem, kjer je z opisi vizitacij 17. stoletja mnogo arhivsko dokumentiranih cerkva tega tipa ravno na ozemlju šentjernejske župnije in njene neposredne okolice. Nedavno odkriti temelji enoapsidalne cerkve v okviru obstoječe stavbe tako lepo dopolnjujejo arhivsko izpričan seznam podobnih cerkva v tem predelu Slovenije. Nastanek najstarejše cerkve lahko postavimo v 11. stoletje, v čas po ogrskih pustošenjih, ko se začneta izgrajevati gospodarska in cerkvena organizacija.

Poleg temeljev enoapsidalne cerkve smo odkrili tudi ostanke temeljev triapsidalne cerkve, v celoti so bili ohranjeni temelji osrednje apside, delno tudi obeh stranskih. Iz ostalin razberemo romanski tip triladijske cerkve »brez prečne ladje in s tremi polkrožnimi apsidami v isti vrsti.«⁶ Srednja apside v Šentjerneju je bila širša od stranskih, to pa pomeni, da je bila tudi srednja ladja širša od obeh stranskih. Tako kot najstarejša enoapsidalna cerkev je bila verjetno tudi triapsidalna pokrita z ravnim lesenim stropom, lahko pa je imela kar odprto ostrešje, apside so bile obokane s polkopolami. Arhitekturni tip triapsidalne cerkve je bil v srednjem veku, podobno kot enoapsidalne, »razširjen po vsej južni in srednji Evropi, od Lombardije prek alpskih dežel in južne Nemčije ter Avstrije noter v Dalmacijo.«⁷ Šentjernejsko stavbo lahko uvrstimo v 13. stoletje in jo postavimo v čas župnika Bertolda, ki je 1249 omenjen kot priča v ustanovni listini kostanjeviškega samostana. Od romanske triapsidalne cerkve so ohranjeni temelji apsid, temelji romanske ladje pa se ujemajo z obliko obstoječe ladje. Ambiciozno zasnovana triapsidalna cerkev je nadomestila dosti manjšo prednico, njen nastanek pa lahko povežemo z oglejskim patriarhom Bertoldom in njegovo izgradnjo župnijskega sistema ob šele tedaj ustaljeni hrvaško-kranjski meji. Omenili smo že velik obseg šentjernejske župnije in njeno imovitost. S tem lahko povežemo tudi gradnjo triapsidalne cerkve, ki hkrati priča tudi o pomembnosti Šentjerneja kot večjega cerkvenega središča.

Zaenkrat ne poznamo vzrokov, ki so pogojevali zidavo romanske triapsidalne cerkve, skoraj zanesljivo pa je bila to stavba, ki so jo 1492 Turki zažgali. V začetku 16. stoletja je bila tako na prostoru stare romanske cerkve pozidana že njena tretja naslednica. Po stavbnih zakonitostih časa je bila grajena v poznogotskem stavbnem slogu, ohranili pa so se le temelji prezbitarija in fragment kamnitega portala. Po ostankih lahko sklepamo, da je imela gotska cerkev petosminsko zaključen podolžen prezbitarij brez zunanjih opornikov. Kot je bilo takrat običajno, je bil prezbitarij obokan, obočni sistem pa se je iztekel v služnikih, od katerih so se ohranili le temelji. Velikost gotske ladje je bila enaka kot pri triapsidalni romanski cerkvi in ki jo ohranja tudi obstoječa stavba. To pa lahko govori o tem, da je Škrbelja v začetku 16. stoletja dal pozidati nov prezbitarij, ladjo pa le obnoviti. Gotsko osnovo prezbitarija je cerkev ohranila vse do 19. stoletja, saj je lepo razvidna še na franciscejskem katastru iz začetka 19. stoletja.

Natančne letnice odstranitve gotskega prezbitarija in gradnje sedanjega polkrožno zaključenega zaenkrat še ne poznamo. Mogoče se je to zgodilo okoli 1827,⁸ ko so obokali cerkveno ladjo, ki je v osnovi ohranila velikost srednjeveške (dolžina, širina), a je v kasnejših stoletjih doživela vrsto predelav. Gotovo je bila ena od večjih tista iz leta 1641, o kateri govori napisna plošča na zvoniku. Verjetno je takrat poleg zvonika dobila cerkev tudi obe stranski kapeli; odkriti temelji baz dveh parov stebrov v ladji govorijo o tem, da je bila ta nekaj časa tudi razdeljena v tri dele.

Lokacija baz se ne ujema z zasnovo srednjeveške triapsidalne romanske cerkve, zato lahko sklepamo, da je bila notranjščina razdeljena šele v eni od kasnejših predelav. Ker je eden od temeljev zaprl vhod v veliko grobnico na

⁶ Marijan Zadnikar: Romanska umetnost. Zbirka Slovenicae, Mladinska knjiga, Ljubljana 1970, str. XXVIII.

⁷ gl. op. 6.

⁸ Anton Lesjak, navedeno delo, str. 71.

⁹ gl. op. 8.

južni strani ladje, se je to lahko zgodilo šele takrat, ko so v njej prenehali pokopavati. To pa je bilo ob koncu 18. stoletja, ko je bilo z državnim odlokom določeno, da se pokopališča iz naselij zaradi higienskih razlogov preneajo v njihovo okolico, prepovedano pa je bilo tudi pokopavati v cerkvah in samostanih. Ohranili so se le iz kamna zidani temelji, zato ne vemo veliko o njihovi funkciji. Ker pa so 1807⁹ iz okrožnega urada v Novem mestu takratnega šentjernejskega župnika opomnili, da lesen strop v ladji že močno trohni in obstaja celo nevarnost, da se zaradi dotrajanosti podre, so lahko ravno z namestitvijo podpornikov za nekaj časa rešili problem. Šele dvajset let kasneje so ladjo na novo obokali in odstranili podporne stebre. V 19. stoletju je ladja dobila tudi pokončna pravokotna okna, v začetku 20. stoletja pa nov šamotni tlak.

Naše poznavanje arhitekturnega razvoja stavbe dopolnjujejo številni odkriti grobovi. Najstarejši segajo v 11. stoletje, locirani pa so ob zunanji strani apside, kar kaže, da gre za del pokopališča, ki sta ga delno uničili tako gradnja triapsidalne cerkve kot gotskega prezbiterja. Tudi okoli triapsidalne romanske stavbe je bilo pokopališče, ki ga je prav tako prizadela gradnja gotskega prezbiterja. Odkriti skeletni grobovi ob temeljih romanskih apsid so orientirani vzhod – zahod, razen sporadično najdenih novcev (beneški piccoli iz 13. stoletja)¹⁰ pa ni bilo v njih grobnih dodatkov. Zanimivo je, da je bila osrednja apsida triapsidalne romanske cerkve v nekem časovnem obdobju uporabljena kot osarj: njeno zahodno stranico je zapiral sekundarno zgrajen zidec, v tako pridobljeno prostornino pa so bile zložene dolge kosti rok in nog. Kdaj je prišlo do te spremembe, zaenkrat ne vemo, domnevamo pa, da se je zgodila ob gradnji gotskega prezbiterja, ko so z njegovo lokacijo posegli na prostor starega pokopališča.

Kontinuiteta pokopavanja ob župnijski cerkvi se je skozi srednji vek nadaljevala vse do našega stoletja, ko so pokopališče prenesli na prostor severno od naselja. V srednjem veku in v 19. stoletju je bilo pokopališče ob cerkveni stavbi, raziskave v tlakih ladje pa so odkrile posamezne pokope iz 17. in 18. stoletja tudi v notranjosti ladje. Grobovom ob romanskih apsidah je skupno to, da so bili skeleti brez dodatkov, ostanki v grobovih iz 17. in 18. stoletja pa kažejo na višji socialni sloj pokopanih, o tem priča velika grobnica ob južni steni ladje. V grobovih so se ohranili ostanki tkanin, tkanih iz pozlačenih in posrebrenih niti, v ženskih grobovih nakit (diadem, prstani), v moških grobovih sponke s čevljev in ostanki usnja; duhovniški grob določajo ostanki tkanine in dolga vrsta gumbov, ki jih razlagamo kot ostanke talarja. Grobove v ladji s pomočjo dodatkov razlagamo kot zadnja počivališča ljudi, ki so pripadali takratnemu višjemu sloju. To so bili pripadniki imenitnih družin iz bližnjih gradov in člani duhovščine. V pisanih virih se je ohranilo le nekaj imen, večina je še vedno neznana. Tako so januarja 1757 pokopali v eni od stranskih kapel duhovnika iz graščine Gallhof Johanna Siegfrieda viteza Mordaxa, leta 1760 pa sta bila v kripti pokopana Josip Aleksander baron Wernek in Franc Ksaverij Nikolaj Karel Aleksander pl. Jurič iz gradu Struga.¹¹

Sedanja župnijska cerkev v Šentjerneju ima pod novim tlakom ohranjene temelje kar treh starejših prednic. Te pričajo o bogati stavbni zgodovini cerkve, ki sega od romanike do 19. stoletja, pa tudi o pomembnosti kraja kot župnijskega središča vse od 11. stoletja dalje. Arhitekturno zgodovino dopolnjujejo drobne najdbe, ki pričajo o načinu pokopa in o socialni razslojenosti prebivalstva, hkrati pa pomagajo pri dataciji posameznih stavbnih faz.

¹⁰ Vse novce, najdene ob izkopavanju, je določil dr. Peter Kos iz Narodnega muzeja v Ljubljani.

¹¹ Anton Lesjak, navedeno delo, str. 82.

Vladimír Štoviček AKADEMIK BOŽIDAR JAKAC, 1968, bron (foto Branko Babič)

Janez Gabrijelčič ORGANIZACIJSKI RAZVOJ KOT PRIPOMOČEK PRI RAZVOJU DOLENJSKE IN BELE KRAJINE

1. Uvodna razmišljanja in predstavitev problema

Velikokrat se sprašujemo, zakaj smo v praksi še vedno tako neučinkovito organizirani in zakaj smo v takem zaostanku pri razvojnih dosežkih v primerjavi z razvitimi deželami. Zakaj tak prepad med besedami in dejanji? Kje torej iskati vzroke za takšno izrazito dvojnost?

S tem v zvezi je zanimiva misel Štefana Ivanka¹, ki jo je izrazil takole: »Ker je večina naših poslovnih voditeljev in strokovnih kadrov vzgojena v duhu klasične organizacije, je povsem razumljivo, da se takšni vodje in strokovni kadri srečujejo v praksi z nerazrešljivimi konflikti.« Brez dvoma lahko tej ugotovitvi pritrdimo, saj je pomanjkljivo in tudi neustrezno znanje pomemben vzrok za slabo in predvsem neučinkovito organiziranost. Seveda pa se s tem dejstvom in takim stanjem ne moremo in ne smemo sprijazniti, temveč nas mora to voditi k čimprejšnjim in globokim spremembam na področju organiziranja in organiziranosti.

Živimo in delujemo v zapletenih razmerah, ko si spremembe izredno hitro sledijo, veliko bolj kot nekdaj, ko je bilo le-te lažje predvideti. Tem burnim spremembam mora slediti tudi organizacijska znanost in na svoj način nanje vplivati. Kot odgovor na te spremembe in tudi kot aktivni dejavnik na obstoječa dogajanja se je pojavila nova strokovna veda – organizacijski razvoj, ki bo osrednji predmet našega proučevanja.

Če smo nekoliko prej ugotovili, da obstaja premalo znanja in poglobljenega vedenja o organizaciji, organiziranosti ter razvoju, moramo prav tako reči, da je še veliko več neznanja o tem, kaj je in kaj mora biti organizacijski razvoj.

Precej dobro je namreč v strokovni literaturi obdelana problematika tehničnega in tehnološkega razvoja, proučeni so obsežni problemi splošnega gospodarskega razvoja, poznavanje in proučevanje organizacijskega razvoja pa je razmeroma pomanjkljivo in nepoglobljeno.

V naših izredno zaostrenih razmerah gospodarjenja nas čaka na tem področju veliko teoretičnega in praktičnega dela, predvsem glede možnosti uporabe v praksi.

Pričujoče proučevanje naj bi bilo zato prispevek k temu, da bi čim bolj zgoščeno prikazali vsebino ter najpomembnejše značilnosti organizacijskega razvoja. Z možnostmi uporabe organizacijskega razvoja pri razvoju Dolenjske in Bele krajine pa bomo konkretno prikazali, kakšno vlogo in pomen ima, oziroma bolje in točneje rečeno, kakšno vlogo in pomen naj bi imel učinkovit organizacijski razvoj za praktična dogajanja v naši regiji.

Poudariti moramo, da je organizacijski razvoj strokovni pojem, ki je izrazito celovitega, z drugimi besedami mnogostranskega značaja. Zato se srečujemo s pojavi in problemi, ki zadevajo področja organizacije, psihologije, sociologije, tehnologije in tudi pedagogike, splošne teorije sistemov, politične ekonomije in zgodovine.

Poseben poudarek smo namenili pojmu učinkovitosti. Čeprav že sam organizacijski razvoj po lastni logiki vsebuje učinkovitost, smo prav zaradi tega, ker je pomanjkanje učinkovitosti ena izmed osnovnih pomanjkljivosti naših gospodarskih organizacij, hoteli še posebej naglasiti ta bistveni cilj obravnave. Učinkovitost je namreč vpletena in prepletena v vse osnove organizacijskega razvoja.

Sicer pa naj ob sklepu uvodnega dela v zvezi z učinkovitostjo zabeležimo zanimivo misel Frederica Herzberga², ki se glasi: »Težnja po učinkovitosti nas

Opombe:

¹ Štefan Ivanko: Oris organizacijskih teorij, Univerza v Mariboru, Visoka ekonomsko komercialna šola, Maribor, 1982, str. 197

² Frideric Herzberg v delu: Pierre Jardillier: Humana organizacija rada, Org. reporter, serija: Upravljanje i rukovodjenje, Zagreb, št. 3, 1978, str. 147

privede do dehumanizacije dela, vendar pa nas humanizacija dela lahko privede do anarhije.« Naj omenimo, da se s to ugotovitvijo ne moremo strinjati v celoti, saj velja le za skrajne primere in tedaj, če, na primer, pretiravamo z učinkovitostjo na račun delovne intenzivnosti ali pa če pretiravamo s humanizacijo, ne oziraje se na delovne intenzivnosti ali pa če pretiravamo s humanizacijo, ne oziraje se na delovne izide.

Navedena misel zelo slikovito prikazuje, s kako zapletenimi vprašanji se srečujemo pri proučevanju organizacijskega razvoja.

2. Opredelitev organizacijskega razvoja

Velikokrat se dogaja, da se pod razvojem razume vse tisto, kar je novo. To enostransko povečevanje in poudarjanje vsega novega pa je lahko velika zabloda, saj se pod formalno obleko novega lahko skriva vsebina starega. Pri razvoju predpostavljamo, da je novo predvsem boljše, naprednejše in uspešnejše, kar pa je zopet odvisno od kriterijev, ki veljajo za posameznike, skupine ali družbo.

Reči je treba, da so si ti kriteriji prav v zadnjem času zelo nasprotujoči in da je torej tisto, kar je za nekoga razvoj, za drugega nazadovanje; to pa otežuje proučevanje razvojne dejavnosti.

Na splošno moramo ugotoviti, da je razvojna dejavnost izredno zapletena, kar je lepo opredeljeno v Organizacijskem priročniku takole:³ »Težavnost razvoja je prav v tem, da se sredi spremembe obdrži red in da se sredi reda omogoča sprememba.«

Sicer pa je problematiko razvoja zgoščeno opredelil Oscar Lange⁴ takole: »Protislovja v sistemu terjajo spremembe, s katerimi pride do prilagajanja; ta prilagajanja pa povzročajo, da protislovja izginjajo. Toda prav te spremembe odpirajo pot novim protislovjem, ki zopet terjajo nove spremembe itd. Rezultat je ta, da celote nikoli ne morejo ostati v nespremenjenem stanju, stalno se morajo menjati. Spremembe pa vendarle nakazujejo določeno smer; predstavljajo proces razvoja.«

Razvoj ni premočrten in nosi s seboj veliko težav in tveganja. In kljub misli Dušana Čalića⁵: »Človek je že davno spoznal, da ima vsak razvoj tudi svojo negativno stran,« moramo vendarle priznati, da je razvoj sestavni del našega življenja, ki se mu v določenem smislu ne moremo izogniti in ki inla v svojem najglobljem smislu več pozitivnih kot negativnih posledic.

Tudi za organizacijo moramo reči, da je zelo širok pojem, kar lahko vidimo v opredelitvi, ki jo je postavil Ernest Dale:⁶ »Organizacija je sredstvo za doseganje postavljenih ciljev.« Tudi v opredelitvi organizacije, ki jo je podal Urwick⁷, se čuti mnogostranskost, saj je dejal: »Znanost o organizaciji obstoja na preseku diagonal kvadrata, ki ima naslednje stranice: tehnika, uporabna psihologija, ekonomika in družbenopolitične znanosti.«

Organizacijski razvoj ni enostavno seštevek organizacije in razvoja, temveč pomeni precej več, kar je razvidno tudi iz celovite opredelitve tega termina, ki sta ga podala Wendell L. French in Cecil H. Bell,⁸ ki pravita takole: »Organizacijski razvoj je dolgoročen napor, da se izboljšajo procesi odločanja in to še posebej s pomočjo učinkovitejšega in participativnejšega vodenja ter izboljšanja organizacijske kulture. Pri tem je še posebej poudarjena kultura formalnih delovnih skupin in vključitev posebnega strokovnjaka za spremembe. Prav tako se pri organizacijskem razvoju uporablja tako praksa kot teorija družbenih znanosti, vključno z raziskavami.«

V tej označitvi organizacijskega razvoja je še posebej poudarjena vključenost vseh članov organizacije v najpomembnejše organizacijske procese in

³ Org-manual: Metode i tehnike organizacije, Osnove organizacije 108, Zagreb, str. 18

⁴ Oscar Lange v knjigi: Radmila Stojanović, Veliki ekonomski sistem, Institut za ekonomska istraživanja, Beograd, 1970, str. 17

⁵ Dušan Čalić: Tehnični progres i privredni razvoj SFRJ, Ekonomika, Beograd, 1979, str. 40

⁶ Ernest Dale v knjigi: Vuksan Bulat: Teorija organizacije, Informator, Organizacija i ekonomika poduzeća, Zagreb, 1977, str. 64

⁷ Urwick v delu: Dušan Ristić: Organizacija dela kot znanstvena disciplina, Ekonomika, stručni časopis za samoupravno organizovanje, upravljanje i poslovodjenje sistemom udruženog rada, Beograd, št. 5/82, str. 24

⁸ Wendell L. French, Cecil H. Bell: Organization development, behavior science interventions for organization improvement, second edition, University of Washington, 1978, str. 74

naglašena pogosto objavljena misel Richarda Bekharda:⁹ »Ljudje podpirajo tisto, pri čemer so sodelovali, kar so pomagali ustvariti.«

V naši strokovni literaturi je sorazmerno zelo malo napisanega o organizacijskem razvoju. Prvi je o tem pisal Stane Možina¹⁰, ki je kratko poudaril: »Organizacijski razvoj je proces načrtovanja sprememb.« S tem je v zgoščenih oblikah podal vsebino tega pomembnega razvoja, po drugi strani pa nakazal pot našega nadaljnjega proučevanja.

Iz navedenih opredelitev je razvidno, kako sestavljen je pojem organizacijskega razvoja in iz kako različnih zornih kotov se ga označuje. Če smo že za razvoj in organizacijo ugotovili, da sta zelo zapletena in široka pojma, je pri organizacijskem razvoju ta zapletenost še večja.

Temeljne značilnosti in ugotovitve organizacijskega razvoja so naslednje:

- življenje vseh zaposlenih teži k temu, da ne zadovoljujejo samo osnovnih potreb, pač pa predvsem razvojne potrebe, kot so na primer: samospoštovanje, samokontrola in razvoj samega sebe;
- čimvišja stopnja usklajenosti interesov in želja posameznikov in skupin s predvidevanji in zahtevami organizacije;
- odpravljanje raznih oblik ukazovanja in podrejanja ter iskanje novih poti in rešitev iz kriznih stanj in splošne odtujenosti;
- spodbujanje medsebojnega sodelovanja, povezovanja in usklajevanja ter krepitev medsebojnega spoštovanja in zaupanja;
- razvijanje prvenstveno vseh človeških in tudi materialnih virov;
- vključevanje sodelavcev v odločitvene in druge pomembnejše organizacijske procese;
- poudarjanje dolgoročnosti, celovitosti, znanja ter raziskav pri proučevanju vseh organizacijskih problemov.

3. Vsebinski poudarki organizacijskega razvoja

Organizacijski razvoj je v določenem smislu protislovni pojem, saj razvoj teži k nenehnim spremembam. Organizacija s svojo potrebo po učinkovitosti pa k stalnosti in redu. Toda med tema dvema sestavinama organizacijskega razvoja je potrebno najti ustrezno razmerje oziroma ravnotežje. Pri usklajevanju te dvojnosti in iskanju prave mere pa se moramo izogibati različnim skrajnostim in upoštevati misel Heraklita:¹¹ »Prej je treba pogasiti prekomernost kot pa požar.« Tako nas lahko pretiravanje s spremembami pripelje do prehitrega razvoja, ki se dolgoročno izkaže kot neupravičeno ter s svojim neusklajenim delovanjem vodi celo k nazadovanju. Prav tako nas lahko po drugi strani pretirano vztrajanje na obstoječem hitro pripelje do tega, da usodno zaostanemo za okoljem in s tem do stanja, ko se je potrebno bojevati za obstanek. Uspešen organizacijski razvoj lahko zato temelji samo na primerni in uravnoveženi povezanosti razvoja in stalnosti. In v tem tehtanju prave mere in iskanju uravnoveženosti je eden najpomembnejših vsebinskih in bistvenih poudarkov organizacijskega razvoja. Reči pa je treba, da to ne pomeni iskanja nekega stalnega in idealnega ravnotežja, pač pa iskanje dinamičnega ravnotežja, ki ima svojo naravnost in smer v razvoj.

To dinamično ravnotežno stanje moramo iskati tudi v razmerju med starim in novim. Ne moremo se namreč pridružiti precej splošno uveljavljenemu stališču, da je vse, kar je starega, za odpad in da je vse dobro, kar je novega.

Novo ima sicer prednost, staro pa ustrezno vgradimo v delovanje. In tako se nam zdi ustrezno vprašanje (pa tudi pravičen odgovor), ki ga je postavil Vuksan Bulat:¹² »Ali lahko ukinemo vse elemente klasične organizacije? Zaenkrat ne.«

⁹ Richard Beckhard: Organization development, strategies and models, Addison – Wesley series on organization development, Massachusetts, 1969, str. 27

¹⁰ Stane Možina: Delovni cilji in uspešnost podjetja, Maribor, 1972, str. 19

¹¹ povzeto po Ekonomski politiki, Beograd, št. 1578, 28. junija 1982, str. 1

¹² Vuksan Bulat: Teorija organizacije, Informator, Organizacija i ekonomika poduzeća, Zagreb, 1977, str. 120

Vsebinske poudarke organizacijskega razvoja in njegovo povezanost s klasično organizacijsko teorijo smo prikazali na priloženi sliki 1. Na njej je prikazan premik oziroma zasuk od pojmov, ki so zavzemali osrednje mesto v klasični organizaciji, do pojmov, ki jih srečujemo in proučujemo pri organizacijskem razvoju. Če je bila v klasični organizaciji osnovna enota proučevanja posameznik in še to največkrat voditelj, je to sedaj skupina z vsemi različnimi medsebojnimi odnosi. Podobno je sedaj za organizacijski razvoj pomembno, kaj kdo zna, kakšne vrednote ima, kakšna so njegova hotenja, želje in potrebe, medtem ko je bilo za nekdanja organizacijska proučevanja pomembno, kdo je imel moč v skladu z organizacijsko strukturo, kdo je bil lastnik in kakšna je bila ta lastnina. V skladu z določili organizacijskega razvoja naj bi vladala med člani organizacije visoka stopnja enakopravnosti, medtem ko je bila v klasični organizaciji strogo izpeljana: nadarjenost in podrejenost. Za uspešno izvedbo organizacijskega razvoja so nadalje pomembni vsebinski poudarki na naslednjih pojmi: odprtost, dinamičnost, decentralizacija, kvaliteta, dogovor in sporazum, celovitost, spodbujanje, sinteza in humanizacija, ki pa so imeli v klasični organizaciji naslednje pole: zaprtost, statičnost, centralizacijo, kvantiteto, prisilo, delnost, omejevanje, analizo in tehnizacijo.

Slika nam torej prikazuje težnje in silnice pa tudi cilje, h katerim mora biti usmerjeno naše delovanje v okviru organizacijskega razvoja, ob hkratnem upoštevanju dinamičnega ravnotežja.

Seveda se do teh ciljev ne pride samostojno, pač pa je potrebna stalna aktivnost čimvečjega števila ljudi. Ta aktivnost se ne sme sproščati posamično in ločeno od ostalih ljudi, temveč mora temeljiti na medsebojnem povezovanju, sodelovanju in usklajevanju, kar predstavlja enega osrednjih vsebinskih poudarkov organizacijskega razvoja. V tem medsebojnem prepletenem delovanju in celovito združevalnih naporih ljudi obstaja ogromna energija in na tej vsebinski predpostavki temelji tudi celotna veda organizacijskega razvoja.

Poudariti moramo, da se organizacijski razvoj ne zadržuje samo v mejah humanizacije dela, zadovoljstva in združevanja posameznika v skupino, temveč teži k celovitemu razvoju osebnosti in kakovosti življenja z neposredno in celovito integracijo posameznika v organizacijo in družbo.

Z organizacijskem razvojem razširjamo prostor celovitega organizacijskega delovanja na vse pripadnike organizacije. To delovanje preide v resnično neposredno sodelovanje, ki vsebuje čim manj prisile, tem več pa zavestne aktivnosti, prizadevnosti, zavzetosti in vneme. Aktivnost ni enostranska, temveč mnogosmerna in je vključena tako v pripravljalne kot izvedbene in ocenjevalne dejavnosti. Med vsemi člani organizacije vlada ustvarjalna napetost, ki pa se sprošča z medsebojnim sodelovanjem in spodbujajočim tekmovanjem. V tem vzdušju, ki ga lahko imenujemo tudi tvorno sožitje in kjer obstaja pristna in neposredna soodvisnost in povezanost, ni prostora za tayloristično izoliranost. Tu tudi ni odtujenosti, ki tako usodno hromi delovno vzdušje in medsebojno povezanost v klasični organizaciji.

Za razumevanje vzdušja, ki vlada v organizacijskem razvoju, pa je zlasti pomembno, da med člani organizacije ni delitve na večino ali manjšino. Večina odločitev se sprejema s pomočjo soglasja, medsebojnega dogovarjanja in sporazumevanja. Nič ni izven dosega udeležencev organizacije ali nad njimi. Skratka, lahko rečemo, da v tem razvitem, človeškem vzdušju obstaja, živi in se razvija posebna oblika policentrizma, kjer se nič ne dogaja mimo subjektov organizacije in kjer vsak član deluje v smislu »prvega med enakimi.«

4. Organizacijski razvoj kot poseben pristop pri reševanju gospodarskih vprašanj

Organizacijski razvoj smo opredelili že z različnih zornih kotov, vendar se nam zdi vredno poudariti tudi stališče, da predstavlja ta specifičen razvoj tudi poseben pristop pri reševanju različnih gospodarskih vprašanj. Lahko bi tudi rekli, da kjerkoli opravljamo določene naloge ali dela, se le-ta lahko izvajajo s pomočjo različnih pristopov. Menimo pa, da predstavlja organizacijski razvoj s svojimi značilnostmi najbolj učinkovit in celovit pristop za uspešno opravljanje delovnega procesa.

Organizacijski razvoj je poseben pristop, lahko bi rekli tudi prijem, ki ni uporaben samo v neposredni proizvodnji, temveč je koristen tudi v zdravstvu, šolstvu, kulturi, skratka, povsod tam, kjer človek deluje. Kratko praktično uporabo organizacijskega razvoja kot posebnega pristopa pri proučevanju izboljšanja organiziranja bomo prikazali tudi pri snovanju razvoja naše regije.

Predvsem pa menimo, da je pomembno razumeti organizacijski razvoj kot dejavnost z dvema sestavinama. V strokovni literaturi o organizacijskem razvoju je namreč večkrat poudarjeno dejstvo, da se z njegovo pomočjo rešujejo problemi. Menimo pa, da je organizacijski razvoj v svojem bistvu nekaj več. Samo reševanje problemov ima namreč v sebi veliko mehanicističnega priokusa in pasivnega reagiranja. Te sicer čisto reakcijske sestavine organizacijskega razvoja moramo oplemenititi z dodatkom plus, tako da ima ta sestavina v svoji celoti naziv »reševanje problemov plus«. To naj pomeni, da bi golo, mehanicistično reševanje problemov dopolnili z ustvarjalnim delovanjem in tako probleme reševali na vedno višji ravni, vedno bolje in učinkoviteje.

Z vsebinskega stališča pa je seveda važnejša druga sestavina organizacijskega razvoja, ki je izrazito ustvarjalna in ima povsem akcijski značaj. Ta komponenta organizacijskega razvoja išče nova področja človekovega delovanja, išče rešitve, ki imajo za posledico še učinkovitejše izide. Druga, dinamičnejša sestavina, teži torej k odprtosti, iskanju, odkrivanju novega in raziskavam.

Kljub temu, da ima ta sestavina večjo težo in s tem večji poudarek v celotnem organizacijskem razvoju kot prva, pa le moramo reči, da sta obe sestavini med seboj povezani in da v svojem jedru obe težita k vedno boljšemu, vedno bolj učinkovitemu, vedno bolj človeškemu.

Za doseg teh ciljev pa moramo narediti še veliko. Vse prevečkrat pač ponavljamo, da moramo zadostiti vsem obstoječim potrebam in v tem se, na žalost, vrtimo samo v okviru prve sestavine organizacijskega razvoja. V naša mišljenja, rešitve in akcije bomo morali vključiti tudi drugo sestavino, ki zahteva ustvarjalen in s tem tudi selektiven pristop. S tem bi se izognili napakam, ko linearno in statično vzdržujemo in zadovoljujemo samo obstoječe potrebe, interese in stališča. Potrebe, interese, stališča in vrednote moramo torej nenehno izpopolnjevati in razširjati. V tem je bistvo, pa tudi težava tega novega pristopa.

Naj to razmišljanje sklenemo z mislijo Roberta H. Hayesa¹³, ki nekako sintetično izraža opisani novi pristop: »Osnovne stvari moramo delati nekoliko bolje in to vsak dan skozi dolgo časovno razdobje. To je na prvi pogled sicer enostavno, toda istočasno tudi težko.«

5. Možnosti uporabe organizacijskega razvoja pri razvoju Dolenjske in Bele krajine

V težkih gospodarskih časih razni apeli k izboljšanju ne pomagajo veliko, prav tako ni veliko koristi od pobožnih želja ali nedomišljenih akcij. Tudi od

¹³ Robert H. Hayes: Why japanese factories work, Harvard Business Review, julij-avgust 1981, str. 63

delnih in hitrih pristopov ne moremo pričakovati primernih rešitev za nako-
pičene težave v gospodarstvu in tudi na drugih področjih našega delovanja.
Učinkovito in uspešno se težave rešujejo samo z dobro zastavljenimi progra-
mi, s strokovno zasnovanimi projekti in dejavnostmi, ki celovito, sistematič-
no, dolgoročno in poglobljeno obravnavajo problematiko.

In v tem smislu moramo tudi na Dolenjskem in v Beli krajini zasnovati dol-
goročni strateški program razvoja. Ta program, katerega teoretična podlaga
bi bil organizacijski razvoj, bi nakazoval pota in načine, kako se približati raz-
vojnim dosežkom na Zahodu in na Vzhodu in kako jih v nekaterih elementih
tudi preseči. Bil naj bi izraz novih razsežnosti Dolenjske in Bele krajine, ki
mora okvire svojega delovanja postaviti na raven evropskih in svetovnih
meril.

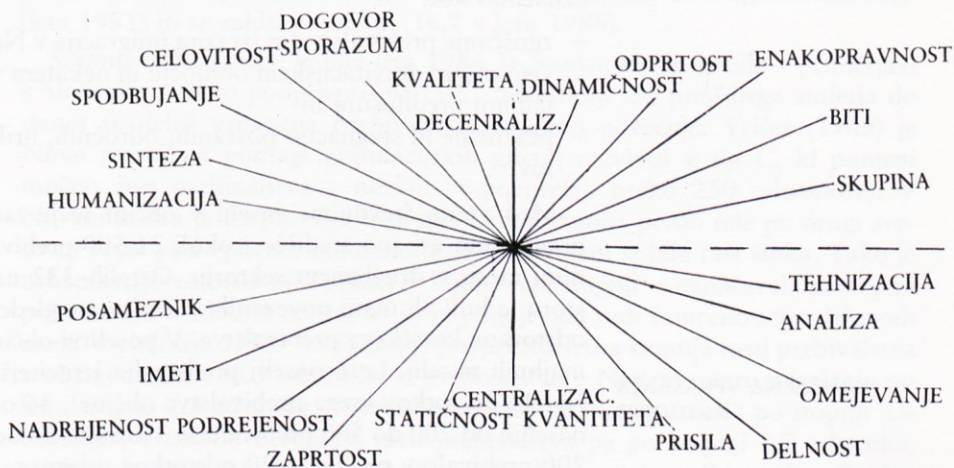
Program naj bi predstavljal izziv vsem prebivalcem Dolenjske in Bele kraji-
ne, še posebej pa tukajšnjim strokovnjakom, da sprostijo svoje ideje in zami-
sli, da se vključijo v ustvarjalno delo, skratka, da pristopijo k sedanjim in pri-
hodnjim veleznikom nenehnih sprememb.

Tako zasnovan program naj bi bil spodbujevalnik vseh Dolenjcev in Belo-
kranjcev. Prikazal naj bi tako vizijo, kakor tudi zahteve in naloge, ki jih
moramo brezpogojno izpolniti, da bi predvidene cilje dosegli.

Verjetno se večina nas strinja, da obstaja pri našem delu še precej rezerv.
Samo poiskati jih je potrebno in odpraviti. Pri tem pa ne imejmo utvar, da bo
to počel nekdo drug namesto nas.

Pota in rešitve za boljši jutri so torej v nas samih. Vsakdo od Dolenjcev in
Belokranjcev sam najbolje pozna svoja opravila in naloge, zato moramo imeti
v naši regiji pravzaprav nekaj nad 100.000 posamičnih programov; toliko
kolikor nas pač je. Vsak izmed nas naj bi dal svoj prispevek k temu, da bomo
na domačem in mednarodnem konkurenčnem boju boljši od drugih. Izkori-
stiti moramo, skratka, ogromno energije, ki jo imamo v naših glavah in ne
toliko moč, ki jo imamo v naših rokah. Ne bo lahko, toda vsekakor se bo
izplačalo. Držimo se torej znanega rekla, ki pomeni, da vsaka akcija ne pri-
naša sreče, toda ni sreče brez akcije! Naj dodamo le to, da nam je pri tem
organizacijski razvoj lahko dober pripomoček.

POLARIZACIJA KATEGORIJ MED KLASIČNO ORGANIZACIJSKO TEORIJO IN ORGANIZACIJSKIM RAZVOJEM

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 2/1990

Urbanizacija se kot zgodovinski in svetovni proces z razvojem družbeno-ekonomskih in človekovih aktivnosti spreminja. Dinamika urbanizacije je po svetu različna. Odvisna je od opaznih razlik v razvitosti posameznih dežel ter odnosov v načinu življenja med mestom in podeželjem. Od tod izhajajo tudi intenzivne migracije prebivalstva. J. P. Gibbs (1963) je pri urbanizaciji razlikoval procese koncentracije in dekoncentracije prebivalstva. Pojav je v industrijskih deželah razdelil v pet razvojnih stopenj: od faze močne koncentracije prebivalstva v mestih in depopulacije prebivalstva na podeželju do razseljevanja prebivalstva iz mest in nastajanje novega poselitvenega vzorca na »deželi« (countryurbanisation). Za manj razvite dežele velja, da se urbanizacija odraža v eksplozivni rasti mestnega prebivalstva, ki je nekajkrat večja od rasti skupnega števila prebivalstva. V razvitih deželah pa so oblike nadaljnega urbanega razvoja drugačne. Rast mestnega prebivalstva se giblje predvsem v okvirih dinamike rasti skupnega števila prebivalcev. Selitveni tokovi prebivalstva iz ruralnih območij v mesta postopno slabijo, krepí pa se preseljevanje v obmestna območja. Težišče urbanizacije se z vidika koncentracije prebivalstva, delovnih mest in stanovanjskih naselij prestavlja iz mest v primestne cone in podeželska območja. Tako se evropska obmestja od druge polovice šestdesetih let nahajajo v fazi impresivne metamorfoze. Industrializacija in suburbanizacija spreminjajo morfologijo in socialno-ekonomsko strukturo letih.

In v kakšni fazi urbanizacijskih procesov se nahajajo naselja občine Novo mesto? S pričujočim prispevkom želimo osvetliti novejšo spremembo, ki nastopajo v demografskem razvoju Novega mesta in ostalih naselij. Opozorili bomo na razlike med posameznimi območji, ki se pojavljajo v dinamiki urbanizacijskih procesov. Analiza procesov, ki jo kljub dokajšnji terminološki zmedí, številni avtorji označujejo kot suburbanizacijo, temelji na proučitvi demografskih sprememb in deloma selitvenih procesov.

Populacijski trendi naselij v novomeški občini kažejo sliko, ki jo lahko označimo kot:

- zgoščanje prebivalstva in izrazita imigracija v Novo mesto, naselja v njegovem ožjem gravitacijskem območju in nekatera naselja z izrazitimi primerjalnimi prednostmi in
- praznenje in stagnacijo obsežnih, odročnih, hribovitih in obmejnih predelov.

Med vsemi številnimi naselji v občini se je samo Novo mesto razvilo v pomembno urbano središče z okoli 21.500 prebivalci in okoli 20.600 delovnimi mesti v družbenem sektorju. Ostalih 332 naselij v izvenmestnem prostoru je bolj ali manj povezanih z zemljo, ne glede na to, da je v občini le 12 odstotkov kmečkega prebivalstva. V poselitvi občine prevladuje veliko število majhnih naselij. Le 6 naselij predstavlja izrazitejša poselitvena jedra (v njih živi 44 odstotkov vsega prebivalstva občine), 36 odstotkov prebivalcev živi v naseljih od 200 do 500 prebivalcev. V ostalih 88 odstotkih naselij velikosti do 200 prebivalcev pa živi le 20 odstotkov celotnega prebivalstva. Uveljavlja se težnja po disperzni poselitvi ob komunikacijskih koridorjih: kar vodi v zrašč-

čanje naselij. Takih naselij je 115. V njih živi 36.574 prebivalcev ali 66 odstotkov vsega prebivalstva občine. Analiza celotnega poseljenega prostora občine nam kaže močne razlike, ki so odraz obstoječe razporeditve delovnih mest. Očiten je razkorak v razvitosti med naselji, ki leže v 3–5 kilometrskem pasu ob Krki od Soteske navzdol. Tu je 263 naselij (74 odstotkov), v njih prebiva 85 odstotkov vsega prebivalstva občine, tu je 67 odstotkov vseh pozidanih površin, 95 odstotkov delovnih mest v družbenem sektorju in 98 odstotkov delovnih mest v terciarnih in kvartarnih dejavnostih. Vse to opozarja, da se je formirala močna »razvojna os« v dolini Krke, kjer povprečna velikost naselja šteje 469 prebivalcev proti 53 prebivalcem v »ostalem« delu občine, kar se seveda odraža v nižjih razvojnih potencialih večine naselij. Posledice vsega pa se kažejo v močni dnevni migraciji, deagrarizaciji in depopulaciji. Vasi so majhne in najmanj opremljene z manj kot 100 prebivalci. Teh je 220 (65,9 odstotka), med njimi je 160 (47,9 odstotka) vasi, ki v zadnjem desetletju izkazujejo izrazito nazadovanje števila prebivalcev. Pri tem moramo opozoriti na razmeroma visok delež višjih starostnih kontingentov (17 odstotkov), kar je še posebno značilnost odmaknjenih podeželskih naselij. Če vsem naseljem, ki ne izkazujejo lastne življenjske moči po vsej demografski »obnovi«, priključimo še 78 naselij, kjer število prebivalstva »miruje«, potem lahko zaključimo, da v 71 odstotkih naselij stopajo v ospredje vprašanja, ki zahtevajo praznenje 238 vasi v občini Novo mesto in s tem vprašljivost obstoja tega prostora (Ravbar, 1982).

Rast števila prebivalstva v občini je bila v zadnjih 20 letih nekoliko hitrejša od rasti prebivalstva Slovenije. Še posebej pa je bila rast prebivalstva najhitrejša med štirimi občinami dolenske regije. Leta 1961 je bilo v občini 52,4 odstotka prebivalstva regije in 2,85 odstotka prebivalstva Slovenije, leta 1971 54,6 odstotka prebivalstva regije in 2,87 odstotka prebivalstva Slovenije, leta 1981 56,6 odstotka prebivalstva regije in 2,94 odstotka prebivalstva Slovenije ter leta 1986 56,9 odstotka prebivalstva regije in 2,95 odstotka prebivalstva Slovenije. Naravna rast prebivalstva je dokaj umirjena in znaša okrog 6 odstotkov. Pač pa ima občina pozitiven migracijski saldo in je v zadnjih dvajsetih letih znašal okrog 5 odstotkov.

Za občino Novo mesto je značilna močna polarizacija vseh družbenih aktivnosti. V Novem mestu živi skoraj dve petini prebivalstva (36 odstotkov) občine. Toda v njem je več ko tri četrtine vseh delovnih mest (76,5 odstotka). Pomembnost Novega mesta v občinskem prostoru ilustrira indeks primarnosti (razmerje med največjim in drugim največjim naseljem v občini), ki znaša 16,6 (leta 1981) in se rahlo povečuje (16,7 v letu 1986).

Stopnja urbanizacije je bila leta 1986 36,9-odstotna in je bila v primerjavi s Slovenijo močno podpovprečna (50,1 odstotka). Od prejšnjega stoletja do danes se delež urbanega prebivalstva nenehno povečuje. Vrišer (1969) je Novo mesto na podlagi populacijskih gibanj razvrstil v tip C, ki pomeni močno rast prebivalstva v mestih (v povprečju preko 250 odstotkov). V Novem mestu je do pravega demografskega vzpona prišlo šele po drugi svetovni vojni pod vplivom industrializacije. Pred tem je bila rast šibka. Tako je urbanizacijo v novomeški občini – kljub nizki stopnji – označevala postopna polarizacija v edinem mestu, ki jo je pogojevala tudi koncentracija delovnih mest. V obdobju 1971–1981, ko je povprečna letna stopnja rasti prebivalstva v občini znašala 1,05 odstotka, je prebivalstvo v Novem mestu naraščalo po letni stopnji 2,5 odstotka. V primestnih naseljih Novega mesta po stopnji 2,4 odstotka, v ostalih območjih rasti prebivalstva pa po stopnji 1,7 odstotka, medtem ko je prebivalstvo v ostalem občinskem prostoru (ki predstavlja dve tretjini teritorija občine) prebivalstvo upadalo po letni stopnji – 1,5 odstotka.

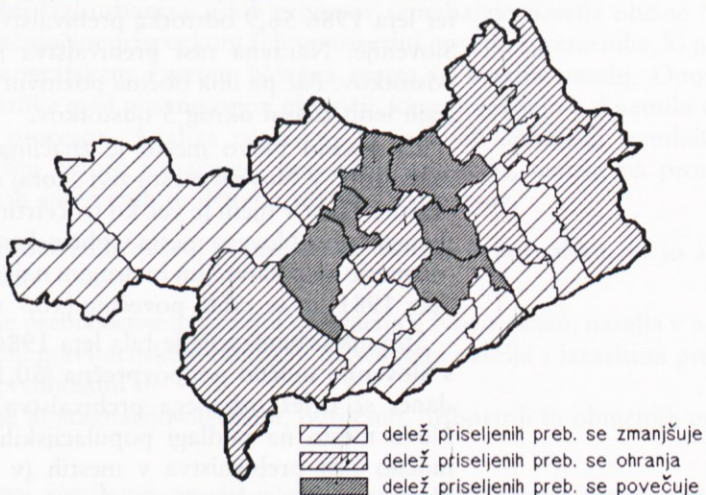
Po letu 1981 pa so se stopnje rasti v Novem mestu razpolovile (1,2 odstotka). V primestnih naseljih in ostalih zgostitvenih območjih (ki skupaj predstavljajo tretjino občinskega teritorija) pa ustalile na 1,8 odstotka oz. 9,7-odstotni letni stopnji. Pomembna je še ugotovitev, da se v območjih upadanja prebivalstva trendi približujejo stagnaciji (– 0,2 odstotka).

Koeficienti koncentracije, izračunani iz razmerij rasti mestnega prebivalstva in ostalih naselij, znašajo za prvo obdobje 1,23 (v Sloveniji 1,19), za drugo pa 1,04 (v Sloveniji = 1,05). Oba kazalca sta pomembna indikatorja za spremembo urbanizacijskih procesov. Medtem ko je Novo mesto do leta 1981 naraščalo za četrtno hitreje od vseh nemestnih naselij v občini, sta se rasti mesta in ostalih naselij skoraj izenačili, kar nakazuje proces suburbanizacije.

Demografske spremembe v naselitveni strukturi so v neposredni vzročni zvezi s selitveno mobilnostjo prebivalstva. Do leta 1981 se je število priseljenec gibalo v okvirih povprečnih rasti prebivalstva v mestih (2,2 odstotka) in ostalih naseljih (0,3 odstotka). Do 1986 je opazen močan zasuk, ko je število priseljenih v Novem mestu naraščalo le še po 0,7-odstotni letni stopnji, v ostalih naseljih pa po stopnji 2,2 odstotka. Še bolj drastične so spremembe pri priseljenih iz drugih občin RS in SFRJ, kjer je letna stopnja v Novem mestu padla iz 4,47 odstotka (v obdobju 1971/81) na 0,54 odstotka. V ostalih naseljih pa v enakem obdobju narasla od 0,1 na 1,25 odstotka. Število priseljenih se nadpovprečno povečuje v krajevnih skupnostih Straža, Prečna, Bučna vas, Otočec, Mali Slatnik in Stopiče (glej karto). Torej, v krajevnih skupnostih, ki koncentrično obkrožajo Novo mesto.

KRAJEVNE SKUPNOSTI V OBČINI NOVO MESTO

SPREMEMBE V SELITVENI MOBILNOSTI PREBIVALSTVA V OBDOJU 1971 - 1981

IGU, 1989

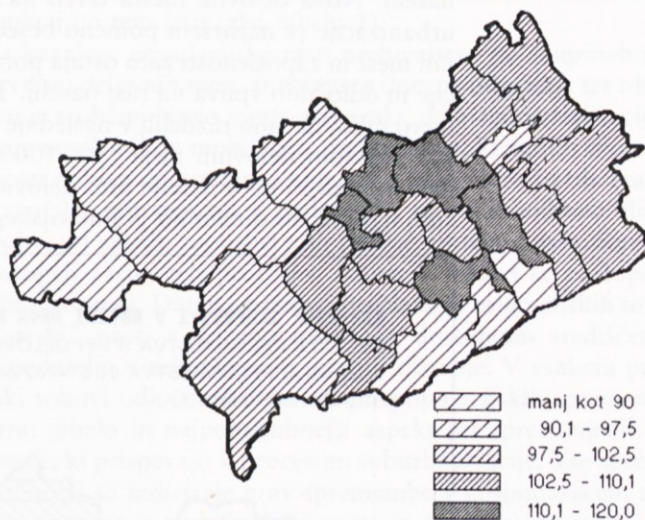
Kljub enakomernemu naraščanju prebivalstva v občini (indeks rasti prebivalstva v obdobju 1961/81 je bil 111, v obdobju 1971/86 pa 115,6) so znotraj občine velike razlike. Medtem ko je še leta 1981 živelo dve tretjini prebivalstva v območjih rasti, se je do leta 1986 ta delež povzpел na dobre tri četrtine (75,6 odstotka). Izrazito območje praznenja so Suha krajina in podgorjanske krajevne skupnosti (glej karto).

Marjan Ravbar

SODOBNA URBANIZACIJA
V OBČINI NOVO MESTO TER
POSLEDICE ZA PLANIRANJE

KRAJEVNE SKUPNOSTI V OBČINI NOVO MESTO

INDEKS GIBANJA ŠTEVILA PREBIVALSTVA V OBDOBJU 1981 - 1986

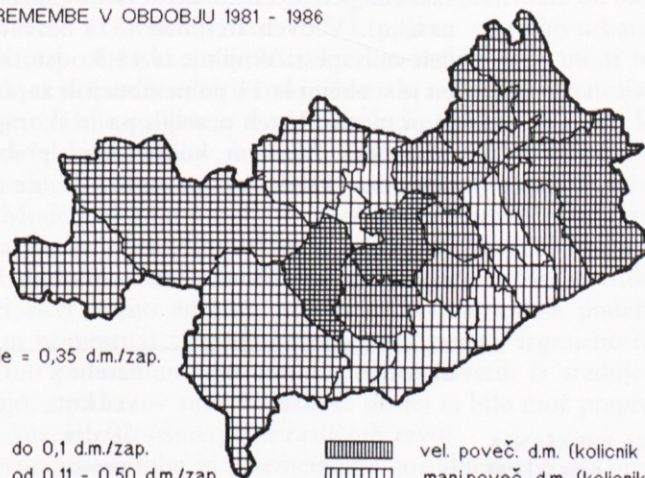
povprečje = 103,1

IGU, 1989

Po letu 1981 so se trendi iz sedemdesetih let spremenili v krškem hribovju (KS Škocjan in Šmarjeta) ter v KS Uršna sela, kjer je prebivalstvo prenehalo nazadovati. Dokončno pa se je tudi oblikovalo izrazito območje najintenzivnejše rasti v dolini Krke od Soteske – Dolenjskih Toplic do Otočca. Izrazit je tudi pas obmestnih krajevnih skupnosti z najintenzivnejšo rastjo prebivalstva, ki se razprostira v polkrogu od Prečne, preko Bučne vasi in Otočca do Stopič (glej karto).

KRAJEVNE SKUPNOSTI V OBČINI NOVO MESTO

RAZMERJE MED STEVILO DELOVNIH MEST IN ZAPOSLENIH 1986 TER
SPREMEMBE V OBDOBJU 1981 - 1986

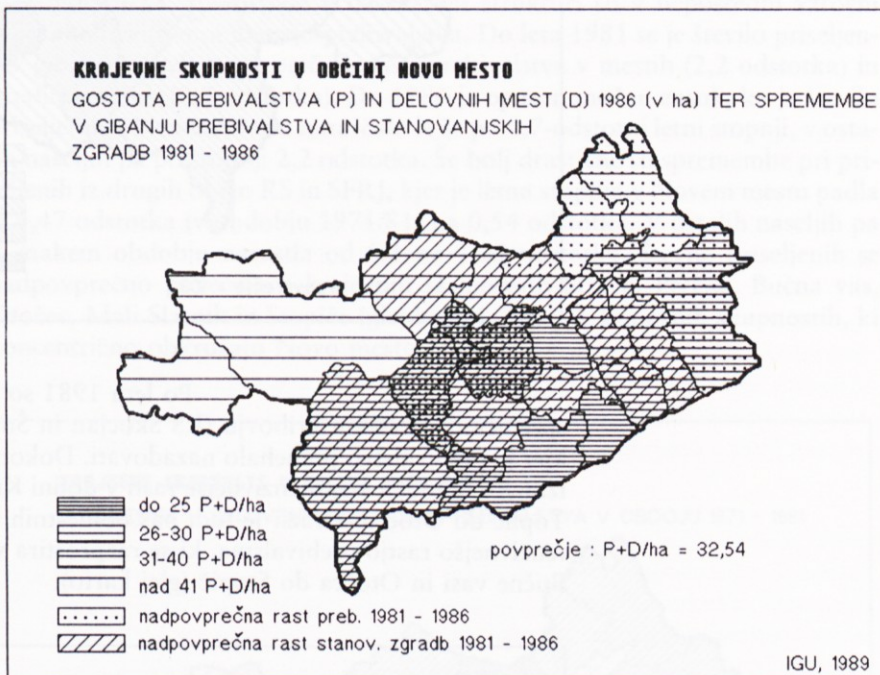

povprečje = 0,35 d.m./zap.

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 2/1990

IGU, 1989

Številni avtorji (Gosar – Mihevc, 1978; Vresk, 1987; Rohr, 1975) povezujejo proces urbanizacije z rastjo števila delovnih mest in zagovarjajo tezo, da so z intenzivnostjo rasti delovnih mest povezane tudi nove možnosti širitve naselij. Nova delovna mesta izven mestnih središč hkrati pomenijo prodor urbanizacije (v najširšem pomenu besede). Spremljanje gibanja števila delovnih mest in zaposlenosti zato ostaja pomemben indikator »vsebine« urbanizacije in odločilno vpliva na rast naselij. To hipotezo smo preverili v našem primeru tako, da smo razdelili v naslednje skupine: mesta, naselja s pomembnejšim številom delovnih mest (30–100 delovnih mest, 101–500 in nad 500 delovnih mest) ter v naselje brez delovnih mest. Tudi pri omenjenih skupinah smo ugotavljali dinamiko populacijskega razvoja.

V občini je bilo ob koncu leta 1988 v 72 naseljih 26.813 delovnih mest ali vsakem petem (22,5 odstotka). (Slovensko povprečje je v vsakem tretjem naselju). V dveh tretjinah (51) naselij prevladujejo manjši obrati z do 30 delovnih mest. V njih je le 11,3 odstotka vseh delovnih mest. Na drugi strani pa je v občini le 11 pomembnejših zaposlitvenih središč (z več kot 100 delovnimi mesti). V teh naseljih pa je skoraj tri četrtine vseh delovnih mest (71,2 odstotka). Medtem ko je delež prebivalstva v skupnem številu le 46,9 odstotka (1986), kar povzroča znatne migracije v zaposlitvena središča.

Tabela 1:

Povprečne letne stopnje rasti v mestih, naseljih z delovnimi mesti, centralnih naseljih in ostalih naseljih v obdobjih 1981/71 in 1986/81

obdobje	Novo mesto	naselje z več kot 50 del. mesti	ostala naselja	centralna naselja	ostala naselja
1981/71	2,47	2,41	– 0,08	2,24	– 0,11
1986/81	1,44	0,87	0,29	1,17	0,37

Tudi populacijska gibanja v teh skupinah naselij so podobna: Novo mesto in naselja z večjim številom delovnih mest (ki so takorekoč identična s centralnimi naselji) imajo podobne zakonitosti: Do leta 1981 letno rast nad 2 odstotka, ter postopno zmanjševanje na račun rasti v naseljih brez delovnih mest in drugih funkcij po tem letu (glej tabelo 1).

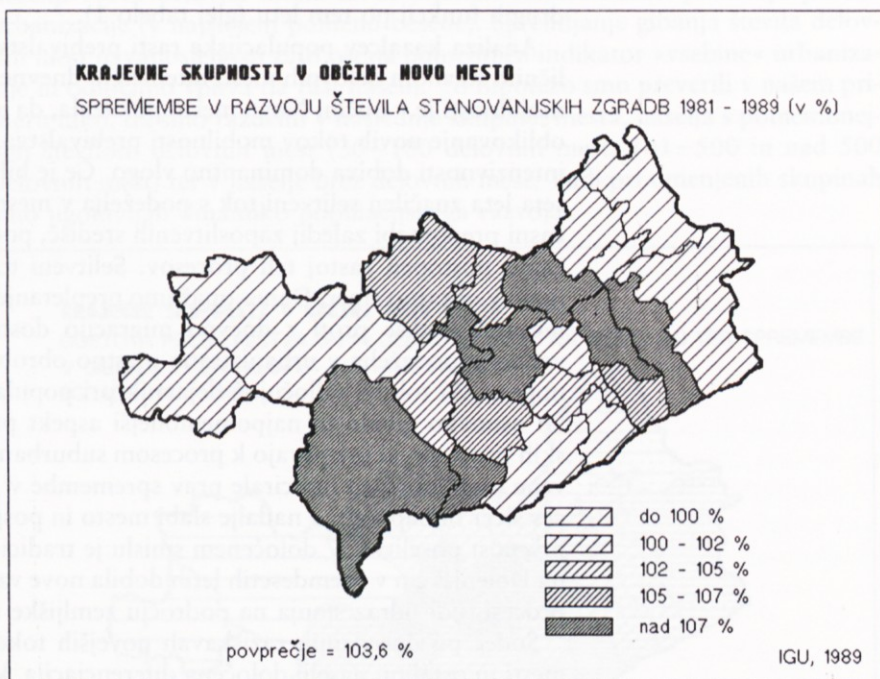
Analiza kazalcev populacijske rasti prebivalstva po skupinah naselij z različnim številom delovnih mest, intenziteta dnevne migracije ter obseg selitvene mobilnosti je v občini Novo mesto pokazala, da je industrializacija povzročila oblikovanje novih tokov mobilnosti prebivalstva, ki zaradi svoje dinamike in intenzivnosti dobiva dominantno vlogo. Če je bil še za šestdeseta in sedemdeseta leta značilen selitveni tok s podeželja v mesto in njihovo bližino ob istovrstni preobrazbi zaledij zaposlitvenih središč, potem v osemdesetih letih opazamo postopen zastoj teh procesov. Selitveni tokovi se postopoma spreminjajo v obratno smer. Danes opazamo prepletanje migracijskih tokov bodisi iz mestnih središč proti z dnevno migracijo dostopnim središčem, bodisi še vedno iz podeželja v urbanizirano mestno obrobje. V vsakem primeru pa so migracijski tokovi odločujoč dejavnik pri populacijskih spremembah naselij. So osnovno gibalno in najpomembnejši aspekt pri spremenjenih urbanizacijskih procesih, ki prispevajo k procesom suburbanizacije. Vse spremembe selitvene mobilnosti so indicirale prav spremembe v gospodarskem razvoju. Proces sicer ni napačen, a nadalje slabi mesto in pospešuje že tako pretirano razpršenost poselitve. V določenem smislu je tradicionalna razpršenost poselitve na Dolenjskem v osemdesetih letih dobila nove vzgibe. Menimo, da so opisani procesi tudi odraz stanja na področju zemljiške in stanovanjske politike.

Sodeč po dosedanjih raziskavah novejših tokov urbanizacije, poteka med mesti in ostalimi naselji določena diferenciacija, ki je rezultat dviga standarda in potrošnje, motorizacije in nadaljnje deagrarizacije ter spremenjene vloge nekaterih terciarnih dejavnosti (Vrišer, 1988). Upada tudi vloga mest. Namesto njih se je pomnožilo število najmanjših središč, ki združujejo industrijski obrat, krajevno skupnost, trgovino z osnovno preskrbo, osnovno šolo in morda kakšno obrt. Takšna naselja funkcijsko jačajo, prebivalstvo v njih pa narašča. Teh naselij je bilo v obdobju 1971/81 v občini 139, v obdobju 1981/86 pa 151. V naseljih s pozitivno demografsko rastjo je leta 1981 prebivalo 79,3 odstotka, leta 1986 pa 84,3 odstotka vsega prebivalstva občine. Razvoj odnosov med mesti in podeželjem že v veliki meri poteka v smeri zmanjševanja razlik. Pri tem ena in druga stran sprejemata od nasprotne določene sestavine in kvalitete, kar vodi k pojavu »ruralno-urbanega kontinuuma«, to je prostorske stvarnosti, kjer so razlike med mesti in podeželjem majhne, brez pomembnejših cenzur in z malo razlikami v materialni opreми.

Razvojne težnje se kažejo v večini zaledij slovenskih mest, kjer nastajajo nove podeželske naselbine, ki imajo urbani značaj in fiziognomijo podeželskega naselja. Predvsem so prednosti mest najbolj omajane zaradi ekoloških razmer. Moderne komunikacije in izboljšan promet ter ostala izgrajena infrastruktura omogočajo bolj razloženo poselitev. Proces, ki jih opazamo, so sicer šele v začetni fazi, vendar kažejo tendence nove »teritorialne delitve dela«, ki sicer krčijo agrarna naselja in krepijo ostala podeželska naselja (predvsem primestna) z ugodnimi bivalnimi pogoji, izgrajeno infrastrukturo ter dobrimi prometnimi zvezami. Zgledi, predvsem iz srednje Evrope, nas opozarjajo, a procesov suburbanizacije doslej ni bilo moč preprečiti niti omiliti kljub planskemu usmerjanju različnih ravni.

Družbene spremembe in spremembe v socialnem statusu prebivalstva povzročajo spremembe v načinu življenja. Ta pa se odraža v tem, da prebivalci pogosto niso zadovoljni niti z načinom bivanja v mestih niti v ruralnih območjih. Tako se obrobje mest pojavlja kot katalizator preobrazbe, ki ga v

naših razmerah pospešuje cena zemljišča, dobra prometna dostopnost (do delovnih mest in oskrbe) kot tudi boljše možnosti zadovoljevanja osebnih potreb (ljubiteljska obdelava zemlje).

Sočasno s fizično rastjo in spremembami socialno-ekonomske strukture naselij, ki so posledica močne mobilnosti prebivalstva, je za podeželje novomeške občine značilna predvsem intenzivna gradbena dejavnost pretežno prostostojećih hiš – mlajšega datuma z nizko gradbeno gostoto. Nizka bruto gradbena gostota (povprečje je 29,8 prebivalca na ha) ni značilna le za podeželje, marveč – presenetljivo – tudi na mestnem območju Novega mesta, kjer je le malo nad občinskim povprečjem – 33,9 prebivalca na ha. Največja gostota je v podgorjanskih krajevnih skupnostih: Uršna sela, Mali Slatnik, Podgrad in Dolž ter v krajevni skupnosti Prečna.

Nova poselitvena struktura, ki je posledica novejših urbanizacijskih procesov in pod vplivom samograditeljske dejavnosti, postopno oblikuje nekaj tipov novejša poselitve, ki jih lahko strnemo v naslednje skupine:

- zgostitve, zapolnitve praznih prostorov znotraj naselja;
- razvoj na obodu starega – strnjenega naselja tako, da postopno oblikuje koncentrična rast naselja;
- rast naselja vzdolž komunikacij kot razvoj podaljševanja naselij;
- razvoj med dvema – ali več – naselji kot postopno nastajanje aglomeracije;
- razvoj ob starejšem naselju, vendar na novi, strnjeni, planirani lokaciji (Ravbar, 1988).

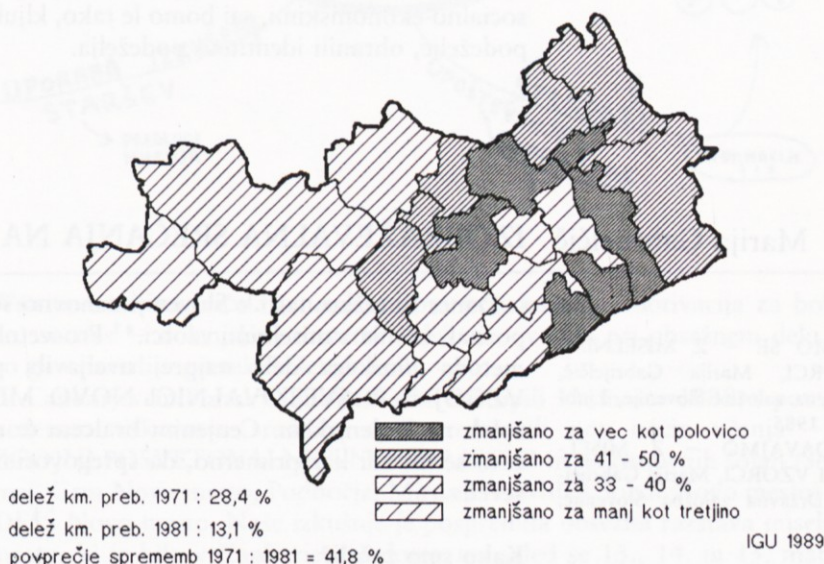
Zaradi spremenjenih funkcij in novih dejavnosti postaja primestni prostor ekološko ogrožen, saj prevzema poleg tradicionalne kmetijske in gozdarske vloge ter »izravnalnih« funkcij, kot so oskrba z vodo, varstvo naravne in kulturne dediščine, rekreacija, sedaj nove – povečane – bivalne funkcije. Prav zato podeželje postaja v socialnem in ekonomskem pogledu neenotno, brez jasno začrtane meje z mestom. Razvija se še vedno neplansko, od nasprotij

proti kontinuumu s tekočimi prehodnimi fazami. Razvojne oblike podeželja so večstranski pojav pretežno enodružinskih hiš, ki se formalno odražajo kot ekonomske spremembe, spremembe v prebivalstveni strukturi ter spremembe v načinu življenja. Prebivalstvo se je v podeželskih naseljih z večjim številom (nad 100) delovnih mest v zadnjih petnajstih letih povečalo za tretjino, tudi na račun priselitev. Intenzivna gradbena aktivnost je spreminjala historično fiziognomijo naselij. S prostorskim razrastom se spreminjajo tudi funkcije naselij (spalna naselja) in skupaj z njo še socialno-ekonomska preobrazba avtohtonega prebivalstva. Delež kmečkega prebivalstva se je v zadnjem desetletju znižal za polovico in v naseljih z nad 100 delovnimi mesti dosega 1,5 odstotka, v Novem mestu pa 0,5 odstotka.

Uporabljena literatura

1. Gibbs, J. P., 1963: The Evolution of Population Concentration, Economic Geography, Vol. 39, No 2, str. 119–129.
2. Gosar L., Mihevc P., 1978, Procesi urbanizacije v SR Sloveniji, Urbanistični inštitut, Ljubljana, str. 2–76.
3. Kokole Vl., 1971, Urbani sistem SRS, Urbanistični inštitut SRS, str. 125, Ljubljana
4. Ravbar M., 1988: Novejši razvoj naselij v Radovljiški kotlini, Sbornik praci Československe Akademie ved Geograficky ustav, Brno, str. 135–153.
5. Ravbar M., 1982: Vprašanje razvoja podeželskih naselij v občini Novo mesto. Geographica Slovenica 13, Ljubljana, str. 139–147.
6. Rohr H. G., 1975: Der Prozess der Industriesuburbanisierung – Ausprägung, Ursachen und Wirkung auf Entwicklung des suburbanen Raumes. Veröffentlichungen der Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover, str. 81–121.
7. Vresk M., 1987: Polarizacijski efekti urbanizacije Istre, Radovi 22, Zagreb, str. 43–53.
8. Vrišer I., 1969: Mala mesta v Republiki Sloveniji, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Ljubljana, str. 63.
9. Vrišer I., 1988: Policentriem v Sloveniji, IB – revija za planiranje XXIII, št. 5. Ljubljana, str. 129–147.

KRAJEVNE SKUPNOSTI V OBČINI NOVO MESTO
SPREMEMBE V RAZVOJU KMEČKEGA PREBIVALSTVA 1971 - 1981

Razvojni procesi na podeželju odražajo preobrazbo predvsem v sferi bivanja (in oskrbe) ter proizvodnje v naseljih z močnimi urbanizacijskimi procesi. Pomembno je zlasti, da opazamo spremembe tako v historičnem jedru naselja, na obrobju kot tudi v odrptem prostoru. Del nekdanjih kmečkih gospodarstev ostaja neizrabljen oz. spreminja svojo funkcijo. Opazno je tudi izseljevanje avtohtonega prebivalstva (na rob naselja). Naraščajoči promet, zastarela gradbena substanca, povezava z visokimi komunalnimi vlaganji, pomanjkanje sodobnih servisnih dejavnosti so močno degradirali jedro nekdanjega vaškega središča, kjer je zaradi priseljencev – »tujcev« oslabiljena še krajevna pripadnost, ki prav tako zmanjšuje atraktivnost krajevnega jedra in pospešuje mestni način življenja ne le priseljenega, temveč tudi avtohtonega prebivalstva. Povezanost z zemljo pojema, saj jo prebivalstvo uporablja le kot dodatni vir (ljuditeljska obdelava, vrtničkarstvo) in ima tudi fizionomske učinke v močnem drobljenju parcel.

Brez dvoma ostaja še vrsta konfliktnih razmer v primestnem prostoru, ki čakajo podrobnejših raziskav in družbenih razrešitev. Poleg izboljšanja stanovanjskih razmer v središčnih območjih, stabilizacije razvoja v novih poselitvenih površinah, ohranjanju raznovrstnosti kmetijske proizvodnje, sanacije ekoloških razmer v industrijskih obratih, je predpogoj za ekonomski obstoj

obmestja (in podeželja) izraba njegovih naravnih potencialov, saj je tu lažje kot v mestu ponovno upoštevati sistem »krožnega gospodarstva«, ki se prične s pridobivanjem energije v kmetijstvu (biomasa, uporaba neizkoriščene toplote), kjer je bila v zadnjih letih opravljena vrsta uspešnih raziskav. Enostavneje kot v mestih je možno tukaj namestiti različne toplotne črpalke in sončne kolektorje. Ravnanje z odpadki je na podeželju enostavnejše: koncentracija je manjša, pa tudi z uvedbo sortiranja jih je večji del možno kompostirati (če že ne v samem gospodinjstvu, potem pa prav gotovo v neposredni bližini obdelovalnih površin). Podobne ugotovitve veljajo tudi za oskrbo z vodo, saj sedanja usmeritev regionalizacije z velikimi centralnimi sistemi ter kemizacija tal še dodatno pospešujeta propadanje manjših vodnih virov, ki bi jih bilo moč ohranjati z ustrežnejšo kmetijsko izrabo in strožimi ukrepi varstva. Problem razvoja primestnega prostora pa v nobenem primeru ne kaže posploševati. Vsako naselje je za sebe »genius loci«. Zato je potrebno pri predvidevanjih njihovega razvoja upoštevati predvsem prepletenost ekoloških komponent s socialno-ekonomskimi, saj bomo le tako, kljub vnašanju urbanih elementov v podeželje, ohranili identiteto podeželja.

Marija Gabrijelčič IZOBRAŽEVALNA SREČANJA NA DOLENJSKEM

¹ UČIMO SE – Z MISELNIMI VZORCI, Marija Gabrijelčič, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1985
PREDAVAJMO – Z MISELNIMI VZORCI, Marija Gabrijelčič, Državna založba Slovenije, 1988

Danes bi težko našli v Sloveniji osnovno šolo, kjer učitelji in učenci ne bi poznali učenja z miselnimi vzorci.^{*1} Prosvetni delavci seveda vedo, da se je ta metoda umskega dela najprej uveljavila pri pedagoških obravnavah v VZGOJNI POSVETOVALNICI NOVO MESTO in v nekaterih osnovnih šolah na Dolenjskem. Cenjenim bralcem te revije pa najbrž to še ni znano, zato se mi zdi kar primerno, da spregovorim o tem – z ustreznimi podatki seveda.

Kako smo začeli?

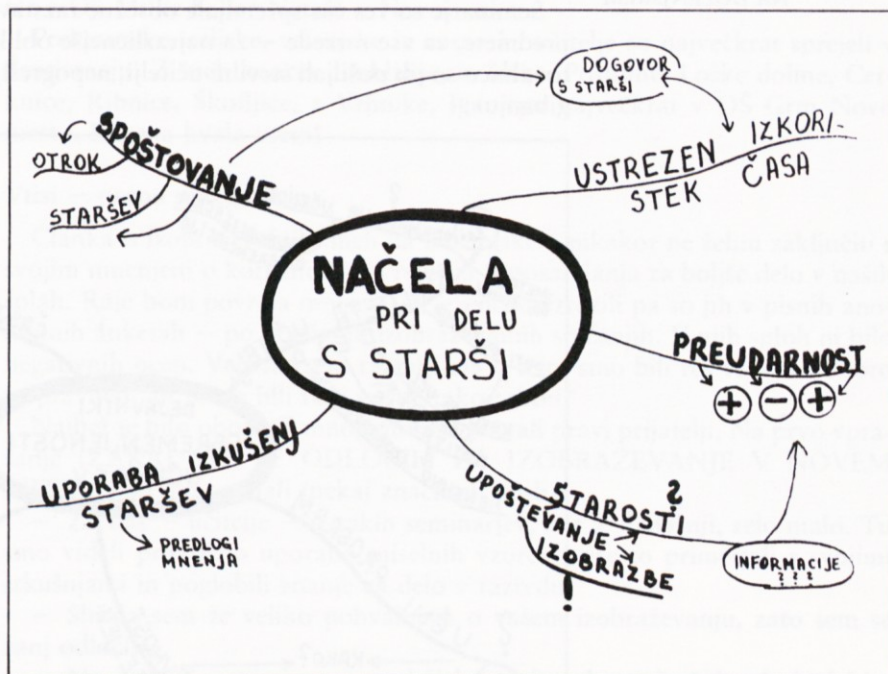
Prve začetke drugačnega učenja in razmišljanja nam je posredovala ljubljanska TV, spomladi 1980. Avtor oddaje, angleški psiholog in svetovalec Tony Buzan, nam je v slikovitem prikazu ponudil najnovejše izsledke o delovanju leve in desne možganske polovice, o možganskih vzorcih in o najprimernejši metodi učenja, ki delovanju naših možganov najbolj ustreza, o miselnih vzorcih. (To je tak zapis učne snovi, pri katerem so združeni številni dejavniki, ki krepijo spomin in na podlagi katerih lahko ustvarimo zelo učinkovit sistem zapiskov. Naslov – temeljno misel – zapišemo v sredino lista, potem pa širimo svoj zapis v vseh smereh. Tako dograjujemo rastočo in organizirano strukturo, sestavljeno iz ključnih besed in ključnih podob. Barve, puščice, diagrami, izvirne podobe, tiskane črke (različno velike), klicaji, vprašaji in druga znamenja pa še dodatno pomagajo našemu spominu, da lahko priključimo podatke iz »skladišča«, kadar je to potrebno).^{*2}

Televizijsko serijo je pospremila tudi knjiga DELAJ Z GLAVO (Tony Buzan, DDU Univerzum Ljubljana, l. 1980), tako da je bilo že možno začeti učiti se »po novem«.

Za vsako učno metodo pa velja, da jo je treba najprej temeljito (teoretično) spoznati in potem preizkusiti na »lastni koži«, odkriti njene prednosti in morebitne pomanjkljivosti. Pa tudi to še ni dovolj! Novost nas mora navdušiti. Če ni tako, je bolje, da se ne silimo z njo, ker ne bo učinka. Za učitelje

² KNJIGA O MOŽGANIH, Peter Russell, DZS – 3. natis

velja to še bolj. Nemogoče ja namreč navdušiti druge ljudi (n. pr. učence ali kolege v šoli), če ni lastne zagnanosti in veselja – motivacije.

Marija Gabrijelčič
MISELNI VZOREC

Vsa ta osnovna načela (znanje, lastno preizkušanje, motivacija za boljše delo) so nas – dolenjske prosvetne delavce – vodila pri obsežnem delu, ki smo ga opravili v preteklih šestih letih.

V Cankarjevem domu v Ljubljani smo nastopili 12. marca 1985; v povsem zasedenem tiskovnem središču smo predstavili nov način učenja – v VZGOJNI POSVETOVALNICI NOVO MESTO in na osnovnih šolah (Šentjernej, Grm Novo mesto, Podbočje, Mirna Peč, Milka Šobar Novo mesto) ter v DEŠŠ Novo mesto. Naše izkušnje je pospremila obsežna razstava miselnih vzorcev, ki je bila v Cankarjevem domu na ogled še 13., 14. in 15. marca. Knjiga vtisov, ki jo hranimo za spomin, je izražala zanimanje, navdušenje, a hkrati obžalovanje, da naša razstava ni ostala na ogled še več dni.

Nadaljevanje dela

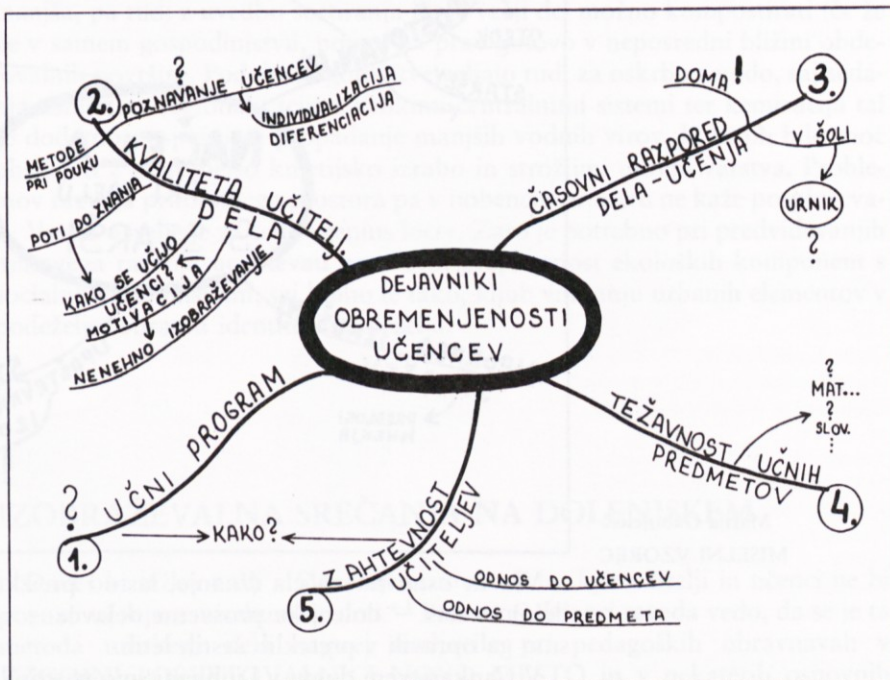
Časopisi, radio in naša poznejša televizijska oddaja (posneta v februarju 1986 v Novem mestu, Šentjerneju in v Metliki) so pospešili prihajanje osnovnošolskih učiteljev, ravnateljev in svetovalnih delavcev iz vse Slovenije k nam – na Dolenjsko.

Najprej so obiskovali celodnevne seminarje o miselnih vzorcih; ti so navadno potekali v Domu JLA, v kinu Krka, nekajkrat v Zavarovalnici Triglav, celo v Metropoli – kjer smo pač dobili prostor za 40 do 50 udeležencev. Prijavljali so se celjski, velenjski, kranjski in v velikem številu zlasti ljubljanski učitelji. Prihajali so z avtobusi in ostajali po ves dan v Novem mestu, ki ga prej (tako so pogosto pripovedovali) še poznali niso dobro.

Sčasoma pa smo v pogovorih z učitelji in s pedagoškimi svetovalci enot Zavoda RS za šolstvo iz vse Slovenije ugotovili, da bi bilo dobro učiteljem najprej pokazati nov način dela kar z učenci v razredu, potem pa v seminarju predelati še teoretična vprašanja, težave in pozitivne učinke pravilne rabe miselnih vzorcev. To se je na Dolenjskem pač dalo, saj so zrasle prve izkušnje prav pri nas. Nekaj učiteljev v osnovnih šolah je postalo že pravih »mojstrov« za

miselne vzorce (v Šentjerneju, Mirni Peči, Dolenjskih Toplicah, Žužemberku, na grmski in šmihelski šoli v Novem mestu in še bi morala naštevati).

Seminarje so ves čas spremljale obsežne razstave miselnih vzorcev – za vse predmete, za vse razrede – za najrazličnejše oblike pouka. V Vzgojno posvetovalnico so jih pošiljali številni učitelji, nepogrešljivi sodelavci v »Buzanovem gibanju«.

Marija Gabrijelčič
MISELNI VZOREC

Prvi avtobus ljubljanskih učiteljev smo po tej novi zamisli sprejeli 23. aprila 1985 v OŠ Grm Novo mesto in v Vzgojno posvetovalnici, zadnjega (do sedaj) pa »odpravili od hiše« v torek, 17. aprila 1990.

Vmes se je v petih letih zvrstilo več kot tisoč učiteljev, iz vseh krajev Slovenije ter iz Trsta in Gorice. V posebno veselje pa si štejemo to, da so si tržaški profesorji in dijaki UČITELJIŠČA ANTON MARTIN SLOMŠEK izbrali za maturitetni strokovni (2-dnevni) izlet v letu 1987 našo Dolenjsko, hospitalirali pri pouku v OŠ Šentjernej, prav tam sodelovali še na seminarju o miselnih vzorcih ter si ogledali Pleterje, Kostanjevico, Prežek, Gracarjev Turn in Novo mesto (zvečer pa seveda Otočec). Za vodiče po teh krajih smo bili kar mi sami – organizatorji izobraževanja. (Ali je treba ob vsem tem celodnevnom delu »za narodov blagor« pripisati, da smo delali zastonj več dni? In da so vrli Šentjernejci tudi s kosilom in z malico postregli brezplačno...).

Tudi ljubljanski absolventi oddelka za pedagogiko na FF so prišli z dr. Francetom Strmčnikom na zaključno strokovno ekskurzijo – v Šentjernej (10. maja 1989). Spoznali so pouk z miselnimi vzorci v različnih razredih, teorijo o tem in se še posebno zanimali za delo diplomiranih pedagogov v osnovnih šolah.

Vseh teh veselih (in zelo napornih) dni nisem prikazala še v nobenem časopisu, reviji ali drugačnem sporočilu za javnost. Podatki so shranjeni le v mojem »osebnem arhivu« doma, vodstva dolenjskih šol pa imajo zapisana vsa ta izobraževalna srečanja v svojih letnih poročilih. Vseh datumov in ur ter števil učiteljev iz posameznih regij ne naštevam zato, ker bi cenjeni reviji s tem odvzela preveč prostora, a tudi bralcem, ki niso prosvetni delavci, bi se te nadrobnosti zdele verjetno nepotrebne.

Poleg OŠ Grm in OŠ Šentjernej (obe sem tu že nekajkrat omenjala) so gostoljubno sprejeli ljubljanske učitelje še v OŠ Baza 20 v Dolenjskih Toplicah ter v OŠ Milke Šobar-Nataše v Novem mestu.

Prekmurske, celjske, velenjske in zasavske učitelje so največkrat sprejeli v Šentjerneju. Z vseh koncev Ljubljane, iz Idrije, Postojne, Loške doline, Cerknice, Ribnice, Škofljice, z Vrhnike, Iga... pa največkrat v OŠ Grm Novo mesto. Iskrena hvala vsem!

Vtisi — ocena našega dela

Članka o izobraževalnih dneh na Dolenjskem nikakor ne želim zaključiti s svojim mnenjem o koristnosti tovrstnega usposabljanja za boljše delo v naših šolah. Raje bom povzela mnenja udeležencev. Izrazili pa so jih v pisnih anonimnih anketah — po končanih izobraževalnih srečanjih. V njih sploh ni bilo negativnih ocen. Večkrat sem razmišljala o tem: smo bili res vsi tako dobro pripravljeni ali pa so bili naši gostje tako takti?

Najbrž je bilo oboje. Z mnogimi smo postali pravi prijatelji. Na prvo vprašanje (ZAKAJ STE SE ODLOČILI ZA IZOBRAŽEVANJE V NOVEM MESTU?) so odgovarjali (nekaj značilnih misli):

- Za nas — učitelje — je takih seminarjev, kot je današnji, zelo malo. Tu smo videli **praktično** uporabo miselnih vzorcev, vse to primerjali s svojimi izkušnjami in poglobili znanje za delo v razredu.

- Slišala sem že veliko pohvalnega o vašem izobraževanju, zato sem se zanj odločila.

- Na izobraževanje so me poslali kot delegatko naše šole, da bi lahko potem povedala o delu tudi sodelavcem, ki bi še naprej in morda več uporabljali miselne vzorce tudi pri nas.

- Videti, slišati, doživeti, spoznati kaj novega, da bo moje delo boljše, kar naj bo seveda v prid otrokom. Med učitelji je najslabša **dolgočasna okostenelost**.

- To je bila odločitev šole. Ob zaključku seminarja pa lahko rečem, da sem veliko pridobila, čeprav z miselnimi vzorci v razredu že precej dolgo delamo.

- Zaradi želje, da bi spoznala novo učno metodo. Zdaj pa sem spoznala še nove ljudi, dobila nove ideje in ustrezno spodbudo — motivacijo.

- Prebrala sem vaše knjige in sem vse želela videti »v živo«.

Na drugo vprašanje (KAJ STE PRIDOBILI V TEH URAH?) so vsi udeleženci najprej pohvalili pouk — uro, pri kateri so bili navzoči, in seminar, na katerem so aktivno sodelovali.

Nekaj njihovih mnenj:

- Podoba o miselnih vzorcih je jasnejša. Še bolj sem navdušena in trdno odločena, da bom še vnaprej (upam tudi, da bolje) delala z učenci.

- Določene stvari sem osvežila, nameravam še več in bolje delati v praksi.

- Bilo je čudovito. Otroke bi bilo treba naučiti učiti se z miselnimi vzorci.

- Poglobila sem znanje, razrešila nekaj nejasnosti, ki jih prej nisem mogla, in dobila nove ideje.

- Delo v razredu me je navdušilo; rada bi svojim učencem nudila kaj podobnega. Ves čas sem jih imela pred očmi.

- Pridobila sem veselje in željo po tem, da bi o miselnih vzorcih zvedela še več ter jih približala tudi učencem.

- Veliko.

- Polno novih idej za nadaljnje delo.

In tretje (VAŠI VTISI?)

– Zelo lepi. Hospitacijska ura – odlična. Nanašala se je na vaše teoretično delo oziroma predavanje. Navdušena sem nad miselnimi vzorci.

– Odhajam obogatena.

– Posebno mi je ugajal potek seminarja – kako iz besedila »izluščiti« bistvene, ključne besede. Nasploh je bilo predavanje zanimivo in poučno, spodbudno za nadaljnje delo.

– Strokovnost, ubranost, iskrenost; zanimivo je bilo prisluhniti vašim izkušnjam iz prakse.

– Od začetka – lepega sprejema in prijaznosti tov. pomočnice – do prijetnega vtisa pri hospitacijski uri. In nazadnje z vami, ki ste nam osebno, na prijeten način pokazali delo z miselnimi vzorci.

– Za učitelje so včasih organizirana predavanja, ki so pod našim nivojem in nas žalijo. Zato sem danes še bolj vesela, ker vem, da pot v Novo mesto ni bila zaman.

– Zelo dobri.

– Čudoviti!

– Hvala!

Tako so pisali (zahtevni) ljubljanski učitelji v anonimni anketi (17. aprila 1990).

Za dodatek – še nekaj »malenkosti«

Ker smo tudi učitelji samo ljudje, bi za konec pripisala, da tudi jemo, pije-mo, radi kaj lepega kupimo ali pa vsaj pogledamo. Zato smo po čisto človeški »maniri« izkoristili pozne popoldanske ali celo večerne ure številnih strokov-nih ekskurzij tudi za spoznavanje naravnih lepot in kulturnih znamenitosti naše Dolenjske. Ob takih priložnostih smo vselej poiskali dobro (pa ne pre-drugo!) gostilno, da bi ne delali sramote dolenjskemu turizmu in gostinstvu; pripravili skromno kulturno-zgodovinsko ekskurzijo ter nakupe v Labodu (lepe bluže – v prosveti smo skoraj same ženske!) in v Novoteksu. Celotno ponudbo torej – ne le novo metodo učenja.

Šele zdaj, po več letih, se lahko pisno zahvalim (ustno sem se že) prijaznim prodajalkam v Novoteksu (v bršljski tovarniški trgovini).

Kar 50 nakupa željnih kolegic iz ljubljanske prosvete sem pripeljala pred tovarniško trgovino, a šele okoli sedmih zvečer, pustega novembrskega dne, leta 1986. Namesto da bi utrujene prodajalke zaklenile »štacuno« in šle domov, so nas nadvse lepo sprejele. Potem pa izjemno veliko prodale in vsi smo bili srečni. Zaradi vseh teh »malenkosti« so ljubljanske učiteljice še dolgo hvalile naš Novoteks, Novo mesto in Dolenjce nasploh.

Iz filma *Veter v mreži*

*Umetniki iz Ljubljane ob prihodu na novomeški Glavni trg: Jakopič (Boris Kralj) in Dorotej (Renato Jenček), v ozadju Schweiger (Ivo Godnič)**

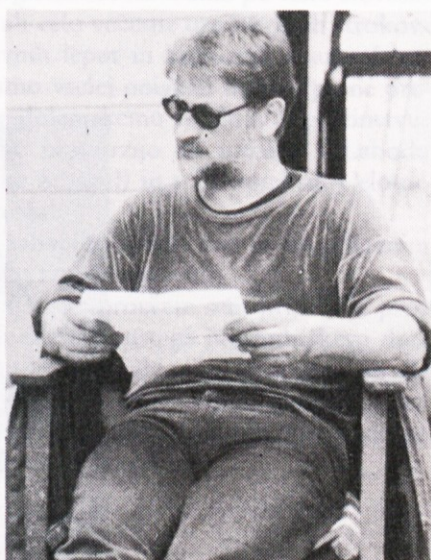

Iz filma *Veter v mreži*

*Dolenjski visokošolci ob odprtju umetniške razstave v Novem mestu leta 1920: Pavle Zorc alias Bogo Temply (Branko Šturbej), (Primož Ranik), Karel Dernovšek, Andrej Vrezec alias Anton Podbevšek (Robert Prebil)**

DRAŽLJIVI VIDIKI TRAJANJA

Pogovor s filmskim režiserjem Filipom Robarjem-Dorinom

Filip Robar-Dorin se je rodil 1940. leta v Boru. Šolal se je v Novem mestu, na ljubljanski univerzi je študiral filozofijo in književnost, študij filma pa opravil na Columbia Collegeu v Chicagu. Je avtor več dokumentarnih in igranih kratkih in dolgometražnih filmov, najbolj opaženi pa so bili: *Jonov let*, *Sence bližnjih prednikov*, *Opre Roma*, *Ovni in mamuti*, *Veter v mreži*. Prejel je več nagrad, med njimi Grand prix Mannheim 1985 in Prešernovo nagrado 1990.

RAST – Po vašem dosedanjem filmskem delu bi se dalo sklepati, da vas najbolj privlači dokumentarna moč filma. Vam ponuja izhodišče za umetniško in hkrati moralno-socialno angažiranost, individualno kot tudi družbeno?

ROBAR – V vašem vprašanju izrazito izstopa neobičajna sintagma »dokumentarna moč filma.« Ne da bi se izgubljal v semantičnem dlakocepstvu, saj je razvidno, kaj želite s tem povedati, ampak svojemu analitičnemu umu sem

dolžan prepustiti takšno slastno sintagmico, v kateri so pravzaprav vsi trije deli, vse tri besede, enakovredne. Če vas prav razumem, ne gre za tržno moč filma, niti za njegovo manipulativno ali slepilno, propagandno, subverzivno ali ne vem kakšno moč filma, temveč za dokumentarno. Tudi moč dokumentarnega filma pomeni nekaj drugega. Dokumentarna moč filma predpostavlja nekakšno moč, ki jo je potrebno le še natančneje opredeliti, klasificirati, nemara izmeriti. V kontekstu vašega vprašanja je ključna beseda vendarle dokument, dokumentaren. Leksični, izvirni pomen latinske besede documentum je: 1. primer, vzor, zgled, 2. dokaz, 3. opomin, svarilo. Zanimivo, mar ne?

RAST – Kako so ti pomeni vključeni v vaše pojmovanje filma?

ROBAR – Vsi trije pomeni kot naročeni sovpadajo z mojim osebnim vide-njem filma in narekujejo poseben »modus operandi« pri realizaciji oziroma objektivizaciji sveta skozi film. Vsaka poštena osebna umetniška pot je pot odkrivanja in pričevanja o svetu in odnosih, je celovita človekova – ustvarjal-čeva angažiranost v življenju. Saj drugačne ustvarjalnosti sploh ne poznam. So bolj ali manj uspešne, bolj ali manj posrečene, električne ali epigonalne inačice tako imenovane tržno usmerjene kinematografije, denimo ameriške, ki s svo-jim neznanskim aparatom deluje pač in predvsem zato, da služi silne denarje, pri čemer uporablja navidezno prav takšen izrazni aparat kot avtorski, anga-žiran, osebnoizpovedni film.

RAST – Ali ste predstavnik kakšne posebne filmske smeri, bolj ali manj poznane, ali pa utirate nove vidike, pota, načine?

ROBAR – Izhajam iz tradicije anglo-ameriškega avtorskega in angažira-nega filma. Veliko dolgujem nenavadnim, drznim invencijam evropske ekspe-rientalne in novovalovske kinematografije, kanadski varianti cinematskega humorja in samoironije. Toda enako močan vpliv ima name poezija, jazz, moderna in starejša glasbena klasika, filozofija, znanost, tudi metafizika, zen budizem, sodobne politične in družbene vizije in realiteta. Sem še kaj izpustil? Skratka, je bila in je šola, je bila in je smer, hkrati pa ves čas utiranje lastnega videnja, lastne šole, smeri, iznajdenje neiznajdenega.

RAST – Kakšna je torej, na kratko zarisana, vaša pot filmskega ustvarjal-ca?

ROBAR – Najprej amatersko delo z 8-milimetrsko kamero, ki sem jo kupil s štipendijo. Nato študij na Columbia Collegeu v Chicagu. Pozorno, pozornej-še, najpozornejše gledanje filmov v kinotekah, kino škatlah in eksperimental-nih ateljejih v Chicagu, Londonu, Parizu, Ljubljani. Zlasti so filmanje, snova-nje, odkrivanje posluha v sebi za posebno, svojsko, svoje. Poučevanje filma, estetike in metode, snovanje in realizacije, vrednotenja in uvidenja na zasebni šoli v Gstaadu v Švici, potem na akademiji v Ljubljani. Ko me leninistično-sta-linistična slovenska garnitura filmskih politikov in političnih filmarjev in pro-svetiteljev obglavi in vrže iz osrednje slovenske filmske šole, zaživim kot zmaj z devetimi glavami (rojen sem v znamenju zmaja). Rodijo se Alternative, edina in najuspešnejša trdnjava drugačnega filma na Slovenskem.

RAST – Vaše Alternative, neodvisna filmska proizvodnja, so novost v slo-venski filmski produkciji. Kaj jih je rodilo?

ROBAR – Ko je bilo pred leti očitno, da je slovenska filmska politika poli-tična, politika pa anemična, sklerotična in da ji ni do drugačnosti, prevrtava-nja, globokega oranja, alternativ, sem svoje poprejšnje ideje in zamisli spravil v resničnost. Nastal je film Sence bližnjih prednikov z razmeroma malo denar-ja, malo filmsko ekipo, drugačen film na drugačen način. Od takrat naprej Alternative dejavno posega v slovenski in svetovni film.

* Iz filma *Veter v mreži*

*Skrivnostni Jud Moše Kaminski (Rene Medvešek), Kamin v Jarčevem romanu Novo mesto, in Daniel (Milan Štefe) pri »Krokarju«**

* Iz filma *Veter v mreži*

*Danielova fantazma na Steinovi terasi: v ospredju odlični Marko Mlačnik, ki igra duševno bolnega Antona Puca, (Jarc ga v romanu imenuje Tone Jamnik)**

RAST – Iz vaših tudi v svetu uspelih filmov o Romih in o Bosancih, na nek način tudi iz igranega celovečerca o »novomeški pomladi«, je razvidno, da vas privlačijo tabuizirane teme, marginalne skupine, socialne in umetniške (avant-garda). Vam takšna tematika omogoča izrazitejšo angažiranost in kritičnost? Iz katerih virov raste in v katero smer je uprta vaša?

ROBAR – Vprašanje je treba malo spremeniti, saj v omenjenih treh filmih niti ne gre za tabuizirane teme, temveč za zgolj spregledane, zanemarjene, morda provokativne, toda v normalni družbi bi tudi to ne smele biti. So pa resnično teme z družbenega obrobja, saj tako običajno pravijo. Katere pa po vaše tvorijo družbeno notranjost, gospod Markelj? Družbeno ali življenjsko bistveno pozicijo? Iz katerih virov raste in kam je uprta moja angažiranost, kritičnost? Najbrž se spomnite, da smo prav v Novem mestu že imeli tudi drugo pomlad? Leta pred slovitim 1968 sem skupaj s še nekaterimi (takrat) angažiranimi študenti intelektualci v Novem mestu ustanovil skupino za kulturno, umetniško in tudi politično delovanje Pro et contra, prvo malo opozicijo v novejši zgodovini Novega mesta. Bili smo samostojni in po svoje misleči, uporniški in neprilagodljivi subjekt. Kulturna, politična in obče človeška scena v Novem mestu je bila takrat podobno mlačna, zatohla, nezanimiva za svet in Slovenijo, komformistična in malomeščanska. Oblastniki, v glavnem še revolucionarji in komunisti prve generacije, so se šli zgolj svoje samopašne igre in velikopotezne prodore v svetovno gospodarstvo z IMV-jem. Novo mesto je bilo že takrat dokaj medlo, občasno pobruhanost mesto, ki mu ni mar ustvarjalnosti, drznosti, idej, novosti, znanja, poezije, barve, zvokov, čustev. V tem je vir moje kritičnosti, cilj njen pa je nasprotje tega. Polnost življenja, bogastvo ustvarjalnega duha in ljubezen kot človeško najmočnejši pozitivni odnos do sveta.

RAST – Tu prihajava do nekaterih povezav z vašim filmom Veter v mreži.

ROBAR – Novo mesto je že nekajkrat v svojem večstoletnem obstoju izpričalo voljnost in zrelost ljudi za pluralistično mišljenje in civilizacijsko tvorno življenje. Tudi za kreativnost v kulturi in v umetnosti še posebej. NOB in državljanska vojna 42–45, še posebej pa poznejši totalitaristični in represivni posegi v življenje in delo ljudi in mesta, so tok spontane, gojene in hotene razpredeljenosti v bolj ali manj demokratičnem »esprit de vivre« zaustavili ali pa na silo podvrgli dominaciji državne ideologije. Veter v mreži išče tiste zdrave vire duhovne tvornosti, ki so se spričo relativne avtonomnosti gimnazije lahko takrat uveljavili celo v evropskem merilu. V bistvu je Veter iskanje prave novomeške identitete. Ni nostalgичno vračanje v preteklost, temveč prekopavanje terena za boljšo rast svobodnejših, manj obremenjenih rodov v bodočem Novem mestu. Ideološko neobremenjen, mlad, drzen rod novih ustvarjalcev, učiteljev, politikov, gospodarstvenikov in umetnikov lahko vrne mestu njegovo žlahtno podobo in poslanstvo, njegovo trajno pripadnost vrednostam življenja in človeškega druženja. V tem je smisel Vetra in organska, neuničljiva zveza med naravnostjo in npravstvenostjo. Žal, našemu mestu še vedno vladajo parcialni interesi in podizobraženi pehači, grebatorji, politikanti, poltronski dediči administrativnega socializma. Polovična omika in izobrazba ostaneta za vedno polovična, pravi Bertrand Russel, zato je treba res dobro pogledati, kaj se dogaja v izobraževalnem procesu. No, tudi v tem je morda dokumentarna moč Vetra v mreži...

RAST – Se vam zdi, da je Veter v mreži – in tudi drugi vaši kritično in angažirano zastavljeni filmi – naletel na ustrezen odmev v strokovni in širši javnosti? V kakšni meri ti filmi delijo sedanjo usodo slovenskega filma, ki je vse bolj brez občinstva?

... čista lepota in pravljica ... Toda, neverjetno, fantazem ni samo del filma, marveč ga je Dorin pripravljen sprejeti tudi kot del osebnega razmisleka.

(Lilijana Resnik, Delo)

Robarju je treba priznati, da je samo filmsko formo dvignil na raven umetniškega imperativa

(Ljubljanski dnevnik)

Veter v mreži je gotovo une pièce bien faite, lepo režiran in dobro odigran film, to je trden in samozadosten estetski monolit.

(Zdenko Vrdlovec)

ROBAR – Filmska stroka je Veter v mreži v glavnem dobro sprejela. Gledalci v Novem mestu in v Celju tudi. V Ljubljani pa so ga ignorirali. Razloge za to je najti tudi v močno snobistično obarvani strukturi ljubljanskega filmskega občinstva, ki ga lastna kinematografija s svojimi avtentičnimi sklopi vprašanj in odgovorov, iskanj in najdb, ne zanima več. Podobno se dogaja tudi drugod v kulturno zasičenih središčih Evrope. Dominantni tok ameriške komercialne kinematografije je totalno očaral zlasti mlajšega gledalca, mu s čarobno formulo multimilijonskih (v dolarjih, kajpak) akcijskih projektov zavzel miselno-čustveni svet in hkrati odvzel zmožnost za sprejemanje in presojo novih oblik manifestacije lastne zavzetosti, ki prenikajo v slovensko novo kinematografijo, gledališče, glasbo, slikarstvo, poezijo,... Vendar je prav film še najbolj na udaru te sprijene potrošniške pohlepnosti. Mislim, da se bo interes za slovenski film in za slovensko umetnost sploh, v naslednjih letih povečal in sicer premosorazmerno z rastjo slovenske samozavesti in ponosa. Osebnost sem tudi prepričan, da bo v desetih letih slovenski film prodril v svetovni vrh, in sicer s svojo samosvojostjo, nikakor pa ne z imitiranjem velikih kinematografij. Takrat se bodo tudi gledalci vrnili, nekateri iz čisto snobističnih nagibov, kajpak.

RAST – Ta čas delate film, ki posega v doslej najbolj tabuizirano temo, kar ste se jih doslej lotili – poboj slovenskih domobrancev. Kako ste film zasnovali in kam bi ga uvrstili v vrsti svojih del?

ROBAR – Rogenrol je dokaj težavna tematika, drži. Vendar se je je treba lotiti. Prepričan sem, da bo pošten in pozitiven prispevek k zdravju narodovega telesa in duše. Enkrat je treba resnično temeljito pogledati v to slovensko samouničevalno slo. Tudi današnja nasilniška nespamet in vedenje, samomorilnost in brezobzirnost, apatija in obupanost, tudi shizoidnost premnogih ljudi pri nas moramo zaježiti, zaustaviti, pozorno pregledati – saj moramo in moremo tudi mi živeti srečnejše življenje, mar ne?

RAST – Katere so najhujše težave, s katerimi se pri snemanju filma srečujete?

ROBAR – Seveda so težave. Predvsem in ves čas mojega filmskega ustvarjanja je to »money« – denar. Tudi skromnih sredstev ni več. Rogenrol je podprla slovenska televizija s trakom, obdelavo in 30.000 dinarji. Danes stane kratek film pri Viba filmu 500.000 din. Delamo torej absolutno najcenejši film na svetu. Za kakšno ceno? Predvsem gre tu za lastno delovno udeležbo, participacijo znancev in prijateljev, kar pomeni, da vsi delamo zastonj. Nekaj pomoči nam je obljubila novomeška industrija. IMV nam je na primer krepko olajšal transportne probleme. Težave so tudi zaradi nezaupanja in prestrašenosti nekaterih rdečih, belih, črnih in vijoličastih, vendar se na tem človeškem polju vendarle nekaj premika v pozitivnih smereh.

RAST – In kaj naprej? Katere teme se kažejo kot vredne obdelave? Imate morda kakšen svoj življenjski projekt? Kaj ga onemogoča?

ROBAR – V branju, pisanju, skriptiranju imam več projektov, še nobenega monumentalnega ali življenjskega. Morda Alamut po Bartolu!? Pripravljam komedijsko shrlljivko Vampirčki po Matetu Dolencu, lastno znanstveno fantastično dramo Nerescani, zamislil sem si film z Woodyjem Alanom Specialna vojna, Ovne in mamute II, Dogodek v mestu Goga, in še marsikaj. Onemogočajo pa vse skupaj silno skopo odmerjena sredstva za filmsko delo. Kar se življenjskega projekta tiče, bi dejal, da so vsi filmi skupaj moj življenjski projekt. Ni enega samega, kateremu bi se zapisal z dušo in telesom.

* Iz filma Veter v mreži

*Daniel in Natalija Steinova (Polona Hartman), njegova petošolska ljubezen**

* Iz filma Veter v mreži

*Dorotej (Božidar Jakac), Vrezec (Anton Podbevšek) in Marij Kogoj (Vladimir Mlinarič) po koncertu v graščini Stein (na gradu Kamen)**

ZASTOPANOST DOLENJSKE IN BELE KRAJINE MED NOB V UČBENIKIH OSNOVNIH IN SREDNJIH ŠOL V REPUBLIKI SLOVENIJI

Pri prebiranju učbenikov za osnovne in srednje šole človek dobi vtis, da je bilo težišče NOB v Sloveniji na Gorenjskem in Štajerskem. O Dolenjski z Belo krajino, ki sta bili resnično središče NOB, pa je izredno malo govora. Je že res, da se je vstaja začela najprej na Gorenjskem in Štajerskem, v industrijsko razvitih predelih Slovenije s proletariatom, vendar se je od pomladi leta 1942 težišče preneslo na Dolenjsko. Tu je že v letu 1941 imela OF takšen vpliv, da so bili njeni terenski odbori skoraj v vsaki vasi. V začetku leta 1942 je bil tudi odhod prostovoljcev v partizane na tem območju največji, tako da so spomladi tega leta nastale partizanske enote izbojevale obsežno svobodno ozemlje, ko je bila celotna Dolenjska in Bela krajina, razen večjih prometnic in večjih krajev, popolnoma svobodna. Tu so se začele izvajati tudi prve svobodne volitve, ko so volili NOO (narodnoosvobodilne odbore), ki so prevzemali funkcijo oblasti od odborov OF in tako delovali vse do velike italijanske ofenzive. Po ofenzivi se je partizanstvo še bolj okrepilo, nastajale so brigade, v letu 1943 divizije in korpus. Na tem področju se je od pomladi 1942 do velike italijanske ofenzive (Kočevski Rog) zadrževalo vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem. V ofenzivi se je umaknilo v Polhograjske Dolomite in se spomladi 1943 ponovno vrnilo na Kočevski Rog (Baza 20) in tam ter v Beli krajini ostalo do konca vojne s številnimi partizanskimi ustanovami in organi. Od tu se je vodilo NOG in NOB na Slovenskem. Vendar o tem je povedanega zelo malo ali nič. Nič pa tudi ni govora o blokadi Novega mesta, to je fronti 7. korpusa, ki je trajala od novembra 1943 do konca vojne.

Navedel bi samo nekaj primerov, ki izstopajo in dajejo vtis, da je bila Dolenjska z Belo krajino med drugo svetovno vojno oz. med NOB in socialitično revolucijo ena od pasivnejših pokrajin.

Učbenik za 8. razred osnovne šole

V tem učbeniku so na primer naslovi, kot: Vstaja na Gorenjskem in Štajerskem, Herojski boj Pohorskega bataljona, Pohod XIV. divizije na Štajersko. Kakor da vstaje na Dolenjskem ni bilo, pozablja se na 4. bataljon Cankarjeve brigade, ki je bil skoraj ves uničen marca 1944 na Javorovici na Gorjancih, torej je doživel enako ali pa podobno usodo kot Pohorski bataljon, kot tudi to, od kod je XIV. divizija krenila na pot.

V učbeniku je tudi govora o vodstvu NOB na Slovenskem, ki da je oktobra 1942 prišlo v Polhograjske Dolomite, nič pa, od kod je prišlo, kakor tudi tega ne, da se je vrnilo nazaj na Kočevski Rog in kasneje v Belo krajino in tam ostalo do konca vojne. Tako o Bazi 20 in Kočevskem Rogu, središču narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem, ni napisana niti beseda.

Zgodovinska čitanka za 8. razred osnovne šole

Od sestavkov z vsebino NOB na Slovenskem je o Dolenjski in Beli krajini govora v Roški ofenzivi in Prvem zasedanju slovenskega parlamenta v Črnomlju. Nekaj drugih naslovov, ki nehotе silijo v primerjavo, pa je: Nastanek Borovniške čete, Iz bojov gorenjskih partizanov, Poslednji boj Pohorskega bataljona, Skozi sneg in vihar na Štajersko.

Učbenik za 2. razred srednjega izobraževanja

Tu je dogajanje med NOB podano zelo kratko. Moti pa to, da je govora

o Ljubljani kot srcu osvobodilnega gibanja v letu 1942, o Dolenjski oz. Kočevskem Rogu in Beli krajini, ki sta to vlogo imeli praktično od pomladi leta 1942 do konca vojne, pa nič.

Učbenik za 4. razred srednjega izobraževanja

Tudi v tem učbeniku je veliko več govora o drznih akcijah na Štajerskem in Gorenjskem, o Dolenjski pa le, da je bila osvobojeno ozemlje. Tu je tudi trditev, da so se prve izdajalske enote pojavile na Dolenjskem, čeprav vemo, da je prva taka enota prišla iz Ljubljane in da je bilo tam osrednje vodstvo slovenskih reakcionarnih sil. Pri razoroževanju in kapitulaciji Italije je govora samo o Primorskem, kot da na Dolenjskem ni bilo italijanskega okupatorja.

Preveč poudarka nekaterim delom Slovenije pa dajejo tudi tile naslovi: Razmah osvobodilnega gibanja na Štajerskem in Koroškem, Pohod XIV. divizije in ofenzivnost sil na Štajerskem in Koroškem, Splošna ofenziva slovenske osvobodilne vojske na prometne zveze in nova svobodna ozemlja na Štajerskem.

Zbirka zgodovinskih virov za srednje izobraževanje

V tej knjigi je govora tudi o NOB na Slovenskem, objavljeni pa so razni odloki, razglasi, proglasi, pozivi in drugo vseslovenskega pomena.

Zastopanost Dolenjske z Belo kra-

jino v učbenikih osnovnih in srednjih šol je glede na pomen in vlogo, ki ga je ta predel Slovenije odigral med NOB, izredno slabo prikazan. V primerjavi z Gorenjsko in Štajersko ter tudi drugimi pokrajinami v Sloveniji ni Dolenjska z Belo krajino omenjena niti v enem naslovu. V vseh učbenikih je govora o Dolenjski le pod naslovi o veliki italijanski ofenzivi in zasedanju SNOS v Črnomlju. Drugje pa je le kakšna beseda ali stavek o NOB na Dolenjskem in v Beli krajini.

Najbolj pa moti to, da ni nikjer omenjeno, da se je od pomladi 1942 na Kočevskem Rogu nahajalo vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja, ki se je v veliki italijanski ofenzivi umaknilo v Polhograjske Dolomite in se pomladi 1943 ponovno vrnilo na Kočevski Rog, ko je začela nastajati Baza 20 (tudi nikjer omenjena) in ostala tu oziroma v Beli krajini do konca vojne. Sploh o pomenu in vlogi Kočevskega Roga ni napisanega nič, čeprav vemo, da je bil med vojno osrednje mesto Slovenije, kjer so se nahajale poleg vodstva NOG vse pomembnejše ustanove (bolnišnice, delavnice, tiskarne in drugo), organi in odseki.

Zares nerazumljivo je, kako je težišče NOB in socialistične revolucije dano v industrijsko razvitejše predele Slovenije pred drugo svetovno vojno, na Štajersko in Gorenjsko, in kako je Dolenjska z Belo krajino postavljena neupravičeno na rob dogajanja med NOB na Slovenskem.

Andreja Tauber MOKRONOŽCI V PLESU

Kresna noč se neusmiljeno bliža. Kot nam je žal, da se bodo po njej dnevi spet krajšali, se je tudi veselimo. Posebno tisti, ki smo jo že kdaj doživeli v Mokronogu in imamo namen ta del Dolenjske na ta dan v letu še kdaj obiskati. Radi bi se vrnili v svet pravljič, v katerem zmagujeta pravičnost in dobrota. Mokronoška

prireditev, pod zvezdami ali oblaki, med ostanki starega in močno razdejanega gradu, nam to omogoča.

Protagonisti dolenjskih kresnih noči v Mokronogu so krajani, člani baleta SNG Ljubljana pa že tradicionalni gostje. V trinajstletni zgodovini teh veselih noči so tako malokrat manjkali, da se organizatorji tega niti ne spomnijo. Vedo le, da so jih leta

1988 zamenjali Mariborčani. Navadno so kulturno prireditve okrasili z odlomki iz že prej plesanih baletov.

S trinajsto mokronožsko nočjo je ples na odru natančneje načrtovan. Leta 1989 so prvič uprizorili dvajsetminutni izvirni balet Mokronožci – Vidov ples. Stane Peček iz ZKO Trebnje vneto zbira in zapisuje bajke, ki se jih tamkajšnji prebivalci spominjajo po pripovedih svojih babic. Večina jih govori o nevidnih palčkih Mokronožcih iz Lošč. Njihove prihode iz močvirja med ljudi so razkrivali le odtisi mokrih stopal (tako stopalo je tudi na grbu mokronožkega gradu) in pa dobra dela, ki so jih kljub svoji hudomušni naravi opravljali za ljudi. Uprizorjena bajka je pripovedovala o njihovem obveznem samskem stanu. Zaljubljenci so postali navadni zemljani, ki so morali umreti.

Glasbeno kompozicijo, žal zaradi nevihte v začetku predstave (morali so jo prekiniti in po nalivu nadaljevati) malo zgubljeno v nemiru med gledalci, je napravil Lado Janša, koreografijo za balet pa Janez Mejač, prej plesalec in nekajletni vodja baleta SNG Ljubljana. Oba na Mokronog vežejo predniki. Bilo je pravljico, za

uho in oko prijetno in vsebinsko razumljivo. Mejačevo izogibanje atraktivnostim baletne klasike, s katero bi po svoji odlični plesalski karieri in z odličnima plesalcema Markom Omerzelom kot Mokronožcem Vidom ter Andrejo Hriberšek kot Gozdano kaj lahko preveč izumetničil pripoved o vezeh med vaškimi dekleti, ki so hodila po vodo k vodnjaku, in skrivnostnimi bitji iz močvirja, je omogočil izvedbo kratkega baleta med lužami na odru. Roke deklet so se vile kot veje vrb v vetru, koraki Mokronožcev pa so bili široki in veliki kot koraki hodečih po blatu. Dobro in zavzeto so plesali v kostumih po zamisli Milene Kumer. Posebno prepričljiva v začudenju in sprijaznjenju z nadnaravnimi dogodki je bila Hriberškova.

Spored na gradu so krajani z magijo in pripovedovanjem šal raztegnili v pozno noč. Povedali so, da želijo tudi v prihodnje z baleti oživljati domače bajke. In tako bo letos na odru nova zgodba iz neobjavljene zbirke Staneta Pečka. V njej bodo Mokronožci razkrinkali sejmarskega tatu. Komponist, koreograf, kostumografinja in večina lani plesočih bo istih, živahnost sejma pa bodo podkrepili še dolenjski folkloristi.

Milan Markelj STROKOVNA PUBLIKACIJA O AJDOVSKI JAMI

Ajdovska jama pri Nemški vasi v krški občini nedvomno spada med tista arheološka najdišča na ozemlju Slovenije, ki po svojem pomenu presegajo lokalne okvire in postajajo vse bolj znana v širšem jugoslovanskem in evropskem prostoru.

Prve omembe o najdbah iz Ajdovske jame so stare že več kot sto let, kot strokovnjak pa je v plasti jame prvi zakopal Srečko Brodar leta 1938. Ugotovil je, da gre v najstarejših plasteh za pomembno neolitsko najdišče. Sistematične arheološke raziskave, ki so se pod vodstvom Paole Korošec začele leta 1967, so

opredelile kulturno namembnost prostorov v jami: jama je pred 5500 leti služila kot podzemna nekropola in kot prostor čaščenja kulta mrtvih, kasneje pa vse do poznega srednjega veka kot občasno zatočišče. Od ugotovljenih petih kulturnih horizontov je najpomembnejši drugi, ki predstavlja edinstveno neolitsko najdišče s pokopi pri nas. Tudi sicer je zelo redko v svetu. Vsa ta odkritja so spodbudila tretji krog arheoloških raziskav, ki so trajale od leta 1982 do 1984. Sistematične raziskave pa se vsako leto še nadaljujejo.

Izsledke raziskav iz obdobja

1982–1984 je predstavila Milena Horvat v knjigi Ajdovska jama pri Nemški vasi, ki jo je izdal v zbirki Razprave Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani. Knjiga je razdeljena v dva dela. V prvem avtorica predstavlja rezultate raziskav v omenjenem obdobju, v drugem pa na primeru

Ajdovske jame podaja predlog tehnološke in tipološke razčlenitve lončeni-ne. Od slikovnega gradiva je v knjigi objavljenih več dokumentarnih fotografij, predvsem pa številne skice in tabele. Obsežnejši nemško napisani povzetek rezultatov raziskav to strokovno publikacijo odpira tudi za tujo stroko.

O KNJIGI ANDREJA KRANJCA DOLENJSKI KRAS

Ta mesec bo izšla pri Dolenjski založbi – Tiskarni Novo mesto zanimiva knjiga Dolenjski kras. Avtor dela je dr. Andrej Kranjc, upravnik Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU v Postojni, ki velja za mednarodno priznanega strokovnjaka in poznavalca kraškega sveta. Knjiga bo prav gotovo pritegnila širši krog bralcev zaradi razumljivega načina pisanja kot tudi zaradi obilice podatkov o dolenjskem krasu. Hkrati bo delo zapolnilo vrzel na tem področju védenja o Dolenjski.

Objavljamo recenzijo Dušana Novaka o omenjeni knjigi:

Dolenjska je pri dosedanjem raziskovanju krasa ostajala nekako ob robu. Šele boj za pitno vodo v zadnjih letih je pozornost zopet usmeril na značilni dolenjski kras. Avtor je povzel dosedanje poznavanje tega krasa in jam.

V knjižici avtor najprej pokrajinsko omeji pojem Dolenjske, zatem pa se seznanimo tudi s pojmom krasa ter kje ta pojav najti na Dolenjskem. Zakrasevanje je pri nas seveda odvisno od razširjenosti kamnin, ki so temu pojavu izpostavljene. To je predvsem apnenec v vseh svojih različicah, deloma tudi dolomit, kjer relief ni preveč strm. Zakraselega konglomerata, kot ga opazujemo na Gorenjskem, na Dolenjskem nimamo. Knjižici je priložen izrez iz geološke karte, da si bralec lažje predstavlja medsebojne odnose različnih kamnin in tako dobi vtis, kaj vse vpliva na zakrasevanje.

Prav tu se srečujeta dva tipa gorotvornih procesov, marsikje si tudi geologi še niso na jasnem, ker manjkajo osnovni podatki, podatki iz globine, ki pa jih lahko dobimo le z dragim vrtanjem. Globokih vrtin pa na Dolenjskem nimamo prav mnogo.

Obsežen zgodovinski pregled raziskovanja krasa in jam v Sloveniji (in seveda tudi na Dolenjskem) izpostavi našega rojaka J. V. Valvasorja, ki ga imamo za prvega, ki je z znanstvenim načinom pristopil k opazovanju in razlaganju narave naše ožje domovine. To je pomembno posebej še, ker je lani minilo 300 let od izida njegovega najpomembnejšega dela, Slave vojvodine Kranjske.

Čeprav jame raziskujejo na Dolenjskem vse od ustanovitve Društva za raziskovanje jam za Kranjsko leta 1910 in še tudi prej – posebej so se Dolenjski posvetili po obnovi društva v 20. letih tega stoletja – pa je vendar še dovolj območij, kjer podzemlja v podrobnostih še ne poznamo. Seveda to ni značilnost zgolj na Dolenjskem. Ta poudarek najdemo tudi v tem delu.

V nadaljevanju knjižica obdeluje značilnosti jam, njihovo globino, raziskane dolžine podzemeljskih rovov, tip in uporabo. Ob tem moram še posebej omeniti Škocjan, ime, ki ga ponekod povezujejo s kraškimi ali drugimi vodami. Njegova razprostranjenost na Dolenjskem bi bila zanimiva za poglobljeno študijo.

Arheološke raziskave so v tem opisu ključne pri zbiranju podatkov,

kaj se je nekdaž okoli jam in na krasu dogajalo. Zanimiva pa bodo tudi pričevanja — saj napisanega je le malo — kaj se je dogajalo v jamah v času NOB. To je še ena od nalog, morda za mlade raziskovalce. Fragmenti, ki so na voljo, kažejo, da bo ta tema prinesla še marsikaj zanimivega. Vir podatkov pa so predvsem jamarska društva. Nikakor pa ni pustiti ob strani tudi jamarskih ali prirodoslovnih krožkov po številnih šolah, ki so na Dolenjskem že tradicionalno aktivni.

Avtor tudi sicer obilno zajema iz zakladnice dosedanjega znanja, povzema rezultate in mnenja starejših ter drugih raziskovalcev in jih tudi kritično oceni. To mu je šteti v posebno vrlino, kajti opiranje na starejše podatke dandanes tudi v strokovnem svetu ni prav pogost pojav.

V sklepnem delu knjižice omenja tudi jamski turizem in onesnaževanje kraškega sveta, kar posebej poudarja. Turizem je s stališča pokrajinskih značilnosti za Belo krajino podrobno obdelal tudi Plut, jamski in kraški turizem na Dolenjskem pa je temu le še dobrodošlo dopolnilo. Prav tako je onesnaževanje tako okolja kot podzemlja tudi na Dolenjskem izredno žgoč problem, ki bi se ga morali lotiti raje včeraj kot šele jutri. Le na kratko omenja oskrbo z vodo iz jam in kra-

ške vode, hidrografijo, značilno za Dolenjsko. Le-tega se je bolj na široko lotil Plut v Beli krajini. Omenjene so kraške vode s krškega hribovja in nekatere druge, n. pr. značilna Temenica. Morda bodo dolenjske vode kaj kmalu zahtevale posebno študijo, kot so to doživele belokranjske. Avtor je bržkone čutil, da to vprašanje še ni dodobra preučeno. Resnično še manjkajo raziskave, predvsem ni znano, kam odtekajo številne ponikalnice. Že nekajkrat smo bili opozorjeni na številne »bele lise«, vendar pa nadaljevanje ni več v rokah strokovnjakov, temveč onega ali tistih organizacij, ki bodo prej ali slej te podatke potrebovale. Seveda pa takrat novega znanja ne bo mogoče potegniti kar iz predala... Morda zaradi tega tudi izgleda delo nekako nedorečeno, seveda pa je s tem odprta pot nadaljnjemu raziskovanju tega območja. Dana je spodbuda za podrobnejše opazovanje in na kraju tudi za varovanje tega za človekove posege tako občutljivega sveta.

Poseben napotek k virom poznavanja je obsežen bibliografski del. Zaradi razumljivega načina pisanja je knjižica prijetno branje tudi za manj zahtevnega bralca. Predvsem pa je lep prispevek k 100-letnici slovenske jamarske organizacije.

*Edvin Šerko, antropozof in učenec Rudolfa Steinerja, na odprtju umetniške razstave leta 1920 v Novem mestu**

^{*} Iz filma *Veter v mreži*

Ivan Zoran
Tatjana Lampret
(za občino Grosuplje)
Rosana Maček
(za občino Litija)

KULTURNA KRONIKA 1990

JANUAR

NOVO MESTO – V nedeljo, 7. januarja, so pripravili božični koncert v novomeški frančiškanski cerkvi. Božične in sakralne pesmi je pel oktet Vrtnica iz Nove Gorice. Nekaj pesmi so pevci zapeli ob orgelski spremljavi Cecilije Kobal.

KRŠKO – Literarni klub Beno Zupančič iz Krškega je v petek, 12. januarja, zvečer nastopil v osnovni šoli Bršljin v Novem mestu z recitalom »Hočem, da nekaj ostane.« Recitatorji so predstavili pesmi enajstih članov tega kluba, prireditev pa popestrili z glasbo.

MOKRONOG – Akademski slikar Mitja Berce iz Slepška pri Mokronogu je v prvih tednih januarja razstavljal svoja dela, s katerimi se je lansko jesen prvič predstavil novomeškemu občinstvu v Dolenjski galeriji, tudi v koprski galeriji Loža. Kritike so bile pohvalne.

ČRNOMELJ – V črnomaljski župnijski cerkvi je v ponedeljek, 15. januarja, zvečer nastopil instrumentalni duo iz Italije, ki ga sestavljata violinist Igor Kuret iz Trsta in harfistka Francesca Frigotto iz Bologne. Gosta sta izvajala zanimiv program in z njim kasnejše dni gostovala še po raznih krajih Bele krajine, Dolenjske in Posavja.

TREBNJE – Komorni pevski zbor, ki deluje v okviru KUD-a Pavel Golia, je imel v petek, 19. januarja, v trebanjski župnijski cerkvi koncert sakralne glasbe. Zboru, ki ga vodi Igor Teršar, je prisluhnilo okoli 350 poslušalcev.

NOVO MESTO – V četrtek, 25. januarja, je potekel rok, do katerega je bilo treba poslati prispevke za sodelovanje na 1. mladinskem nagradnem literarnem natečaju, ki ga je razpisal odbor za literarno dejavnost pri Zvezi kulturnih organizacij v Novem mestu. Prispevke, predvsem pesmi, je poslalo petnajst literatov začetnikov, žirija pa je kasneje ocenila, da noben od avtorjev ne zasluži nagrade.

MIRNA PEČ – Mirnopeška gledališka skupina je imela v nedeljo, 28. januarja, popoldne pred domačim občinstvom premiero komedije Sama in Belle Spewck Naši trije angeli. Z igro, ki jo je režiral Anton Kos, so potem gostovali po Dolenjskem, Beli krajini in Posavju.

GROSUPLJE – Lutkovna skupina kulturnega društva Račna se je predstavila na področnem srečanju lutkovnih skupin v Ljubljani v Vodnikovi domačiji.

FEBRUAR

KOSTANJEVICA NA KRKI – V soboto, 3. februarja, zvečer so v gostilni Žolnir odprli razstavo del, nastalih na 1. zimski slikarski koloniji, ki jo je organiziralo to znano dolenjsko gostišče in se je končala na ta dan. Dela so razstavljali naslednji udeleženci: Danijel Demšar, Mirjam Zupančič, Marko Butina, Jože Marinč, Georgi Božinov in Tomaž Perko. Na otvoritvi je nastopil gledališki in filmski igralec Polde Bibič.

SEVNICA – V galeriji sevnškega gradu so v petek, 2. februarja, zvečer odprli razstavo fotografij znanega slovenskega mojstra Vlastje Simončiča. Zanimiva razstava, s katero so Sevnčani tudi počastili slovenski kulturni praznik, je bila na ogled ves mesec.

NOVO MESTO – V sredo, 7. februarja, na večer pred slovenskim kulturnim praznikom, so se Novomeščani zbrali v Domu kulture, kjer so domači poustvarjalci pripravili zelo zanimivo glasbeno prireditev. Program so izvajali: pianistka Tatjana Hadl, violinistka Branka Zorič, blokflavtistka Urška Juršič, mešani pevski zbor IMV pod vodstvom Slavka Raucha, mešani mladinski pevski zbor pri glasbeni šoli Marjana Kozine, ki ga vodi Jožica Bradač, ter novoustanovljeni novomeški simfonični orkester pod taktirko Zdravka Hribarja. Simfonični orkester se je prvič predstavil javnosti in prvič tudi izvedel skladbo *Miniatura*, ki jo je napisal njegov dirigent. Sicer je program obsegal različne skladbe, tudi precej del Marija Kogoja, znanega interpreta v dneh »novomeške pomladi«, katere 70-letnico slavimo letos. Večer je bil posvečen kulturnemu prazniku in tej obletnici, obenem pa je bila to prva prireditev v okviru nove »novomeške pomladi«, s katero želijo v Novem mestu še bolj obogatiti kulturna dogajanja. – Istega večera je novomeški režiser Filip Robar-Dorin dobil na slovesnosti v Cankarjevem domu v Ljubljani nagrado Prešernovega sklada za režijo, scenarij in montažo filma *Veter v mreži*. Film govori o dogodkih okoli leta 1920 v Novem mestu, o tako imenovani »novomeški pomladi«. Po sodbi strokovne žirije za Prešernove nagrade je Robar z njim izpričal samosvoj umetniški pogled, podprt z odličnim profesionalnim znanjem.

METLIKA – V četrtek, 8. februarja, so v Ganglovem razstavišču v metliškem gradu odprli razstavo kiparskih in drugih del rojaka, akademskega kiparja Julija Papiča, ki jih je ta podaril rodnemu mestu. To je bila tudi prva posmrtna razstava del Julija Papiča, ki je nekaj tednov prej umrl v Zagrebu, kjer je bil udomljen.

BREŽICE – Na dan slovenskega kulturnega praznika so v galeriji Posavskega muzeja odprli razstavo slik in grafik brežiškega domačina Vlada Cedilnika. Otvoritveno slovesnost sta popestrili flavtistka Adriana Prebježić in pianistka Ksenija Burić.

TREBNJE – Trebanjci so slovenski kulturni praznik počastili z dvema prireditvama, ki sta bili obe v četrtek, 8. februarja. V Galeriji likovnih samorastnikov so odprli razstavo slik akademskega slikarja Mitje Berceta iz Slepška pri Mokronogu, v avli stare osnovne šole pa je nastopil domači komorni pevski zbor pod vodstvom Igorja Teršarja. Med koncertom so predstavili nova Srečanja, literarno-likovno publikacijo osnovnošolcev trebanjske občine.

ČRNOMELJ – Na dan slovenskega kulturnega praznika so Črnomeljci pripravili več kulturnih prireditev. V Ljudski knjižnici so odprli razstavo knjižnih faksimilov del pomembnih slovenskih pesnikov in pisateljev. V kulturnem domu pa so na slovesnosti podelili Župančičeve plakete in diplome najzaslužnejšim občanom. Plakete so dobili: Silvester Mihelčič, Miroslava Ritonja in Anka Tomc, diplome pa: Marija Starešinič, Darko Kočvar, Sašo Pavlovič, Tomaž Skrbinšek in Angela Črnič.

NOVO MESTO – V petek, 9. februarja, zvečer so v Dolenjski galeriji odprli razstavo Novomeški likovni trenutek, na kateri je s svojimi deli sodelovalo devetnajst likovnikov iz novomeške občine. Ob razstavi, posvečeni 70-letnici »novomeške pomladi«, je izšel ličen katalog, ki ga je izdal Dolenjski muzej. – Likovne razstave so v dneh praznovanja kulturnega praznika pripravila tudi druga novomeška razstavišča. V SDK so bili na ogled grafični listi akademskega slikarja Petra Krivca, v Krki grafični listi Pavla Medveščka in v domu JLA kipi Spasoje Aćimovića. V Fotogaleriji pa so se ob petletnici novomeškega fotokluba predstavili s svojimi deli njegovi najvidnejši člani: Gregor Čampa, Mitja Pelko, Bojan Radovič, Borut Simič in Marko Švent

Bojan Radovič, Borut Simič in Marko Švent.

ČRNOMELJ – V črnomaljskem hotelu Lahinja je bila v nedeljo, 11. februarja, popoldne predstavitev nove pesniške zbirke Lojzeta Krakarja z naslovom *Pacem in terris*. Zbirko je založil avtor, natisnili pa so jo njegovi semiški sorojaki. Pesmi je bral igralec Ivo Ban, nekaj pa jih je prebral tudi pesnik sam.

PREČNA – V soboto, 17. februarja, je imela domača gledališka skupina premierno predstavo Petanove satirične komedije *Raj* še ni razprodan. Z delom, ki ga je režiral Franc Plut, so Prečenci gostovali v več krajih po Dolenjskem, tudi v Novem mestu.

NOVO MESTO – V soboto, 17. februarja, se je napolnilo 40 let, kar je v Novem mestu prvič izšel Dolenjski list. Ob tem jubileju je Dolenjski list izdal slavnostno prilogo s spominskimi zapisi sodelavcev o vzponih in padcih tega domačega časnika.

PODZEMELJ – Sredi februarskih dni so v tem belokranjskem kraju ob Kolpi pripravili predstavitev knjige Etnološki mladinski raziskovalni tabori v Beli krajini 1985 – 1988, ki jo je uredil Andrej Dular. Gre za zbornik prispevkov udeležencev teh taborov, ki so bili v navedenem času v Podzemlju, Adlešičih in Dragatušu.

METLIKA – V soboto, 24. februarja, je praznoval 75-letnico življenja pesnik in pisatelj, prof. Jože Dular, upokojeni ravnatelj Belokranjskega muzeja v Metliki. Dular je pomemben slovenski književnik. Izdal je devet leposlovnih knjig, poleg tega pa še nad dvajset strokovnih publikacij s področja krajevnih zgodovine, etnologije ipd. Dularjev jubilej je počastilo tudi Belokranjsko muzejsko društvo, ki mu je jubilat predsedoval nad 30 let. Ob tej priložnosti je izšla posebna publikacija, v kateri je predstavljena življenjska in ustvarjalna pot Jožeta Dularja, rojaka iz Vavte vasi, ki živi že od leta 1945 v Metliki.

GROSUPLJE – Ob slovenskem kulturnem prazniku so kulturna društva pripravila proslave, likovna skupina Krog razstave, MEPZ kulturnega društva J. Jurčič Muljava in MEPZ kulturnega društva Janez Cigler iz Višnje Gore pa sta izvedla samostojna koncerta.

V Grosupljem je že drugič gostovala gledališka skupina iz Vrbja, tokrat je predstavila Verasovo lepljenko *Slovenec sem pa tja*.

LITIJA, ŠMARTNO, GABROVKA – Ob slovenskem kulturnem prazniku je za najmlajše in šolarje gostovalo lutkovno gledališče PAPILU z dvema predstavama *Kraljična na zrnu graha* in *Zrcalce*.

BOGENŠPERK – Na Valvasorjevem Bogenšperku so tudi letos prejeli najzaslužnejši delavci v družbenih dejavnostih Valvasorjeve plakete; za področje kulture jo je prejelo pevsko društvo Zvon Šmartno. Odkrita je bila tudi spominska plošča J. V. Valvasorja.

POLŠNIK – Domači moški zbor je v počastitev kulturnega praznika pripravil koncert ob svoji 15-letnici.

SLIVNA – GEOSS – ob obeležju geometričnega središča Slovenije je bila letos že 5. tradicionalna proslava Slovenski kulturni praznik v središču Slovenije s krajšim kulturnim programom, kjer so sodelovali Matej Bor, igralec Uroš Maček, Žirovniški oktet in zbor z Vač.

ČRNOMELJ – V črnomaljski galeriji Miniart so v nedeljo, 4. marca, popoldne odprli razstavo kiparskih del akademske kiparke in likovne pedagoginje Vladimire Stoviček iz Leskovca pri Krškem. Umetnica je razstavila male plastike in plakete, na ogled je bilo skupaj 21 del.

SEVNICA – V petek, 9. marca, so v galeriji v sevniškem gradu odprli razstavo slikarskih del Janje Flisek, domačinke, ki se je po študiju zaposlila na osnovni šoli Sava Kladnika v Sevnici.

BREŽICE – V galeriji Posavskega muzeja so v petek, 16. marca, odprli razstavo steklenih skulptur Dane Kočice, likovne ustvarjalke in oblikovalke iz Rogaške Slatine. Razstava je pritegnila pozornost precejšnjega števila obiskovalcev.

NOVO MESTO, ČRNOMELJ, RIBNICA – Na tradicionalnem tekmovanju učencev in študentov glasbe Slovenije, ki je bilo sredi marca v Titovem Velenju, so bili nagrajeni vsi tekmovalci iz črnomaljske in novomeške glasbene šole, medtem ko se učenci drugih glasbenih šol iz dolenske in posavske regije tekmovanja niso udeležili. Učenci novomeške glasbene šole so osvojili: trobentač Jernej Krnc 2. nagrado v 1. kategoriji, pozavnist Gregor Turk in torbentač Andrej Jerina 3. nagrado v 1. kategoriji, kitarski duo Maja Oberstar in Kristijan Ostanek ter klavirski duo Barbara Žagar in Leticia Yebuah pa 3. nagrado v 1. komorni skupini. Trobentač Dragomir Cvejič iz črnomaljske glasbene šole je dobil 2. nagrado v 2. kategoriji. Klavirski duo Alma Hočevar in Saša Mlakar iz ribniške glasbene šole je v kategoriji najmlajših tekmovalcev tudi osvojil 2. nagrado.

DOLENJSKE TOPLICE – Akademski slikar Jože Kumer iz Dolenjskih Toplic je ob slovenskem kulturnem prazniku razstavljal svoja dela v kočevskem Likovnem salonu, od srede marca pa so bile njegove slike na ogled še v galeriji »V. Karas« v Karlovcu.

NOVO MESTO – Novomeški fotograf Bojan Radovič je ta mesec s svojimi deli sodeloval na razstavi sodobne slovenske fotografije v Bruslju. Razstavljalo je šest slovenskih avtorjev.

KOČEVJE – V drugi polovici marca je kočevski rojak Nace Jereb, ki živi na Jesenicah, v prostorih ljudske knjižnice v Kočevju predstavil bralcem svojo knjigo Prekletstvo. Knjiga govori o zgodovini Kočevskega in Kočevja ter o usodah Kočevarjev in Kočevcev.

NOVO MESTO – V Dolenjski galeriji so v petek, 23. marca, odprli razstavo akvarelov in lesenih skulptur Nika Lehrmanna iz Ljubljane. Avtor ustvarja skulpture iz naključno najdenih kosov lesa. Pozornost novomeških ljubiteljev likovne umetnosti je vzbudil predvsem s ciklom Štirinajsta, v katerem je postaje Križevega pota oziroma postaje Kristusovega trpljenja predstavlja v obliki ure.

BREŽICE – V galeriji brežiškega doma JLA so v petek, 23. marca, odprli razstavo akvarelov Djordja Petrovića pod naslovom Obarvana jesen. Program so popestrili pesniki, recitatorji, glasbeniki in pevci Goranove pomladi, prireditve, s katero gostujejo po Jugoslaviji že sedemindvajset let. S pesmimi so se predstavili: Vesna Parun, Tito Bilopavlovič, Mate Reas, Todor Čalovski, Petar Gudelj in Novica Novaković. Slednji, ki živi v Ljubljani, piše pesmi v slovenščini in srbohrvaščini, letos pa je dobil Goranovo nagrado za mlade.

NOVO MESTO – V ponedeljek, 26. marca, zvečer je v Domu kulture v Novem mestu nastopil trio Orlando iz Zagreba, ki ga sestavljajo: pianist Vladimir Krpan, violinist Tonko Ninić in violončelist Andrej Petrač.

METLIKA – Prof. Jože Dular je zadnje dni marca izdal v samozaložbi knjižico Mlini ob Kolpi umirajo. Gre za potopis, ki ga je avtor objavil že leta 1965 v Dolenjskem listu, v njem pa strnil svoja doživetja s čolnarjenja po Kolpi leto prej, ko je s še dvema sopotnikoma raziskoval usodo mlinov, žag, jezov in ljudi ob tej belokranjski reki.

NOVO MESTO – Arheolog Tone Knez, kustos in vodja arheološkega oddelka v Dolenjskem muzeju, je ta mesec dopolnil šestdeset let življenja. Življenjski jubilej je praznoval v rojstnem kraju, v Laškem, kjer so v petek, 30.

marca, odprli razstavo njegovih izsledkov in spregovorili o njem kot o enem največjih poznavalcev halštatske in keltske kulture pri nas.

ČRNOMELJ – V črnomaljskem kulturnem domu so v petek, 30. marca, izvedli tradicionalno revijo glasbenih šol dolenske in posavske regije. Nastopilo je nad 40 učencev iz brežiške, črnomaljske, krške, novomeške, sevniške in trebanjske glasbene šole. Z revijo so počastili 25-letnico glasbene šole v Črnomlju.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU – V soboto, 31. marca, je loški mešani pevski zbor, ki nosi ime očeta prve slovenske knjige Primoža Trubarja, z jubilejnim koncertom pred domačim občinstvom proslavil 10-letnico ustanovitve. Praznične besede je pevcem in pevkam govoril rojak dr. Jerko Prunk.

GROSUPLJE – Ob vrsti prireditev ob 8. marcu je gotovo izstopal izredno uspešno izveden večer z bogatim kulturnim programom in komentirano razstavo igrač v Kulturnem domu Žalna.

V sodelovanju z Ljubljanskim dnevnikom je Matej Košir, pevec in glasbenik, organiziral Večer Beatlesov in razgibal kulturno življenje mladih v Grosupljem.

15. je bilo v Grosupljem področno srečanje otroških in mladinskih gledaliških skupin, kjer sta se najbolj izkazali skupini: »Zvižgavci« KD Mirna in gledališka skupina OŠ Stična, ki sta se uvrstili na republiško srečanje.

23. so v Prapročah počastili spomin Louisa Adamiča, ameriškega književnika slovenskega rodu.

Gledališka skupina KD Šmarje Sap je premierno uprizorila dramo Vladimir Levstika: Gadje gnezdo.

Likovna skupina Krog je razstavljala dela likovnih ljubiteljev v Domu starejših občanov, v knjižnici v Šentvidu pri Stični in Ljubljanski banki enota Grosuplje.

JEVNICA – Plesna skupina Rondo se je udeležila kvalifikacij za evropsko prvenstvo v Celovcu v show dancu in osvojila drugo mesto.

TRBOVLJE – Na področnem srečanju otroških in odraslih gledaliških skupin je letos sodelovalo pet gledaliških skupin iz vseh štirih zasavskih občin iz Litije, Zagorja (Čemšenik), Hrastnika (Dol) in Trbovelj (Dobovec, Svoboda II Trbovlje); ogledali smo si sedem predstav.

APRIL

REKA – Reška Moderna galerija je v svojem Malem salonu pripravila razstavo grafičnih listov lani preminulega novomeškega rojaka Božidarja Jakca. Razstava je bila na ogled od 3. do 16. aprila.

NOVO MESTO – Grmska srečanja postajajo viden kamenček v barvitom mozaiku novomeške kulture. V sredo, 4. aprila, zvečer so v glavni avli OŠ 15. divizije na Grmu pripravili že 4. tako srečanje. Nastopile so mlade baletne plesalke (Andreja Žitnik, Maja Bricelj, Rosana Hribar in Jana Menger) pod vodstvom mentorice Sonje Rostan, kitarist Dušan Pavlenič in violinist Anton Čorbič sta se predstavila s krajšim glasbenim recitalom, akademski slikar Jože Marinč iz Kostanjevice pa je razstavljal osem oljnih slik – krajine in tihožitja.

METLIKA – V petek, 6. aprila, je bila v metliškem kulturnem domu že 4. revija otroških in mladinskih pevskih zborov Bele krajine. Nastopilo je enajst zborov, ki so prišli iz osnovnih šol v Črnomlju, Metliki, Adlešičih in Vinici ter (prvič) dekliški zbor črnomaljske župnije. Zbore je pozdravil dr. Matjaž Kmecl, ki je bil dva dni zatem izvoljen za člana predsedstva Republike Slovenije.

REKA – V veliki dvorani reške Moderne galerije so v torek, 10. aprila, odprli razstavo del izbranih avtorjev 1. bienala slovenske grafike Otočec 89. Na njej so bila do 30. aprila na ogled grafična dela Božidarja Jakca, Vladimirja Makuca, Andreja Jemca in Branka Suhyja, ki so imeli v dneh tega bienala

APRIL samostojne razstave v Novem mestu, ter nagrajencev bienala Štefana Galiča, Zdenka Huzjana, Rudija Skočirja, Zore Stančič, Hamida Tahirja in Klavdija Tutte.

NOVO MESTO – V Krkini novomeški galeriji so v sredo, 11. aprila odpraznato kiparskih del akademskega kiparja Boštjana Putriha in stvaritev iz keramike oblikovalke Simone Putrih. Dela so bila na ogled do 20. aprila.

BREŽICE – V galeriji Posavskega muzeja v Brežicah so v četrtek, 12. aprila, odprli pregledno razstavo slikarskih del akademskega slikarja Jožeta Kumra iz Dolenjskih Toplic.

BREŽICE – V brežiškem domu JLA so v petek, 13. aprila, odprli razstavo del enega najpomembnejših jugoslovanskih naivnih slikarjev Ivana Lackovića – Croate. Na ogled je bila od 6. maja.

NOVO MESTO – V razstavišču gostišča Pri slonu so v petek, 13. aprila, odprli razstavo likovnih del štirinajstih študentov prvega letnika ALU v Ljubljani. Vsi so upodobili slona.

NOVO MESTO – Okoli 480 mladih pevcev in pevk je nastopilo na tradicionalni reviji otroških in mladinskih pevskih zborov iz novomeške občine, ki so jo pripravili v torek, 17. aprila, v novomeškem Domu kulture. Sodelovalo je osem zborov, od tega kar sedem iz Novega mesta in eden iz Šentjerneja. To so: zbor male glasbene šole, otroški in mlajši mladinski zbor OŠ Bršljin, otroški zbor OŠ Katje Rupene, mlajši mladinski zbor OŠ Šentjernej, mlajši zbor OŠ Milke Šobar-Nataše, mladinski zbor SŠTZU Boris Kidrič in mladinski zbor GŠ Marjana Kozine.

KRŠKO – V četrtek, 19. aprila, je imela v prostorih krške glasbene šole prediplomski koncert nekdanja učenka, mezzosopranistka Manja Hotko, ki končuje šolanje na srednji glasbeni šoli v Ljubljani.

NOVO MESTO – Dolenjski muzej v Novem mestu in Regionalni muzej Pounja v Bihaću sta navezala tesnejše stike. Plod tega sodelovanja so bile likovne razstave štirih bosenskih likovnih umetnikov v treh novomeških razstaviščih – v Dolenjski galeriji, avli Krke in avli SDK. Na skupni otvoritvi, ki je bila v petek, 20. aprila, zvečer v Dolenjski galeriji, je razstavljalce Jovana Bijelića, Muhameda Delića, Nusreta Hošića in Duška Pašića predstavil ravnatelj Dolenjskega muzeja Bojan Božič. V kulturnem programu so sodelovali pesnik Tomislav Dretar, kitarist Milorad Romić in folklorna skupina Krajina iz Bihaća.

KRŠKO – V Delavskem kulturnem domu Edvarda Kardelja je bila v petek, 20. aprila, zvečer predstavitev knjige Ajdovska jama avtorice Milene Horvat. Knjiga je sinteza arheoloških raziskav v Ajdovski jami nedaleč od Nemške vasi v krški občini, ki so jih opravili v letih 1982–1984. Ajdovska jama slovi kot neolitsko najdišče.

NOVO MESTO – V novomeški Fotogaleriji so v soboto, 21. aprila, odprli razstavo barvnih fotografij avstrijskega avtorja Roberta Hammerstiela z Dunaja. Gostujoči umetnik se je predstavil s ciklom foto-tihožitij.

ČRNOMELJ – V ponedeljek, 23. aprila, zvečer so v črnomaljski galeriji Miniart odprli razstavo del sevniskega kiparja Rudija Stoparja. Avtor, ki ustvarja skulpture iz varjene pločevine, se je predstavil z deli na temo Zeleni Jurij.

KOSTANJEVICA – V Lamutovem likovnem salonu v Kostanjevici so v torek, 24. aprila, odprli razstavo krajin akademske slikarke Mirne Pavlovec, predstavnice mlajše generacije slovenskih likovnih umetnikov. Na otvoritvi je pel domači Kostanjeviški oktet.

ČRNOMELJ – V črnomaljskem kulturnem domu so se v četrtek, 26. aprila, nastopili upokojenski pevski zbori iz Straže, Novega mesta, Žužemberka in Črnomlja, kot gost pa moški pevski zbor črnomaljskega Belta.

APRIL

KOSTANJEVICA – V četrtek, 26. aprila, je imela OŠ Jožeta Gorjupa dan šole. Učenci so slikali na 5. pionirskem ekstemporu in imeli pogovor s karikaturo Božom Kosom, zvečer pa so nastopili v samostanski cerkvi, kjer je imel koncert tudi moški pevski zbor Partizan iz Maribora.

GROSUPLJE – Alternativni gledališki skupini – gledališče Anima iz Ivančne Gorice je predstavila Malega princa, »Boldrig II« iz Grosupljega pa Jesihovo Stevardeso. Navdušujejo nas ti mladi in uspešni gledališčniki!

20. je glasbena šola Grosuplje pripravila prisrčno srečanje s prof. Cvetkom Dudkovičem, glasbenim pedagogom in piscem, ob njegovi 70-letnici.

VACE – Na 4. občinskem plesnem prvenstvu in 7. srečanju plesnih skupin se je na Vačah zbralo skoraj sto mladih plesalk in plesalcev.

JEVNICA – PS Rondo KUD Jevnica je na evropskem prvenstvu v Nijmegenu na Nizozemskem v svoji kategoriji dosegla prvo mesto z zelo dobrimi ocenami.

LITIJA – Litijski oktet je v sodelovanju z domačimi umetniki – koncertantom na harmoniki Francijem Žibertom, dramskim igralcem Urošem Mačkom in akad. kiparjem Zlatom Rudolfom ter ženskim oktetom Brestanica pripravil zanimiv Večer glasbe, besede in barv.

ŠMARTNO – Z reprizo operete R. Gobca Planinska roža je PD Zvon iz Šmartna pričelo s programom prireditve ob svoji 100-letnici delovanja. Poleg koncerta otroškega in mladinskega PZ OŠ Šmartno, Večera petja, plesa in glasbe, ki so ga pripravili folklorna skupina Javorje, Zasavski rogisti in Šmarski oktet, so pripravili v maju še dve prireditvi: 5-letnico tamburaškega orkestra in počastitev spomina ustanovitelja Zvona Ivana Bartla in nekdanjega zborovodje Maksa Kovačiča ob njunih nagrobnikih ter vseh pokojnih članov in članic Zvona.

GABROVKA – Moški pevski zbor je s koncertom praznoval 15-letnico delovanja.

Kronika prireditev v občini Litija v letu 1989

JANUAR

LITIJA – Otvoritev razstave akvarelov Janeza Milkoviča.

FEBRUAR

LITIJA – Ovoritev razstave barvnih linorezov Stara rudarska naselja Franca Ostanka, člana RELIK-a Trbovlje.

BOGENŠPERK – Podelitev Valvasorjevih plaket – občinskih priznanj za delo v družbenih dejavnostih; za delo na področju kulture sta jo prejela Pavel Smolej, član IO ZKO Litija in predsednik odbora za likovno dejavnost, ter folklorna skupina Javorje.

VACE, SLIVNA – GEOSS – kulturni praznik v središču Slovenije s Tone-
tom Partljičem, igralcem Urošem Mačkom, Žirovniškim oktetom in domačim
pevskim zborom in razstavo Matjaža Brojana – lesorezi.

LITIJA – 5. srečanje zasavskih lutkarjev, kjer so sodelovale lutkovne sku-
pine iz Trbovelj, Šmartna, Litije in Vač.

– Baletna predstava učencev baletnega oddelka glasbene šole Litija Proda-
jalna lutka za učence osnovnih šol in vrtca ob kulturnem prazniku.

MAREC

LITIJA – Otvoritev razstave akvarelov Slavice Drev-Tebi, mozaična prire-
ditev učencev GŠ, Litijskega okteta in literarne skupine Mlada beseda ob
dnevu žena.

KULTURNA KRONIKA
Rast 2/1990

ŠMARTNO, GABROVKA, LITIJA – PAPILU med našimi otroki z igro
Potep.

LITIJA – Lutkovna skupina »Čvek, čvek« OŠ Litija je s predstavo Mojca
Pokrajculja sodelovala na zaključnem XIX. srečanju slovenskih lutkarjev v
Slovenj Gradcu.

ZAGORJE – Področno srečanje gledaliških skupin Zasavja, kjer je iz naše občine sodelovala gledališka skupina GEOSS KUD Lipa Vače s predstavo domačinke Anke Kolenc-Božidar.

APRIL

TRBOVLJE – Zaključni koncert udeležencev zasavske zborovodske šole (v organizaciji Zasavske pevske skupnosti), kjer je uspešno opravil zaključni izpit tudi zborovodja našega PZ iz Jevnice, Jože Eržen.

GABROVKA – 6. občinsko srečanje plesnih skupin.

MAJ

LITIJA – Drugačen trenutek, prireditev Litijskega okteta in domačih umetnikov: absol. likovne akademije Dušan Bučar, igralec Uroš Maček, literata Anuška Potisek in Jože Sevljak.

– Otvoritev razstave Arhitekturna dediščina Levstikove poti od Litije do Čateža.

ŠMARTNO – 10-letnica folklorne skupine Javorje.

BOGENŠPERK – Koncert mešanega pevskega zbora Slavček iz Trbovelj in Zvona iz Šmartna.

LITIJA – Sodelovanje članov literarne skupine Mlada beseda na področnem srečanju v Cerknici in izid 2. številke glasila Mlada beseda.

– Srečanje mladih likovnikov osnovnih šol litijske občine s postavitvijo razstave.

JUNIJ

LITIJA, JEVNICA – Ples skupine Rondo Jevnica in »F« OŠ Litija sta se udeležili državnega prvenstva v show dancu na Bledu in osvojili 1. oz. 2. mesto v svoji kategoriji.

LITIJA, BOGENŠPERK – Kulturno-turistična prireditev Rally Veteran 1989 – rally Titovih avtomobilov, ki jih hranijo v Bistri, preko Litije s ciljem na Bogenšperku.

JULIJ

– Kiparska kolonija Vače 1989.

SEPTEMBER

VAČE – Likovni Ex tempore Vače 1989

– Otvoritev kulturnih dni v središču Slovenije z Večerom ob vaškem vodnjaku, ki ga je pripravila folklorna skupina Javorje s tamburaškim orkestrom ter odprtje obnovljene Lajevčeve hiše z razstavo plastik Petra Kukovice.

OKTOBER

PRIMSKOVO – Srečanje pisateljev kmečkih povesti, sodelavcev Kmečkega glasu.

VAČE – Spoznavajmo se – srečanje ljubiteljskih kulturnih skupin občine Litija

NOVEMBER

ŠMARTNO – PD Zvon Šmartno, Šmarski oktet in folklorna skupina Šmartno so pripravili odrski prikaz Martinovanje.

LITIJA, ČATEŽ – Tradicionalni pohod od Litije do Čateža po Levstikovi poti z oživiljanjem raznih običajev in usposobitvijo stare sušilnice sadja.

BOGENŠPERK, LITIJA – Prireditve v okviru 300-letnice izida Slave vojvodine Kranjske J. V. Valvasorja – otvoritev novo nastajajoče knjižnice z Valvasorjevimi deli in drugimi deli o njem na gradu Bogenšperk ter kviz mladih na temo Kako dobro poznamo Valvasorja, kjer so sodelovali mladi iz Krškega, Zagorja, Litije.

ŠMARTNO – Člani pevskega društva Zvon so postavili na oder ponovno po 36. letih Gobčevo opereto Planinska roža.

DECEMBER

BOGENŠPERK – Zaključna prireditev ob 300-letnici izida Slave vojvodine Kranjske s koncertom Slovenskega okteta, igralcem Poldetom Bibičem in slavnostnim govornikom dr. Matjažem Kmecljem.

LITIJA – Literarni večer ob izdaji 3. številke glasila Mlada beseda.

– Otvoritev razstave arhitektke Joži Jamšek – Izpeljava grafične podobe občine Litija

– 90-letnica Sindikalnega pihalnega orkestra Litija v počastitev občinskega praznika, kjer je prejel kapelnik Jože Dobravec občinsko priznanje SO Litija.

SODELAVCI TE ŠTEVILKE:

Vinko BLATNIK, dipl. politolog, zaposlen na Marksističnem centru ZKS-SDP v Ljubljani

Marinka DRAŽUMERIČ, dipl. umetn. zgodovinarica in etnologinja, samostojna konservatorica na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine v Novem mestu

Janez GABRIJELČIČ, mag. ekon., zaposlen v Gradbenem industrijskem podjetju Pionir v Novem mestu

Marija GABRIJELČIČ, prof. pedagogike, zaposlena pri Vzgojni posvetovalnici Novo mesto

Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika, zaposlen na OŠ Mirna

Miloš JAKOPEC, novinar v pokoju, živi v Novem mestu

Janez KOLENC, prof. slovenskega in ruskega jezika, zaposlen na gimnaziji v Novem mestu

Ivica KRIŽ, dipl. etnologinja, kustosinja v Dolenjskem muzeju v Novem mestu

Tatjana LAMPRET, dipl. organiz. dela, tajnica pri ZKO Grosuplje

Rosana MAČEK-KRISTAN, gimnazijska maturantka, tajnica pri ZKO Litija in organizatorica pri Zavodu za izobr. in kult. Litija

Milan MARKELJ, novinar pri Dolenjskem listu

Jadranka MATIČ-ZUPANČIČ, prof., bibliotekarka v Študijski knjižnici Mirana Jarca Novo mesto

Jožef MATIJEVIČ, prof. umetnostne zgodovine, kustos v Dolenjskem muzeju v Novem mestu

Zdenko PICELJ, prof. zgodovine in sociologije, kustos v Dolenjskem muzeju v Novem mestu

Marjan RAVBAR, dipl. geograf, raziskovalec, zaposlen na Inštitutu za geografijo pri Univerzi v Ljubljani

France REŽUN, predmetni učitelj zgodovine in geografije, pomočnik ravnatelja na OŠ Jože Slak-Silvo v Trebnjem

Jože SEVLJAK, prof. pedagogike, zaposlen na Zavodu za izobraževanje in kulturo v Litiji

Franci ŠALI, prof. sociologije, kulturni in družbenopolitični delavec

Jože ŠKUFGA, prof. slovenskega jezika, predstojnik organizacijske enote Zavoda Republike Slovenije za šolstvo v Novem mestu

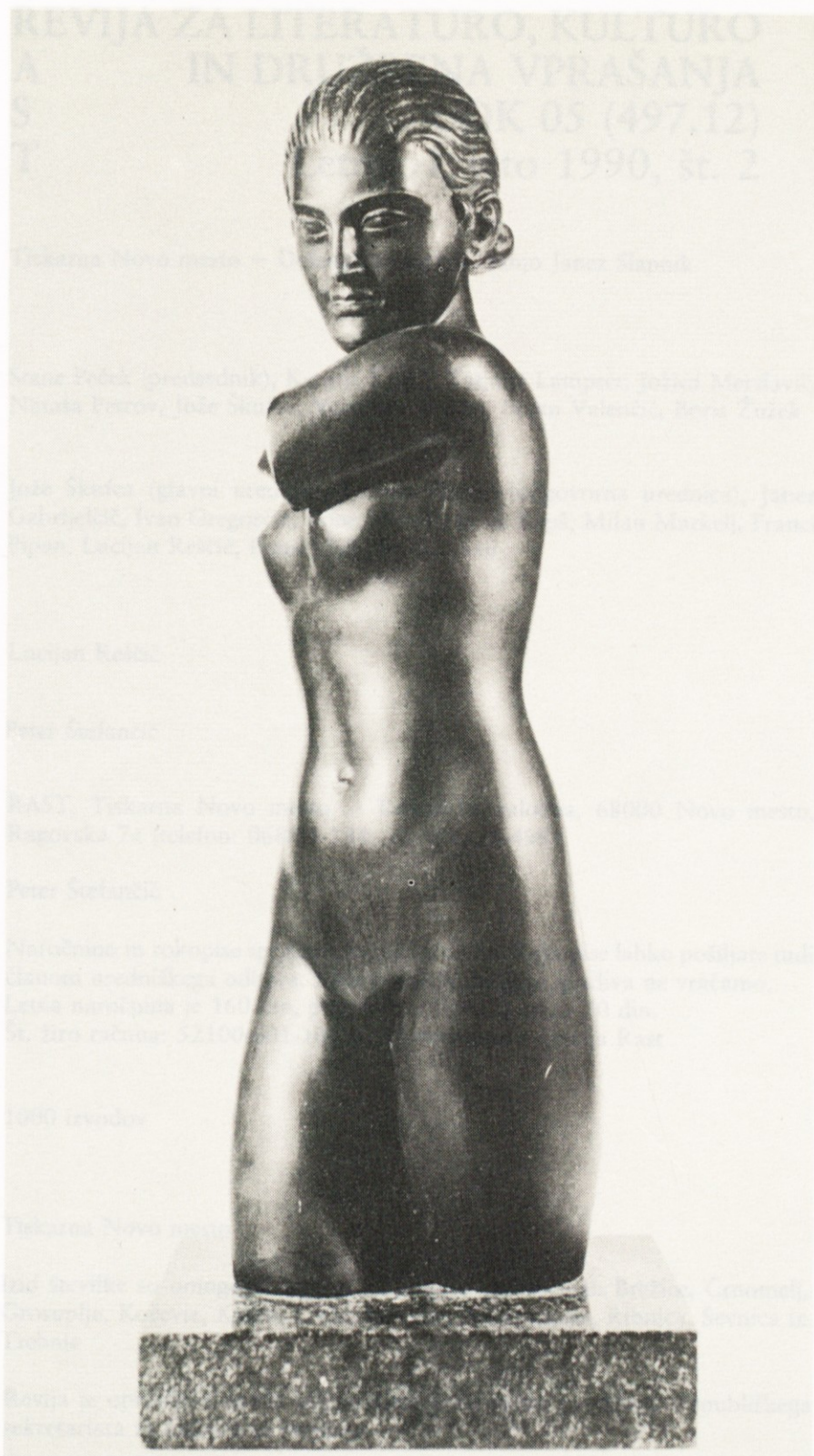
Andreja TAUBER, umetnostna kritičarka iz Ljubljane

Ludvik TONČIČ, prof. zgodovine in geografije, kustos v Dolenjskem muzeju v Novem mestu

Jelka ZALETEL, dijakinja iz Grma, Šentvid pri Stični

Ivan ZORAN, novinar pri Dolenjskem listu

176 **Marjanca ŽVAR**, dijakinja iz Presladola pri Brestanici

Vladimir Štoviček *TORSO*, 1934, bron (foto Branko Babič)

RAST **REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO**
RAST **A** **IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
S **UDK 05 (497.12)**
RAST **T** **Letnik I, leto 1990, št. 2**

USTANOVITELJ IN Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, zanjo Janez Slapnik
IZDAJATELJ

SVET REVIJE Stane Peček (predsednik), Ksenija Khalil, Tatjana Lampret, Jožica Merslavič,
Nataša Petrov, Jože Škufca, Veronika Tanko, Bojan Valenčič, Boris Žužek

UREDNIŠKI ODBOR Jože Škufca (glavni urednik), Nataša Petrov (odgovorna urednica), Janez
Gabrijelčič, Ivan Gregorčič, Tone Hrovat, Peter Kapš, Milan Markelj, Franci
Pipan, Lucijan Reščič, Franci Šali, Severin Šali

LIKOVNI UREDNIK Lucijan Reščič

LEKTOR Peter Štefančič

NASLOV UREDNIŠTVA RAST, Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, 68000 Novo mesto,
Ragovska 7a (telefon: 068/21-134, 22-551, 24-498)

TAJNIK Peter Štefančič

Naročnino in rokopise sprejema tajništvo revije. Rokopise lahko pošiljate tudi
članom uredniškega odbora. Rokopisov in drugega gradiva ne vračamo.
Letna naročnina je 160 din, posamezna številka stane 70 din.
Št. žiro računa: 52100-601-10472, Novo mesto – revija Rast

NAKLADA 1000 izvodov

GRAFIČNA PRIPRAVA IN Tiskarna Novo mesto
TISK

Izid številke so omogočili odbori za kulturo pri občinah Brežice, Črnomelj,
Grosuplje, Kočevje, Krško, Litija, Metlika, Novo mesto, Ribnica, Sevnica in
Trebnje

Revija je oproščena davka od prometa proizvodov po sklepu Republiškega
sekretariata za kulturo in prosveto

RAST je naslednica trebanjske revije SAMORASTNIŠKA BESEDA
179 Izhaja štirikrat letno, naslednja številka bo izšla septembra

82
RAST 1990

200701940,2

COBISS 0

KNJINICA M. JARCA
Dolenjski oddeljek

IZ PRIHODNJIH ŠTEVILK

	Ob 70-letnici novomeške pomladi
Philipp WAMBOLT:	Selitve. Avtobiografski zapiski
Tatjana ROŽENBERGER:	Božjepotništvo na Dolenjskem
Evgenij AZAROV:	Podeželje in njegove funkcije
Aleksander GOLOB:	Pomen gozdov v ravninskih območjih Slovenije
Renato REPŠE:	»Mala mesta« Mirenske doline
Alojz ČAMPA:	To je ta roža gabrska
Franci ŠALI:	Politični pluralizem in demokracija
Nataša PETROV:	Dolenjski zbornik (prikaz)